

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**RESÛLÎLER DEVLETİ VE HİCAZ ÜZERİNDE HÂKİMİYET
MÜCADELESİ (1229-1454)
(Yüksek Lisans Tezi)**

Yakup ARSLANTEKİN

**Danışman
Doç. Dr. Burak Gani EROL**

**RİZE
2025**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında, Doç. Dr. Burak Gani EROL danışmanlığında, Yakup ARSLANTEKİN tarafından hazırlanan *Resûlîler Devleti ve Hicaz Üzerinde Hâkimiyet Mücadelesi (1229-1454)* adlı bu tez çalışması, 13/10/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Burak Gani EROL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAZDAL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK	

ETİK BEYAN

İslam Tarihi ve Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Resûlîler Devleti ve Hicaz Üzerinde Hâkimiyet Mücadelesi (1229-1454)” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

13/10/2025

Yakup ARSLANTEKİN

ÖN SÖZ

İslâm tarihinin önemli dönemlerinden birini teşkil eden Resûlîler, yaklaşık iki asır boyunca Yemen’de siyasî, ilmî ve kültürel alanlarda faaliyet göstermiş ve bölgesel dengelerde mühim roller üstlenmiştir. Bununla birlikte, literatürde genellikle hanedanın genel tarihi ve kültürel yönleri üzerinde durulmuş; Resûlîler’in Memlûkler ve Hicaz ile olan siyasî ilişkileri ise yeterince ayrıntılı incelenmemiştir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu gidermeyi ve Resûlîler’in bölgesel siyasî konumunu tarihsel süreç içinde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmada, Resûlîler’in siyasî tarihi kronolojik bir çerçevede ele alınmış; özellikle Memlûklerle ilişkileri ve Hicaz bölgesindeki etkinlikleri, birincil kaynaklar ve modern literatür ışığında değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım sayesinde, hanedanın yalnızca Yemen içi siyaseti değil, aynı zamanda İslâm dünyasının genel siyasî dengeleri içindeki yeri de tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasında yönlendirmeleri ve desteğiyle en büyük katkıyı sunan değerli danışman hocama, ayrıca ilmî katkılarından istifade ettiğim hocalarıma ve süreç boyunca her türlü manevi desteği sağlayan aileme teşekkür ederim.

Bu mütevazı tezin, Resûlîler üzerine yapılan araştırmalara yeni bir boyut kazandırmasını ve literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlamasını temenni ederim.

Yakup ARSLANTEKİN
RİZE/2025

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	10
1. RESÛLÎ HANEDANIN KÖKEN TARTIŞMALARI VE MEŞRUIYET ARAYIŞI	
14	
1.1. Resûlîler'in Kökeni	14
1.2. Melîk el-Mansûr Ömer b. Ali'nin Yemen'de İktidar Süreci (1229-1250).....	16
1.2.1. Eyyûbî İdaresinden Bağımsızlığa Giden Süreç	18
1.2.2. Abbâsî Hilafet Merkezine Tabiiyet ve Meşruiyet Arayışı	20
1.2.3. Eşrâf Beni Hamza İsyanı ve Yemen'de Güç Dengeleri	20
1.2.4. Melîk el-Mansûr'un Ölümü ve Sonrası.....	22
1.3. Melîk el-Muzaffer I. Yusuf Dönemi: İktidarın Kurumsallaşması ve İç	
Mücadeleler.....	23
1.3.1. Yemen'de Nüfuzun Yayılması ve Siyasi İttifaklar	24
1.3.2. Mısır'dan Dönen Emirler ve Abbasî Halifesine Biat	25
1.3.3. Melîk Muzaffer'in İktidar Mücadelesi: Emir Esedüddin'in İsyanı ve	
Dumleve Kalesi'nin Fethi	25
1.3.4. Melîk Muzaffer'in Hicaz Seferi, Yemen'in Kuzeyindeki İsyanlar ve	
Vefatı	27
1.3.5. Veliahtlık ve Vefat	28
1.3.6. Melîk Müeyyed'in İsyanı ve Hanedan İçî Rekabet.....	29
1.3.7. Melîk el-Eşref'in Vefatı ve Yönetim Krizi	30
1.4. Melîk el-Müeyyed Döneminde İdari Yapı ve Siyasi Strateji.....	31
1.4.1. İç ve Dış Tehditler Karşısında Melîk Müeyyed'in Politikaları.....	32
1.4.2. İdari Yeniden Yapılanma ve Dönemin Sonu.....	33
1.5. Melîk el-Mücâhid Ali Dönemi: Siyasi İstikrar Arayışları (1321–1363).....	34
1.5.1. Hanedan İçî İsyanlar ve İktidar Krizi (1323–1325)	35

1.5.2. Melik el-Mücâhid'in Ölümü ve Döneminin Değerlendirmesi	36
1.6. Melik el-Efzal Abbas Dönemi (1363–1377): İstikrar Arayışları	37
1.7. Melik el-Eşref II. İsmail Dönemi (1377–1400): Yeniden Yapılanma	38
1.7.1. Resûlî Yemen'inde Sosyal ve Hukuki Düzeni	39
1.7.2. Melik el-Eşref II. İsmail'in Ölümü ve Mirası	39
1.8. Resûlîlerin Son Dönemi (1400–1440): Zayıflama ve Çöküş Süreci.....	40
1.8.1. Melik Nâsır Ahmed b. İsmail (1400–1427)	40
1.8.2. Melik Mansûr Abdullah b. Nâsır Ahmed (1427–1428)	40
1.8.3. Melik Üçüncü Eşref İsmail b. Nâsır Ahmed (1428).....	40
1.8.4. Melik Zâhir Yahya b. İsmail (1428–1440).....	41
1.9. Resûlîlerin Son Dönemi (1400–1440): Zayıflama ve Çöküş Süreci.....	41
1.9.1. Melik Eşref İsmail (1400–1442)	41
1.9.2. Melik Küçük Muzaffer ve Rakipleri (1442–1451).....	41
1.9.3. Melik Müeyyed Hüseyin b. Zâhir (1452–1454).....	42
2. RESÛLÎLER'İN EYYÛBÎLER VE MEMLÛKLER'LE HİCAZ MÛCADELESİ	
43	
2.1. Hicaz'ın Coğrafi, Tarihî ve Siyasi Konumu	43
2.1.1. Hicaz'ın Coğrafi ve Tarihi Önemi.....	43
2.2. Hicaz'ın Stratejik, Dini ve Ekonomik Önemi	45
2.2.1. Stratejik Önemi.....	45
2.2.2. Dini Önemi	46
2.3. Eyyûbî, Resûlî ve Memlûk Dönemlerinde Hicaz'da Siyasi Hakimiyet	
Mücadelesi	47
2.3.1. Eyyûbîler Döneminde Hicaz'ın İdari ve Dini Yapısı.....	47
2.3.1.1. Resûlîler Döneminde Hicaz Hakimiyeti.....	52
2.3.1.2. Eyyûbî–Resûlî Rekabeti ve Hicaz Üzerindeki İlk Çatışmalar.....	52
2.3.1.3. Memlûk Egemenliğinde Hicaz'ın Dönüşümü	59
2.3.2. Resûlî–Memlûk Hicaz Mücadelesi: Siyasi, Dini ve Ekonomik Boyutlar	
.....	62
2.3.2.1. Siyasi Sebepler ve Meşruiyet Rekabeti	62
2.3.3. Diplomatik Gerilimler ve Hediye Gönderme Geleneği	64
2.3.4. Melik el-Mücâhid'in Hicaz Politikası ve Mekke İlişkileri.....	65

2.3.5. Hutbenin Dini Meşruiyet Aracı Olarak Fonksiyonu	68
2.4. Dini Faktörler ve Kutsal Sembolizm	71
2.4.1. Kisve (Kâbe Örtüsü) Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi.....	71
2.4.2. Kisve Geleneğinin Tarihsel Evrimi ve Memlûk Uygulamaları.....	74
2.5. İktisadi Faktörler ve Kızıldeniz Hakimiyet Mücadelesi	79
2.5.1. Kızıldeniz Ticaret Yolları Üzerindeki Rekabet	79
2.5.2. Hicaz Mücadelesinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları.....	81
2.5.3. Mekke Şeriflerinin Arabulucu Rolü ve Denge Politikası.....	82
3. SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	90

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi
Danışman : Doç. Dr. Burak Gani EROL
Hazırlayan : Yakup ARSLANTEKİN
Yıl : 2025
Sayfa Sayısı : 98

ÖZET

**RESÛLÎLER DEVLETİ VE HİCAZ ÜZERİNDE HÂKİMİYET
MÜCADELESİ (1229-1454)**

Bu çalışma, XIII. yüzyıldan XV. yüzyılın sonlarına kadar Yemen’de hüküm süren Resûlîler Devleti’nin tarihini, özellikle de Hicaz bölgesi üzerindeki siyasî mücadelelerini ele almaktadır. Araştırmada Resûlîler’in kuruluş süreci ve Yemen’deki hâkimiyetleri kısaca incelenmiş; ancak esasen ikinci bölümde ayrıntılandırıldığı üzere, hanedanın Eyyûbîler ve Memlûkler ile Hicaz üzerindeki rekabeti merkeze alınmıştır. Hicaz, hem stratejik hem de dinî açıdan İslâm dünyasının en önemli bölgelerinden biri olup Mekke ve Medine’nin güvenliği, Kâbe örtüsü gönderme geleneği, hac yollarının emniyeti ve Kızıldeniz ticaret yolları üzerindeki kontrol gibi unsurlar sebebiyle devletlerarası siyasî mücadelelerin odak noktası olmuştur. Resûlîler, bu bağlamda Hicaz’da nüfuzlarını tesis etmeye çalışmış; Eyyûbîler ve Memlûkler ise bölgeyi kendi otoriteleri altında tutmak için yoğun çaba göstermiştir.

Çalışmada, söz konusu mücadelenin siyasî, dinî ve iktisadî sebepleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Özellikle Resûlîler ile Memlûkler arasında Kâbe örtüsü (kisve) gönderme hususunda yaşanan çekişme, Yemen’den Mısır’a gönderilen hediyeler ve Kızıldeniz ticaret yollarının kontrolü gibi meseleler, dönemin güç dengelerini belirleyen temel faktörler arasında yer almıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını İbn Hatim’in *es-Sımtü’l-ğali’s-semen*, Ali b. Hasan el-Hazrecî’nin *el-‘Ukûdü’l-Lü’lü’iyye* ve el-Melîkü’l-Eşref Ömer’in *Turfetü’l-Ashâb* adlı eserleri gibi klasik kaynaklar oluşturmaktadır. Ayrıca modern literatürde yapılan çalışmalar da karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Resûlîler’in Hicaz üzerindeki hâkimiyet mücadelesi yalnız Yemen tarihi açısından değil, İslâm dünyasının genel siyasî dengeleri açısından da belirleyici bir rol oynamıştır. Resûlîler’in bölgedeki varlığı, hem dinî meşruiyetin pekiştirilmesi hem de ekonomik çıkarların korunması açısından önem taşımış; ancak nihayetinde Memlûkler’in üstünlüğü ile bu mücadele dengelenmiştir. Bu yönüyle tez, Resûlîler’in Hicaz politikalarını merkeze alarak İslâm tarih yazıcılığında ihmal edilen bir alanı aydınlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Resûlîler, Yemen, Hicaz, Eyyûbîler, Memlûkler

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Islamic History and Arts
Thesis Type : Master Thesis
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Burak Gani EROL
Author : Yakup ARSLANTEKİN
Year : 2025
Pages : 98

ABSTRACT

**THE RASULID STATE AND THE STRUGGLE FOR SOVEREIGNTY OVER
THE HEJAZ (1229-1454)**

This study examines the history of the Rasulid dynasty, which ruled Yemen from the thirteenth to the late fifteenth century, with a particular focus on their political struggles over the Hejaz. While the first part of the thesis briefly addresses the establishment of the Rasulid state and its rule in Yemen, the second part, which constitutes the main axis of the research, deals in detail with the rivalry between the Rasulids, the Ayyubids, and the Mamluks over the control of the holy cities of Mecca and Medina. The Hejaz was not only a religious center of Islam due to the presence of the Ka'ba and the Prophet's Mosque, but also a political arena where legitimacy and authority were contested. Issues such as the sending of the Ka'ba covering (kiswah), the security of pilgrimage routes, and the control of Red Sea trade networks made the region the focal point of political rivalries. In this context, the Rasulids sought to assert their influence over the Hejaz, while the Ayyubids and the Mamluks strove to maintain their supremacy.

The study evaluates the political, religious, and economic dimensions of this struggle. Special emphasis is placed on the kiswah rivalry between the Rasulids and the Mamluks, the exchange of gifts between Yemen and Egypt, and the competition over the Red Sea trade routes. Primary sources such as Ibn Ḥātim's *al-Simṭ al-ghālī al-thaman*, 'Alī b. Ḥasan al-Khazrajī's *al-Uqūd al-Lu'lu'īyya*, and al-Malik al-Ashraf 'Umar's *Ṭurfat al-Aṣḥāb fī Ma'rifat al-Ansāb* constitute the main references of this study. In addition, later chronicles and modern academic literature have been utilized in a comparative manner. The findings reveal that the Rasulids played a significant role not only in establishing political stability in Yemen but also in shaping the power dynamics of the wider Islamic world through their competition over the Hejaz. Their involvement in the region was motivated by religious legitimacy, political authority, and economic interests, though the balance ultimately shifted in favor of the Mamluks. In this respect, the thesis contributes to the historiography of Islam by highlighting an overlooked dimension of the Rasulids' policies.

Keywords: Islamic History, Rasulids, Yemen, Hejaz, Ayyubids, Mamluks

KISALTMALAR

a.s	:	Aleyhisselam
b.	:	Bin
H.z.	:	Hazreti
h.	:	Hicrî
m.	:	Mîlâdi

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Teorik Çerçevesi

İslâm dünyasında Hicaz, Mekke ve Medine'yi barındırması sebebiyle daima dinî, siyasî ve stratejik bir merkez olmuştur. Kâbe'nin varlığı, hac ibadetinin buradan icra edilmesi ve Hz. Peygamber'in (a.s.) kabri, Hicaz'a yalnızca dinî değil aynı zamanda siyasî bir otorite anlamı da kazandırmıştır. Bu sebeple İslâm tarihi boyunca Abbâsîler'den Selçuklular'a, Eyyûbîler'den Memlûklara kadar pek çok devlet, Hicaz üzerindeki nüfuzunu korumayı siyasî meşruiyetin ayrılmaz bir parçası saymıştır. Kâbe örtüsünün (kisve) gönderilmesi, hac yollarının güvenliğinin sağlanması ve Mekke şerifleriyle kurulan ilişkiler, bu meşruiyetin en somut göstergeleri olmuştur.

Yemen, coğrafi bakımdan Hicaz'a en yakın bölgelerden biri olması, Kızıldeniz ticaret yolları üzerindeki hâkimiyeti ve İslâm dünyasının doğusu ile batısı arasındaki stratejik konumu sebebiyle, Hicaz siyasetinde önemli bir paya sahip olmuştur. İşte bu çerçevede XIII. yüzyılda Eyyûbîler'in Yemen'deki hâkimiyetinin zayıflamasıyla ortaya çıkan Resûlîler Devleti, yalnızca Yemen'in siyasî istikrarını tesis etmekle kalmamış, aynı zamanda Hicaz üzerinde etkin bir güç olmaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, Resûlîler'in Hicaz politikalarını ortaya koymak, Eyyûbîler ve Memlûklerle girdikleri siyasî rekabeti dinî, siyasî ve iktisadî yönleriyle incelemek ve bu mücadelenin İslâm dünyasının genel güç dengeleri üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Böylelikle tarih yazıcılığında çoğunlukla Yemen merkezli bir hanedan olarak görülen Resûlîler'in, aslında Hicaz siyaseti aracılığıyla İslâm dünyasının merkezî gelişmelerine doğrudan etki eden bir aktör oldukları ortaya konulacaktır.

Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Kullanılan Kaynaklar

Tezde Resûlîler Devleti'nin kuruluşu, siyasî tarihi, idarî ve askerî yapısı kısaca ele alınmakla birlikte, çalışmanın esas ağırlığı ikinci bölümde yer alan Hicaz mücadelesine verilmiştir. Bu bağlamda:

1. *Hicaz'ın Önemi:* Mekke ve Medine'nin dinî prestiji, hac ibadetinin organizasyonu ve Kâbe örtüsü geleneği çerçevesinde bölgenin İslâm dünyasındaki merkezi konumu ele alınmıştır.

2. *Siyasî Mücadele*: Resûlîler'in Eyyûbîler'den devraldıkları Yemen hâkimiyetini Hicaz'a genişletme çabaları, Mekke şerifleriyle ilişkileri ve Memlûklerle girdikleri rekabet incelenmiştir.

3. *Dinî Boyut*: Kâbe örtüsü gönderme meselesi, hac yollarının güvenliği ve Resûlîler'in dinî meşruiyet arayışları üzerinde durulmuştur.

4. *İktisadî Boyut*: Kızıldeniz ticaret yollarının kontrolü, Yemen-Mekke hattındaki ekonomik çıkarlar ve bu çerçevede Mısır ile yürütülen ilişkiler değerlendirilmiştir.

Çalışma bu yönüyle yalnızca bir hanedan tarihini değil, aynı zamanda İslâm dünyasının merkezî meselelerinden birini, yani Hicaz hâkimiyeti mücadelesini bütüncül biçimde ele almaktadır.

Araştırmada tarih metodolojisinin temel ilkeleri benimsenmiş olup nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi kullanılmıştır. Öncelikle Resûlîler dönemine ait birincil kaynaklar incelenmiştir. İbn Hatim'in *es-Sımtü'l-ğali's-semen*, Ali b. Hasan el-Hazrecî'nin *el-'Ukûdü'l-Lü'lü'yye* ve el-Melîkü'l-Eşref Ömer'in *Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb* adlı eserleri, dönemi doğrudan yansıtmaları bakımından başlıca kaynaklar olmuştur. Bu eserler üzerinden Resûlîler'in siyasî faaliyetleri, Hicaz'la ilişkileri ve dönemin güç mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir.

Birincil kaynakların yanı sıra, sonraki dönemlerde kaleme alınan klasik tarih kitapları, bölge tarihine dair rivayetler ve çağdaş akademik literatür de kullanılmıştır. Modern araştırmalar, klasik rivayetlerin tenkidi ve mukayesesi için önemli katkılar sağlamıştır. Veriler hem kronolojik hem de tematik tasnife tabi tutulmuş, olaylar neden-sonuç ilişkisi bağlamında analiz edilmiştir. Böylece yalnızca betimleyici bir tarih anlatısı değil, analitik bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

Birincil ve İkincil Kaynakların Değerlendirilmesi

Resûlîler tarihi üzerine yapılan bu araştırmada hem birincil hem de ikincil kaynaklardan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Birincil kaynaklar arasında özellikle Yemen merkezli eserler ön plana çıkmaktadır. İbn Hâtim'in *es-Sımtü'l-Ğali's-Semen fî Ahbâri'l-Mülûk Mine'l-Guz Bi'l-Yemen* adlı çalışması, hanedanın kuruluş dönemine ışık tutmakta ve erken dönem gelişmeler hakkında güvenilir bilgiler sunmaktadır. Ali

b. Hasan el-Hazrecî'nin *el- 'Ukûdû'l-Lü'lu'* iyye ve *el- 'Ascedü'l-Mesbûk* adlı eserleri ise Resûlîler tarihini sistematik ve ayrıntılı bir biçimde ele alarak hükümdarların hayatı, siyasî olaylar ve idarî düzenlemeler hakkında en kapsamlı malzemeyi sağlamaktadır. Yine hanedan mensubu olan el-Melîkü'l-Eşref Ömer'in *Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb* isimli eseri, Resûlîler'in soyağacını ortaya koyması ve hanedanın meşruiyet anlayışını yansıtmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Yemen dışındaki İslâm coğrafyasında kaleme alınan klasik kaynaklar da çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Makrîzî'nin *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* adlı eseri, Memlûk tarihini kronolojik bir düzen içinde ele almakta ve Resûlîler'in Hicaz siyasetiyle olan ilişkilerini açıklamaktadır. İbn Haldûn'un *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mubtede ve'l-Haber* adlı eseri, İslâm tarihini geniş bir bakış açısıyla değerlendirmekte, Yemen ve Hicaz'daki gelişmelere de temas ederek Resûlîler'in İslâm dünyasındaki konumunu anlamaya yardımcı olmaktadır. Bunun yanında İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fî't-Târih* isimli eseri, bölgenin siyasi tarihi hakkında genel çerçeve sunmakta; İbn Cübeyr'in *Rihlesi* ve İbn Battûta'nın *Tuhfetü'n-Nüzzârı*, dönemin seyyah gözüyle sosyal ve kültürel hayatına dair kıymetli ayrıntılar vermektedir. Yakut el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân* adlı coğrafya eseri, Yemen ve Hicaz şehirleri hakkında coğrafi-topografik veriler sağlamış; Halife b. Hayyât'ın *Tarih* adlı eseri erken İslâm tarihi çerçevesinde Yemen'e dair bilgiler sunmuştur. Ayrıca İbn Abdizzâhir'in *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-Usûr*, İbn İyâs'ın *Bedâ'ü'z-Zuhûr*, İbnü'd-Devâdârî'nin *Kenzü'd-Dürer* ve İbnü'l-Amîd'in *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn* adlı eserleri Eyyûbîler ve Memlûkler bağlamında Yemen ile Hicaz'daki siyasî gelişmeleri yansıtmaktadır. Ebû Abdullah el-Hamevî'nin *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb* eseri Eyyûbî dönemi üzerine ayrıntılı malzeme sunarken, Ebü'z-Ziyâ ed-Deyba'ın *Kurretü'l-Uyûn bi-Ahbâri'l-Yemen el-Meymûn* adlı çalışması Yemen merkezli gelişmeleri aktarmaktadır. Fâsî'nin *Şifâ'u'l-Ğarâm* ve *el-İkdü's-Semîn* ile Semhûdî'nin *Vefâ'ü'l-Vefâ* adlı eserleri ise Hicaz bölgesinin siyasî ve kültürel tarihi hakkında önemli bilgiler sağlamıştır.

Modern literatür, klasik kaynaklardan elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasında tamamlayıcı bir işlev görmüştür. Bu alanda yapılan en kapsamlı ve güncel çalışma, Hakan Can tarafından 2023 yılında hazırlanan “RESÛLÎLER (626-858/1229-1454): SİYASÎ TARİH VE SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT” başlıklı doktora

tezidir. Can'ın bu değerli çalışması, hanedanın siyasi tarihini detaylı bir şekilde ele almasının yanı sıra, yaklaşık 500 sayfalık bir hacimle sosyo-kültürel, iktisadi ve ilmi hayatı da bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir.

Elinizdeki bu yüksek lisans tezi ise, Hakan Can'ın çalışmasının geniş kapsamından farklı bir metodolojik yaklaşım benimseyerek konusunu sınırlandırmıştır. Bir doktora tezinin gerektirdiği geniş perspektifin aksine, bu çalışma, bir yüksek lisans tezinin sınırları dâhilinde, konunun daha spesifik bir alanına odaklanmayı amaçlamıştır.

Bu bağlamda, çalışmamız Resûlîler'in sosyo-kültürel ve iktisadi yapısını derinlemesine incelemekten ziyade, hanedanın siyasi tarihine, özellikle de kuruluş sürecinden itibaren Hicaz üzerindeki nüfuz mücadelesine yoğunlaşmıştır. Amacımız, Resûlî siyasi tarihinin bu kritik yönünü, ana kaynaklar ışığında ve daha odaklanmış bir perspektifle ele almaktır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan “Resûlîler”, “Yemen”, “Hicaz”, “Eyyûbîler” ve “Memlûkler” maddeleri güncel araştırmaların süzgecinden geçirilmiş bilgiler sunmuş, bu çalışmada sıkça başvurulmuştur. Bunun yanında Yemen ve Hicaz tarihi üzerine hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri, çeşitli makaleler ve çağdaş akademik eserler, hem siyasî hem de sosyo-kültürel gelişmelerin değerlendirilmesinde katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, tezde kullanılan kaynaklar hem çeşitlilik hem de içerik açısından zengin bir bütünlük arz etmektedir. Birincil kaynaklar dönemin olaylarını doğrudan yansıtırken, modern araştırmalar bu bilgilerin tahlil edilmesine ve karşılaştırmalı bir çerçeveye oturtulmasına imkân vermiştir.

1. RESÛLÎ HANEDANIN KÖKEN TARTIŞMALARI VE MEŞRUIYET ARAYIŞI

1.1. Resûlîler'in Kökeni

Resûlî Devletinin kurucusu Nûreddin Ömer b. Ali, dedesi Muhammed b. Harun'un Yemen Gassânîler'inin¹ son hükümdarı Cebele b. Eyhem'in soyundan geldiğini iddia etmiştir.²

Yemen kaynakları Ali b. Resûl ve evlatlarının, Yemen'e Eyyûbîler ile geldiklerini söyler. Tarihçi Hazrecî'den önceki kaynaklar Resûlîler'i Cebele b. Eyhem'in soyuna nispet etmekle yetinmişlerdir. Fakat Hazrecî, Resûlî Devletinin kuruluşundan en az yüzyıl sonra bu rivayeti yeni motiflerle zenginleştirerek, Resûlîler'in ataları olmaları hasebiyle Gassânîler'in, Yemen den ayrılıp Şam'ın güneyine gitmelerini, oradan da hicret etmek zorunda kalmalarını ve en sonunda Eyyûbîler vasıtasıyla tekrar Yemen'e dönmelerini anlatan ilk kişidir.³

Hazrecî tarihinde olayı şöyle anlatır: “Gassânîler, Ma'rib Seddi yıkıldıktan sonra Suriye'ye göç ettiler. Burada bir süre Kudaa kabilesinin Dacaim koluna mensup Selih kabilesinin hakimiyeti altına girdiler. Fakat daha sonra onları mağlup ederek Bizans Devletinin hizmetinde onların yerine geçtiler. Cebele b. Eyhem, Müslüman fatihlerin Rumları mağlup etmelerinden sonra Müslüman oldu. Bir müddet sonra dinden dönerek tekrar Hristiyan oldu. Rum topraklarına yerleşti ve Hristiyan olarak vefat etti. Pişman olup Müslüman olarak öldüğü de söylenmiştir.”⁴

Cebele'nin kavmi, onun vefatından sonra Türkmenlerin olduğu bölgeye göç ettiler. Orada önemli Türkmen kabilelerden Mencek kabilesi ile yaşadılar. Zamanla onlara karıştılar ve dillerini öğrendiler. İnsanlar onları unuttular. Türkmenler ile yaşadıkları için onları Türk kabul ettiler. Daha sonra Irak'a yerleştiler. Aile reisleri Muhammed b. Harun, Abbâsî halifesinin hizmetine girdi. Muhammed, kabiliyetleri

¹ Ahmed Ağırakça, “Gassânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/397-398.

² el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-Aşhâb Fî Ma'rifeti'l-Ensâb* (Beyrut: K. V. Zetterstéen, 1992), 89-92; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 40; Cengiz Tomar, “Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler Ve Alim Sultanları”, 223.

³ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye* (Beyrut: Darul Âdâb, 1911), 1/36; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 43.

⁴ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/36; Fayda, “Cebele B. Eyhem”, 7/184-185.

sayesinde halifenin gözüne girdi. Halifenin özel meclislerine katılabilecek kadar yükseldi. Halife onu hususi elçisi olarak tayin etti. Ona Resûl ismini verdi ve bu isim ile meşhur oldu. Öyle ki hakiki ismi zamanla unutuldu.”⁵

Hazrecî'nin *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye* ve Melîk Eşref'in *Turfetü'l-Ashâb Fî Ma'rifeti'l-Ensâb* isimli kitaplarında dayandıkları bu iddiaları ispat edecek hiçbir delil yoktur ve araştırmacıları ikna etmemiştir. Zira, Resûlîler'in nesebini Cebele b. Eyhem'e dayandıran kaynaklar geç döneme ait olmakla birlikte Resûlîler'in ikinci sultanı el-Melîk'ül-Mansûr I. Ömer'in hizmetinde bulunmuş İbn Hatim'in, Resûlîlerle ilgili en eski ve güvenilir kaynak kabul edilen *es-Sımtü'l-ğali's-semen fî ahbari'l-mülük mine'l-Guz bi'l-Yemen* adlı kitabına “Yemen'de Oğuz Melîklerinin Tarihi” manasına gelen bir isim vermesi, Resûlîleri, kendi dönemine kadar Yemen'de hüküm sürmüş on Oğuz Melîki arasında sayması ve zikredilen rivayetlere kitabında hiç yer vermemesi, *Turfetü'l-ashab* ve *el-Ukud*'ta geçen rivayetlerin sonradan uydurulduğuna dair kanaatleri güçlendirmektedir. Aynı şekilde Abbâsî halifelerinin özel meclislerine katılacak ve hususi elçiliklerini yapacak kadar itibarlı olduğu zikredilen ataları Muhammed b. Harun'un adının dönemin kaynaklarında zikredilmemesi yine bu rivayetlerin doğruluğuna şüphe düşürmektedir.⁶

Öyle anlaşılmaktadır ki Melîkü'l-Eşref ve Yemenli tarihçiler, Resûlîler'in soyunu Yemen'e dayandırmak ve onların Cebele b. Eyhem'in soyundan geldiklerini ispat etmek için gayret etmişlerdir. Bunun sebebi gayet açıktır. Zira hükümdarlar neseplerini yönettikleri toplumla o toplumun geçmişiyle alakalandırmak isterler. İşte Resûlîler'de bu gaye doğrultusunda kendilerini Gassânîler'e nispet ederek bu faydayı elde etmek istemişlerdir. Bundan daha önemlisi, Resûlîler her ne kadar Eyyûbîler ile Yemen'e gelmiş olsalar da Yemenli kabilelerden birine nispet edilmeleri Yemen de iktidar olmanın şer'i imkanını onlara sağlamıştır. Özetle araştırmacılar, Resûlîler'in

⁵ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/37; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 45; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/450; Cengiz Tomar, “Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler Ve Alim Sultanları”, 222.

⁶ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-ğali's-semen Fî Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen* (London: Cambridge Üniversitesi, 1974), 9-10; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 49; Cengiz Tomar, “Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler Ve Alim Sultanları”, 223; Cengiz Tomar, “Resûlîler”, 35/1-2.

Gassânîler'e değil aksine Oğuzlar'ın bir boyuna mensup olmasının daha muhtemel olduğunu düşünmektedirler.⁷

1.2. Melîk el-Mansûr Ömer b. Ali'nin Yemen'de İktidar Süreci (1229-1250)

Beni Resûl'un Beni Eyyûb'un elinden Yemen idaresini alma fikri Melîk Mesud'un h. 620-623 (1224-1226) yılları arası Yemen'den Mısır'a ilk gittiği zamana dayanır. Beni Resûl bu dönem içerisinde ön plana çıkmaya başladı. Yemen'in Yarım şehrinde Eyyûbi devletine karşı ayaklanma başlatan Sufî Ansî'ye karşı mücadele ettiler. Nûreddin Ömer ve Bedreddin Hüseyin'in mücadeleleri olmasaydı isyancılar galip gelecekti. Yarım ve Atme şehirlerinde beni Yusuf ve beni Müslim'in Zamar şehrinde Cenb ve Ans kabilelerinin etrafını kuşatan kalabalık gurubu dağıttılar.

Melîk Mansûr Nûreddin Ömer b. Ali Resûl'ün Yemen idaresini ele geçirme safhası Mısır'da bulunan Melîk Kâmil Eyyûbiyye, Mekke de ölen oğlu Melîk Mesud için taziye heyeti göndermesiyle başladı. Heyetle birlikte kıymetli hediyeler gönderdi. Bundan kastı Melîk Kâmil'in güvenini kazanmak ve Yemen naipliğinin bir fermanla kendisine verilmesini sağlamaktı. Melîk Kâmil, devletin içerisinde bulunduğu zor dönem sebebiyle bu durumu istemeyerek de olsa kabul etti. Eyyûbîler'in güvenini kazandığını düşünen Nûreddin Ömer b. Ali Resûl, kendi adına hutbe okuma ve adına sikke bastırmakta acele etmedi.⁸ İdareyi ele aldıktan sonra kale ve bölgelerin valilerini güvendiği kişilerle değiştirmeye başladı. Güvenini kaybetmemek ve yerine bir başkasını tayin etmemesi için Melîk Kâmil ile ilişkisini iki yıl boyunca devam ettirdi.⁹

Nûreddin Ömer Yemen de bağımsızlığının zeminini oluşturmak için Tehâme bölgesine gitti ve bölgenin valilerini değiştirerek güvendiği kişileri oraya tayin etti ve sonra Taiz şehrine geri döndü. Nûreddin Ömer, Taiz'in Eyyûbi valisi İlmuddin Sencer Şabi'yi değiştirmek için kaleyi ele geçirmeye karar verdi fakat vali buna direndi. Nûreddin, kaleyi kuşatma altına aldı. Nûreddin 1230 (h. 627) yılının başlarında Taiz den ayrılıp Aden şehrine gitti. Burada nüfuzunu artırdı ve vali atadı. Sonra tekrar Taiz'e

⁷ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 9-10; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 52.

⁸ M. Abdülâl Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 278; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/453.

⁹ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülük*, 193.

döndü ve kuşatmayı güçlendirdi ve San'a şehrine doğru yola çıktı. Eyyûbi devletinin San'a da ki naibi emir Necmeddin Ahmed b. Zekeriya, Melik Mansûr'un Taiz den San'a ya doğru yola çıktığını öğrenince şehri korumak için Baraş Kalesi'nin surlarını yükseltti. Melik Mansûr hiçbir mukavemetle karşılaşmadan San'a'ya girdi ve kardeşinin oğlu Nûreddin'i vali olarak atadı.¹⁰

Daha sonra Taiz'e geri döndü. Melik Mesud Eyyûbi'nin baş veziri Mekin Mısri'nin aracılığıyla şehri barış yoluyla teslim aldı. Mekin Mısri akıllı ve iyi bir siyasetçiydi. Melik Mansûr bu tarihte Seyfeddin Atabeğin kızı Melik Mesud'un dul hanımıyla evlendi.¹¹ Melik Mansûr bir müddet Taiz de kaldıktan sonra ikinci kez San'a şehrine gitti. Baraş Kalesinde bulunan Necmeddin Ahmed b. ebî Zekeriya'ya karşı kuşatmayı artırdı. Kalede daha fazla kalamayacağı korkusu ibni ebî Zekeriya'nın zihnini meşgul ediyordu. Nûreddin Ömer b. Ali Resûl'ün nüfuzunu azalttığı şehrin eşrâfı da Necmeddin Ahmed'e sığınmıyordu.

Daha sonra Nûreddin, Hâtimîleri kalelerinde ziyaret etti. Hâtimîlerin emiri Yahya b. Hamza ve kardeşi Abdullah b. Hamza onu karşıladılar. Karşılıklı rehin verme üzere anlaşarak sulh yaptılar. Emir Nûreddin, oğlu Emir Muzaffer b. Ömer b. Ali Resûl'ü Hâtimîlere rehin olarak verdi. Hâtimîler de Emir Davud b. Abdullah b. Hamza'yı rehin olarak verdiler. Hâtimîler, Yemenin idaresini ele geçirmek hususunda Emir Nûreddin'i desteklediler. Hacca şehri dışında Ahmed b. Hüseyin'in iktidarına kadar aralarında bir ihtilaf olmadı.¹²

Nûreddin Ömer, Hâtimîlerle ve eşrâfla yaptığı antlaşma gereği ellerinde bulunan bütün yerleri onlara verdi. Baraş Kalesinde direnmekte olan Necmeddin Ahmed b. ebi Zekeriya, Emir Nûreddin'in eşrâf ve Hâtimîlerle barış yaptığını öğrenince bütün maneviyatını yitirdi. Baraş Kalesinde sığınmanın bir şeye yaramayacağını anladı. Emir Nûreddin'in cömertliğine güvenerek can teminatı karşılığında teslim olacağını söyledi. Nûreddin ona eman verdi ve güzel bir şekilde karşılayıp ikramda bulundu. Sonra onu kız kardeşiyle evlendirip Taiz'e vali atadı ve

¹⁰ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 279; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/453.

¹¹ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 193; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/454.

¹² Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 194; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/455.

pek çok mühim görevler verdi.¹³ Böylelikle Yemen idaresinin bağımsızlığı önündeki engellerden biri çözülmüş oldu.

1.2.1. Eyyûbî İdaresinden Bağımsızlığa Giden Süreç

Melîk Mes'ud Eyyûbî'nin, babasının yanına gitmek için Yemen'den ayrılmadan önce yerine Nûreddin Ömer b. Ali Resûl'ü bıraktığını ve Mısır'a varamadan vefat ettiğini zikretmiştik. Ömer b. Ali Resûl, Melîk Mes'ud'un vefatından sonra Yemen'de bağımsızlığının zeminini hazırlayacak adımları birer birer attı. Bunların en önemlilerinden birisi de Melîk Mes'ud Eyyûbî'nin Yemenden ayrılırken ona şöyle dediğini iddia etmesidir: Ben sefere çıkmaya karar verdim ve seni Yemen'e yerime naip yaptım, eğer ölürsem sen Yemen'i yönetmeye kardeşlerimden daha layıksın. Çünkü sen bana hizmet ettin ve senden nasihat dinledim. Eğer yaşarsam makamında kalmaya devam edeceksin. Babam bana ait bir yazı ile gelse bile, ailemden kimsenin Yemen'e girmesine izin verme. Babam sana karşı çıkarsa bana haber ver ki ben ve amcam Eşref toplanıp onunla savaşılim ve onu mağlup edelim.¹⁴

Ancak Yemen tarihine dair çalışmalarıyla tanınan Abdülâl Ahmed'in de ifade ettiği gibi el-Melîk Mes'ud'a isnat edilen bu rivayetlerin gerçeği yansıtmadığı açıktır. Şayet Yemen'i Nûreddin Ömer b. Ali'ye verecek olsaydı bunu bir belgeyle kendisine bildirirdi. Ancak böyle bir belgenin varlığı kaynaklarda zikredilmemiştir.¹⁵ Ayrıca, Melîk Mes'ud'un "babam sana karşı çıkarsa bana haber ver ki ben ve amcam Eşref toplanıp onunla savaşılim ve onu mağlup edelim" sözü de gerçeği yansıtmıyor gibi gözükmektedir. Çünkü Melîk Mes'ud'un Yemendeki naibi için babasıyla savaşıması makul değildir.¹⁶

İbni Hatim, es-Sımtü'l-ğali's-semen fî ahbari'l-mülük mine'l-Guz bi'l-Yemen isimli Resûli'ler hakkında yazılmış ilk bilgileri ihtiva eden eserinde, Melîk Mes'ud'un ilk başta yerine niyabet etmesi için Nûreddin Ömer b. Ali Resûl yerine San'a valisi

¹³ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülük*, 194; M. Abdülâl Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fî'l--Yemen*, 280; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/455.

¹⁴ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/47; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 57; Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/451; Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fî'l--Yemen*, 284.

¹⁵ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 85.

¹⁶ Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/451.

Hüsâmeddin Lü'lü'ye görevi verdiğini, fakat Hüsâmeddin'in görevden affını istemesi neticesinde yaptığı istişareler doğrultusunda görevi Nûreddin Ömer'e verdiğini söyler. Devamında Mes'ud'un Yemenden ayrılırken Nûreddin'e sarf ettiği şu sözü de zikreder: "Şehrini tayin olunan kişiye teslim etmen için gelecek emre kadar naipliğe devam et. Emir geldikten sonra Mısır'da bize katıl."¹⁷ Zikredilenlerden Nûreddin Ömer b. Ali Resûl'ün idaresine kanuni bir görüntü vermek ve bağımsızlığını ilan etmek maksadıyla bu iddiayı ortaya attığı anlaşılmaktadır.

Melîk Mesud Eyyûbi'nin Yemen'den ayrılışının üzerinden iki yıl geçtikten ve bu zaman zarfında Beni Resûl devleti için lazım olan müesseseleri kurduktan sonra 1231 (h. 628) yılında bağımsızlığını ilan etti. Taiz şehrini devletin başkenti yaptı ve El-Mansûr lakabını aldı. Adına sikke bastırmamakla birlikte 1232 (h. 629) yılında Mekke seferinden sonra Eyyûbîler yerine kendi adına hutbe okutulmasını emretti.¹⁸

Yemende bağımsızlığı elde etmesine pek çok unsur yardımcı oldu. Bunlardan en önemlileri:

- Melîk Mesud'un Yemen'den son ayrılışında onu yerine naip bırakması,
- Melîk Mesud'un Yemen'den ayrılışının ardından Mekke'de vefat etmesi,
- Kale ve bölgelerdeki valileri güvendiği kişilerle değiştirmesi,
- Yemen Eşrâfının ve Hâtimîler'in güvenini kazanarak Yemeni idaresini Eyyûbîlerden almak hususunda onlardan güç bulması gösterilebilir.

Melîk Mesud'un, Melîk Mansûr'un kardeşlerini Yemenden ayrılmadan önce tutuklayıp Mısır'a göndermesi, bu idareyi ele geçirmenin önündeki engellerden birini kaldırmıştır. Kardeşleri ondan yaşça daha büyük ve daha fazla tecrübeye sahipti.

Mısır ve Şam'da bulunan Eyyûbi emirlerinin iki fırkaya ayrılmaları sebebiyle yaşadıkları kargaşa. Bir grup Mısır valisi Melîk Kamil'i desteklerken diğer grup kardeşinin oğlu Şam valisi Melîk Davud b. Muazzam İsa b. Eyyûb'u destekliyordu.

Melîk Kâmil, Melîk Davud'u yenip Şam'ı istila ettikten sonra oğlu Melîk Mesud'u Haçlılarla harp etmek için yardıma çağırdı. Melîk Kâmil'in Haçlılarla mücadele ile meşgul olması Yemen ile ilgilenmesine fırsat vermedi.

¹⁷ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 194-195; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 58.

¹⁸ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 283; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/455; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 98.

1.2.2. Abbâsî Hilafet Merkezine Tabiiyet ve Meşruiyet Arayışı

Melik Mansûr Yemen’de bağımsızlığını ilan edince Eyyûbîlerle bütün ilişkileri kesti. Eyyûbîler’in yerine Yemen idaresini ele aldığını resmileştirmek için Bağdat da bulunan hilafet merkezine tabi olması gerekiyordu. Abbâsî Halifesi el- Muntasır b. Zâhir’e 1233 (h. 631) yılında hediyelerle birlikte bir heyeti, fermanla Yemen’deki hakimiyetini tanıması için gönderdi. Heyet, halifenin Mansûr’un hakimiyetini tanıdığı bir fermanla geriye döndü. Melik Mansûr 1233 yılında hem hac görevini yapmak hem de Halifenin gönderdiği fermanı taşıyan heyeti karşılamak için Mekke’ye gitti. Fakat Irak hacılarının kafillesi bedevilerin yolu kesmesi sebebiyle Mekke’ye ulaşamadı.¹⁹

Halifenin heyeti 1235 (h. 633) yılında Yemen’e ulaştı. Melik Mansûr onları Cend şehrinde karşıladı. Cend Camii’nde büyük bir merasim yapıldı. Heyetin başkanı minbere çıktı ve şöyle dedi: Ey Nûreddin, Halife hazretleri sana selam söylüyor ve diyor ki: Yemen’i sana ihsan ettim ve seni oraya idareci tayin ettim. Daha sonra merasimi tamamlamak için Melik Mansûr’u minbere davet etti ve Halife’nin hilatını giydirip fermanı teslim etti. Böylece el-Mansûr Ömer b. Ali Resûl, Eyyûbîlerin aracılığı olmadan doğrudan Abbâsîler’e tabi olmuş oldu. Abbâsîler’e bağlılığı, hutbede kendi isminden önce Halife’nin ismini zikretmek, paraya adını basmak ve arada hediyeler göndermekten ibaret olan formalite bir bağlılıktı.²⁰

1.2.3. Eşrâf Beni Hamza İsyanı ve Yemen’de Güç Dengeleri

1248 (h. 646) yılında Emir Tâceddin Muhammed b. Yahya b. Hamza’nın Kevkeban kalesini ele geçirmeye yönelik başarısız teşebbüsüne kadar Melik Mansûr ile eşrâf arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmadı. Emir, her daim hazırlıklı olan elli piyade ve on atlı birlikten oluşan garnizonun dikkati sayesinde başarısız oldu. Garnizon kaleyi Emir Tâceddin’e teslim etmeyi reddetti.²¹

Melik Mansûr bu teşebbüs karşısında sinirlendi ve bunu barış antlaşmasını bozmak olarak değerlendirdi. Diğer taraftan eşrâftan Yahya b. Hamza’nın on bin altın

¹⁹ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 206; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/58; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 59-63; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/459.

²⁰ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/59; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 59-63; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/460.

²¹ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/62; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/460; İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 208; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 103.

ve Azan Kalesi karşılığında Tihâme bölgesindeki Manbar Kalesini teslim etmemesi Melik Mansûr'u öfkeliendiriyordu. Emir Şemseddin kardeşi Yahya b. Hamza ve oğlu Emir Tâceddin'in Melik Mansûr ile olan barışı bozma girişimlerine hoş bakmamakla birlikte Melik Mansûr'a karşı ikisiyle iş birliği yaptı. Mansûr, kardeşinin oğlu San'a valisi Emir Esedüddin Muhammed b. Hasan b. Ali Resûl'e Emir Şemseddin'e karşı ordusunun başında sefere çıkmasını emretti. Emir Esedüddin, Resûli Devleti'nin ordusunun başında San'a'dan ayrıldı. Emir Şemseddin ile Karan diye bilinen mevkide savaştılar. Esedüddin savaşı kazandı. Bu savaş Karan Savaşı olarak anıldı.²²

Melik Mansûr, süvari ve piyadeleriyle mevcudu altmış bini bulan büyük bir orduyla yola çıktı. Hazrecî tarihinde şöyle der: "Sultan Mansûr ordusunun başında sefere çıktı. Emir Necmeddin Ahmed b. Zekeriya'yı önden gönderdi. Hacce ve diğer bölgelerden altmış bin asker topladı. Hacce ve diğer kaleleri bir gün içerisinde ele geçirdi. Kendinden önce ve kendinden sonra kimsenin yapmadığı bir ittifak yaptı."²³

Melik Mansûr Hatimoğulları'nın aracılığıyla yapılan sulh gereğince eşrâf'ın idaresinde olan Haşid, Bon, Haşebe ve Medra şehirlerini de zapt etti.²⁴ Melik Mansûr, Hacce şehrini itaat altına aldıktan sonra Emir Yahya b. Hamza ve çocukları yaptıkları hata sebebiyle özür dilediler. Melik özürlerini kabul etti. Hacce ve diğer bölgelerdeki kalelerini onlara geri verdi. Sonra, Emir Fahreddin Cafer b. Ebî Hâşim ve Şeyh Hüsâmeddin Hatim b. Ali el-Cend vasıtasıyla iki taraf arasındaki barış yenilendi. Melik Mansûr, Tehâme bölgesindeki az sayıda mühim kaleyi bu antlaşmanın dışında tuttu. Bu, Eşrâf'ın Melik Mansûr'a karşı işledikleri hataya karşılık olarak ödedikleri bir bedeldi. İmam Ahmed b. Hüseyin 1248 yılında isyan etti ve Sila'ya yerleşti. Melik Mansûr'un San'a valisi Emir Esedüddin Muhammed b. Hüseyin'in isyanı da aynı zamana denk geldi. Bu durum karşısında Mansûr, Taiz'den San'a'ya doğru ordunun başında sefere çıkmaya mecbur kaldı. Zimar şehrinde Emir Esedüddin yanına gelerek yaptığından dolayı özür diledi. Melik Mansûr, Emir Esedüddin ile San'a'ya gittiler ve İmam Ahmed b. Hüseyin ile savaşmak için hazırlıklarını tamamladılar. Daha sonra ordusunun başında San'a'dan ayrıldı. Tila şehri yakınlarında iki ordu karşılaştı ve uzun

²² Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/461.

²³ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fi Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülük*, 197.

²⁴ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/63.

süren bir savaş gerçekleşti. Bu tarihten itibaren Melik Mansûr nüfuzunu Yemen'in büyük kısmına yayma imkânı elde etti. Hadramut sahilini itaat altına aldı.²⁵

1.2.4. Melik el-Mansûr'un Ölümü ve Sonrası

Melik Mansûr, tarihçiler arasında ihtilaf olmakla birlikte Mansûriyye ya da Cend şehrinde köleleri tarafından 1249 (h. 647) yılında evinde öldürüldü.²⁶ Hazrecî, Melik Mansûr kardeşinin oğlu San'a valisi Emir Esedüddin'i azledip yerine oğlu Muzaffer'i tayin edince Esedüddin'in emriyle öldürüldüğünü söylemektedir. Hazrecî şunu da ekler: "Esedüddin, Melik Mansûr'un vefatından sonra gün yüzü görmemiştir. Planları beklediğinin tersine gerçekleşmiştir."²⁷

Tarihçi İbni Abdülmecid Yemani'ye göre Melik Mansûr, Esedüddin ve Fahreddin Ebûbekir b. Hasan b. Ali Resûl kardeşlerin entrikaları sebebiyle öldü. Melik Mansûr'u öldüren kölelerin Emir Fahreddin'i "Muazzam" lakabıyla tahta çıkarmalarını buna delil göstermektedir. Sonra onunla köleler Zebid şehrini ele geçirmek için hareket ettiler. Fakat şehrin kapıları kapalıydı. Şehri muhasara ettiler. Melik Muzaffer Yusuf b. Ömer b. Ali Resûl'un kız kardeşi Dürrü Şemsî annesiyle Zebid zindanında bulunan Tavaşî Bedreddin'i serbest bıraktılar. Ona Zebid şehrini muhafaza etmesi için bolca mal verdiler. Tavaşî, Emir Fahreddin ve kölelerin Zebid şehrini istila etmelerini engellemek için asker topladı.²⁸

Fahreddin, kız kardeşi ve Tavaşî Bedreddin'in mektuplarıyla durumu öğrenen Melik Muzafferin Zebid şehrini korumak için büyük bir orduyla Tehâme'nin kuzeyindeki Mehcem şehrinden Zebid'e doğru yola çıktığını öğrenince kuşatmayı kaldırdı. Melik Mansûr'un cesedini defneden olmadı. Zira oğlu Muzaffer ondan uzak bir yerde Mehcem şehrindeydi. Hanımı ve diğer oğlu Fâiz Mufazzal ibni Melik el-Mansûr da sığınmak için Demleve Kalesine gitmişlerdi. Melik Mansûr'un cenaze

²⁵ Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/463.

²⁶ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 116; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/464; Abdullah Muhammed Habeşî, *Târîhu'd-Devleti'r-Resûliyye Fî'l-Yemen* (San'a, 1984), 26; İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fî Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 234.

²⁷ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/81; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 116; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/464.

²⁸ Abdülbâkî b. Abdülmecid el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 88; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/465.

törenini Feyruzoğulları yaptı. Bundan dolayı Melîk Muzaffer onlara geniş araziler bağısladı.²⁹

Melîk Mansûr cömert, kararlı ve iyi bir siyasetçiydi. Savaşmaktan asla kaçınmaz, devletin menfaati için savaş ve barışta harcama yapmakta cimrilik göstermezdi.³⁰ Pek çok medrese, mescit ve hayır kurumu inşa etti. Zebid şehrinde kendine nispetle Mansûriyye adıyla anılan üç medrese bunlara örnektir. Bunlardan biri Şâfi diğeri Hanefî fikhî okutmak için üçüncüsü ise hadis dersleri vermek için inşa edilmiştir.³¹

Hazrecî, Nûreddin'in Tahame'nin her köyüne bir mescit inşa ettiğini söylerler. Köyden maksat nüfusu yoğun olan büyük kasabalardır. Bu mescitler onun hayratının çokluğuna delildir. Melîk Mansûr önce Hanefî daha sonra Şâfi mezhebine intisap etmiştir. Yedi senelik Mekke hakimiyeti zarfında halk ondan hayırdan başka bir şey görmemiştir. Her sene Mekke ehline dağıtılmak üzere bolca mal göndermiştir. Ölümüne kadar devam eden bu durum sayesinde halk zenginleşmiş, köşkler inşa etmiş eşleri altın ve gümüşlerle süslenmişlerdir.³²

Melîk Mansûr, Eyyûbîlerin son hükümdarı Melîk Mesud'un Yemen'den son ayrılışından sonra bağımsızlığını ilan etmek için iki yıl, Eyyûbîler'den bağımsızlığını ilan ettikten sonra on sekiz yıl olmak üzere toplamda yirmi yıl Yemen'i yönetti. Melîk Mansûr, saltanatı müddetince Yemen'de idaresini kabul ettirmek için mücadele etti. Hicaz hakimiyetiyle birlikte Yemen'in dörtte birinde istikrarı ve refahı sağladı.³³

1.3. Melîk el-Muzaffer I. Yusuf Dönemi: İktidarın Kurumsallaşması ve İç Mücadeleler

Melîk Muzaffer I. Yusuf'un Yemen tahtına geçiş süreci, siyasi entrikalar, aile içi rekabet ve dış tehditlerle örülü oldukça çetin bir dönemi yansıtmaktadır. Babası Melîk el-Mansûr Nûreddin Ömer'in vefatıyla Yemen'de iktidar boşluğu oluşmuş, bu durum Resûlî hanedanı içerisinde taht mücadelesini tetiklemiştir. Melîk Mansûr'un

²⁹ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/82; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/465.

³⁰ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El- 'ascedü 'l-Mesbûk Fî Men Tevelle 'l-Yemen Mine 'l-Mülûk*, 207; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/466.

³¹ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/82; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/82.

³² Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/82; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/466.

³³ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü 'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 116; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/466.

ölümü sırasında oğullarının başkentte bulunmaması, devletin parçalanma riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. En büyük oğul olarak Yusuf, iktidar hakkını kendinde görürken, kardeşi Mufazzal ve diğer hanedan mensupları da bu hakkı talep etmişlerdir. Özellikle Fahreddin Ebûbekir'in Mansûr'u öldürterek tahta çıkması, Yusuf'un karşısındaki siyasi cepheyi genişletmiştir.

Muzaffer Yusuf'un karşılaştığı zorluklar arasında, Mehcem'de valilik yaparken başkentten uzaklaştırılması, üvey annesi İbnetü Cevzî'nin etkisiyle siyasi nüfuzunun kırılması ve kardeşlerinin desteklenmesi gibi iç dinamikler öne çıkmaktadır. İbnetü Cevzî'nin, Yusuf'un kız kardeşi Dürrü Şemsi'yi ve annesini Zebid'e sürmesi, Yusuf'un başkent üzerindeki etkisini daha da azaltmıştır. Ayrıca, Melik Mansûr'un ölümüne karışan kölelerin Fahreddin'i desteklemesi ve Zeydî İmam Ahmed b. Hüseyin'in isyanı, Yusuf'un iktidar mücadelesini daha da karmaşık hale getirmiştir.³⁴

Tüm bu zorluklara rağmen Muzaffer Yusuf, Mehcem'de topladığı birliklerle Zebid üzerine yürümüş, halkın desteğiyle şehri ele geçirmiştir. Fahreddin'in kaçıışı ve kölelerin Yusuf'a biat etmesi, onun siyasi meşruiyetini pekiştirmiştir. Zebid'in alınması, Yusuf'un iktidar yolunda kritik bir dönüm noktası olmuş, kız kardeşi Dürrü Şemsi'nin desteği bu başarıda önemli rol oynamıştır. Ardından Tehâme bölgesindeki valilerin biatları ve Yemen'in çeşitli bölgelerinden gelen servetler, Yusuf'un otoritesini pekiştirmiştir.³⁵

1.3.1. Yemen'de Nüfuzun Yayılması ve Siyasi İttifaklar

Zebid'de iki ay kalan Melik Muzaffer, Lahc, Aden, Abyan ve el-Ma'fer şehirlerini ele geçirerek nüfuzunu genişletmiştir. 1250 (h. 648) yılında başkent Taiz'e mukavemetsiz ulaşmış, ardından Ba'dan ve Habeş bölgelerindeki kaleleri savaşı

³⁴ Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/467.

³⁵ Hazrecî, *El-'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/89; Hazrecî, *El-'ascedü 'l-Mesbûk Fî Men Tevelle 'l-Yemen Mine 'l-Mülük*, 213; Yahyâ b. Hüseyin San'ânî, *Ğâyetü 'l-emânî fî ahbâri 'l-kutri 'l-Yemânî* (Kahire: Darü'l Kütübü'l Arabî, 1968), 434; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü 'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 121; Abdülkerim Özeydın, "El-Melikü 'l-Muzaffer Er-Resûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2004, 29/74-76.

teslim almıştır. Bu süreçte karşısında yalnızca San'a'yı elinde tutan Emir Esedüddin ve Demleve Kalesi'nde bulunan İbnetü Cevzî ile oğulları kalmıştır.³⁶

San'a'nın fethi sürecinde İmam Ahmed b. Hüseyin ve Emir Şemseddin'in ittifakı sonucu Esedüddin şehirden çekilmek zorunda kalmış, bu durum Yusuf'a fırsat yaratmıştır. Esedüddin ile yapılan sulh neticesinde Yusuf, ona ikramda bulunarak siyasi bir yakınlık kurmuş, ardından Esedüddin'i San'a'yı geri almak üzere görevlendirmiştir. İmam Ahmed'in direnişi başarısız olmuş, şehir Yusuf'un kontrolüne geçmiştir. Bu gelişme, Yusuf'un Yemen üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiş ve Esedüddin'i İmam Ahmed'e karşı mücadeleye sevk etmiştir.³⁷

1.3.2. Mısır'dan Dönen Emirler ve Abbasî Halifesine Biat

1251 (h. 649) yılında Eyyûbîler'in Mısır'daki hâkimiyetinin sona ermesiyle Emir Bedreddin ve Fahreddin zindandan kaçarak Yemen'e dönmüşlerdir. Bu gelişme üzerine Yusuf, İmam Ahmed ile barış yaparak emirleri tutuklatma sürecini başlatmıştır. Emirleri güzel karşılayarak güvenlerini kazanan Yusuf, onları Hays şehrinde tutuklayarak Taiz Kalesi'ne hapsedmiştir.³⁸

Melik Muzaffer 1252 (h. 650) yılında Abbâsî Halifesi Müsta'sım'a elçi heyeti göndererek iktidarını tanıtan bir ferman talep etmiştir. Halife, Yusuf'un iktidarını onaylamış, hilat ve kırk bin altın göndermiştir. Bu diplomatik başarı, Yusuf'un meşruiyetini uluslararası düzeyde pekiştirmiştir.³⁹

1.3.3. Melik Muzaffer'in İktidar Mücadelesi: Emir Esedüddin'in İsyanı ve Dumleve Kalesi'nin Fethi

Resûlî Devleti'nin iç siyasi dengeleri, Melik Muzaffer I. Yusuf'un iktidarı döneminde ciddi sınamalarla karşı karşıya kalmıştır. 1252 yılında San'a valisi Emir Esedüddin'in isyanı, bu dönemin en kritik hadiselerinden biridir. Melik Muzaffer'in kardeşleri Hasan ve Ebûbekir'in tutuklanmasını fırsat bilen Esedüddin, Zeydî İmam

³⁶ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/91-92; Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 89; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 122.

³⁷ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/94; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 129-132; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/473.

³⁸ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/95; Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 89.

³⁹ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/96; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/475.

Ahmed b. Hüseyin ile ittifak kurarak Muzaffer'e karşı askeri destek talep etmiştir. İmam'ın gönderdiği kuvvetler Zimar'a ulaşınca, Muzaffer de Tavaşî Tacüddin ve Emir Şemseddin komutasında bir ordu hazırlamıştır. Ancak komutanlar arasındaki anlaşmazlık nedeniyle Tacüddin tek başına komutayı üstlenmiş ve İmam'ın ordusunu mağlup etmiştir.

Bu yenilgiye rağmen Esedüddin, İmam'dan yeni kabile destekleri alarak güç dengesini lehine çevirmiştir. Tacüddin geri çekilmek zorunda kalmış, Esedüddin ise Baraş Kalesi'ne sığınmıştır. Kaleyi İmam'a satmak isteyen Esedüddin, eksik ödeme nedeniyle onunla da anlaşmazlığa düşmüştür. İki tarafla da ilişkileri bozulan Esedüddin, barış için Şeyh Ulvan Cehderî'ye başvurmuş; bu girişim sonucunda Muzaffer tarafından yeniden San'a valiliğine atanmıştır. 1253 (h. 651) yılında San'a'yı geri alan Muzaffer, şehrin imarını tamamladıktan sonra Taiz'e dönmüştür.⁴⁰

Melîk Muzaffer'in iktidarındaki ikinci önemli askeri başarı ise Dumleve Kalesi'nin fethidir. Bu kale, babası Nûreddin Ömer'in ölümünden sonra Muzaffer'in veliahtlıktan azledilmesine neden olan İbnetü'l Cevzî ve oğulları Mufazzal ile Fâiz tarafından sığınak olarak kullanılmıştır. Kale, aynı zamanda devletin silah deposu niteliğindeydi. Uzun süren kuşatma neticesinde taraflar barışa razı olmuş; İbnetü'l Cevzî, görüşme için rehin şartı koymuş ve Muzaffer bu talebi kabul etmiştir. Görüşme sonucunda Mufazzal ve Fâiz'e ikta olarak şehirler verilmiş, İbnetü'l Cevzî kaleye dönmüştür.

Ancak Tavaşî ve Dürrü Şemsî'nin stratejik müdahalesiyle kale ele geçirilmiştir. Tavaşî'nin askerleri ikna etmesi ve sahte bir mucize haberiyle İbnetü'l Cevzî'yi kaleden uzaklaştırması, Muzaffer'in müdahalesini kolaylaştırmıştır. 1252 yılında gerçekleşen bu fetihle Muzaffer, babasının ölümünden sonra karşılaştığı en önemli siyasi engellerden birini daha bertaraf etmiştir.⁴¹

⁴⁰ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/97; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/475.

⁴¹ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/98; Yemânî, *Târîhu 'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü 'z-Zemen Fî-Târîhi 'l-Yemen*, 90; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü 'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 122-126.

1.3.4. Melik Muzaffer'in Hicaz Seferi, Yemen'in Kuzeyindeki İsyanlar ve Vefatı

Melik Muzaffer I. Yusuf'un 1260 (h. 659) yılında hac farızasını yerine getirmek üzere Yemen'den ayrılması, ülkede geçici bir otorite boşluğu yaratmış ve bu durum çeşitli imamlık iddialarına zemin hazırlamıştır. İmam Ahmed b. Hüseyin'in 1258'deki vefatının ardından yerine geçen Hasan b. Vahas'ın tutuklanması ve Emir Esedüddin'in zindana atılması, Yemen'de kısa süreli bir istikrar sağlamıştır. Muzaffer, San'a valiliğine Emir İlmuddin Sencer Şa'bî'yi atamış ve Benî Hamza'nın ileri gelenleriyle birlikte Hicaz'a gitmiştir.⁴²

Muzaffer'in yokluğunda Yahya b. Muhammed, dedesi Sirâceddîn'in Hz. Ali soyundan geldiğini ileri sürerek imamlık iddiasında bulunmuştur. San'a valisi Şa'bî, Yahya'yı Yena' kalesine çekilmeye zorlamış, ardından Benî Fahim kabilesi tarafından yakalanan Yahya'nın gözleri oyularak Zeydî imamlık şartlarını taşıması engellenmiştir. Bu sert müdahale Muzaffer tarafından eleştirilmiş, ancak kuzeydeki karışıklıkların önüne geçilememiştir.⁴³

1262 (h. 661) yılında Emir Davud b. Abdullah b. Hamza, Resûlî Devleti'ne karşı açık muhalefet ilan etmiş ve bu düşmanlık 1269'daki (h. 668) barışa kadar sürmüştür. Aynı dönemde Eşrâf grupları da devlete karşı ayaklanmış, Şerif Hasan b. Muhammed Kataberî imamlık iddiasında bulunmuşsa da Zeydî ulema tarafından kabul görmemiştir. Emir Davud, Hacca bölgesinde nüfuzunu artırarak bazı kaleleri ele geçirmiş, Sa'dah ve çevresinde isyanlar baş göstermiştir. Devlet ordusu, San'a valisi Şa'bî komutasında Sa'dah'ı ele geçirerek isyanı bastırmıştır.⁴⁴

Emir Eşref b. Muzaffer'in Hacce'ye düzenlediği seferle devlet kontrolü yeniden sağlanmış, Davud 1269'da sulh yapmıştır. Ancak 1270 (h. 669) yılında İmam İbrahim b. Tâceddîn'in yeni bir imamlık iddiası, kuzeydeki istikrarı bozmuştur. Memlûkler ve Eşrâf'ın desteğiyle San'a'ya giren İmam, el-Hadda ve Cihran

⁴² Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 93; İbn Hatim, *Es-Simtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 346; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/124; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 146.

⁴³ İbn Hatim, *Es-Simtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 352; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/126; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 148; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/489.

⁴⁴ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 148; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/490.

bölgelerine ilerlemiş, Muzaffer'in müdahalesiyle ordusu yenilgiye uğramış ve Taiz kalesine hapsedilmiştir. 1284'teki (h. 683) ölümüne kadar burada kalmıştır.⁴⁵

İmam İbrahim'in esir edilmesinden sonra Emir Davud yeniden muhalefetin başına geçmiş, Hüseyin b. Vahas'ı imamlık için ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Eşrâf, Mutahhar b. Yahya b. Murteza'ya biat etmiş, ancak iç ihtilaflar devletin elini güçlendirmiştir. Davud, Mutahhar'ın zayıflamasıyla Muzaffer'e biat etmiş, San'a valisi kuzeydeki kaleleri geri alarak istikrarı sağlamıştır. Muzaffer bu süreçte Hadramût seferindeydi. Davud, San'a valisi Şa'bî'nin ölümüne kadar devlete karşı isyan etmemiştir.

Şa'bî'nin ölümüyle Davud yeniden San'a'yı işgal etmeye çalışmış, ancak tarihçi Bedreddin Muhammed b. Ahmed b. Hâtim tarafından Hut şehrinde engellenmiştir. San'a valiliğine Fahreddin b. Feyruz, ardından oğlu Vâsık İbrahim atanmış, şehir refaha kavuşmuştur. Davud, yeniden cephe oluşturmuş ve Yusuf b. İbrahim b. Abdullah b. Hamza'yı imam ilan etmiştir. Ancak imamlık şartlarını taşımadığı için Eşrâf arasında bölünmeler yaşanmıştır.⁴⁶

1286 (h. 685) yılında Muzaffer, oğlu Eşref'i büyük bir orduyla San'a'ya göndermiş, Eşref'in gelişiyle kabileler ona itaat etmiş ve şehir tahrip edilmiştir. Davud sulh talebinde bulunmuş, 1288'de (h. 687) barış sağlanmıştır. İki ay sonra Mutahhar b. Yahya da barış yapmak zorunda kalmıştır. Eşref, Emir Müeyyed'i San'a valisi olarak bırakmış ve Taiz'e dönmüştür. Ancak kuzeydeki düzen yeniden bozulmuş, isyanlar Sa'dah'tan Nakil Samara'ya kadar yayılmıştır. Eşref tekrar San'a'ya gönderilmiş, 1294'te (h. 694) yeni bir barış akdi yapılmıştır. Bu barış, Muzaffer'in vefatına kadar sürmüştür.⁴⁷

1.3.5. Veliahtlık ve Vefat

Melîk Muzaffer, 1294 yılında yetmiş dört yaşında vefat etmeden önce oğlu Eşref'i veliaht ilan etmiştir. Eşref, hem en büyük hem de en kabiliyetli evladı olarak Yemen'in kuzeyindeki sorunları başarıyla çözmüştür. Veliahtlık fermanında Eşref'in adaletli, merhametli ve cömert bir lider olacağı vurgulanmış, ona itaatin gerekliliği

⁴⁵ Hazreci, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 244; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/491.

⁴⁶ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 160; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/493.

⁴⁷ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 161.

belirtilmiştir. Muzaffer, diğer oğulları Müeyyed Davud ve Vâsık İbrahim'e ikta vererek olası taht mücadelelerini önlemeye çalışmıştır.⁴⁸

Muzaffer, kırk üç yıllık hükümdarlığı boyunca Yemen'de siyasi istikrarı sağlamış, ilim ve mimariye büyük katkılar sunmuştur. Taiz'deki Muzaffer Camii, Zebid'deki medreseler ve Hadramût'taki mescitler onun hayır eserleri arasındadır. Tıp, astronomi, hadis ve edebiyat alanlarında eserler kaleme almış; Çin'deki Müslümanlara yönelik diplomatik girişimleriyle uluslararası düzeyde etkin bir liderlik sergilemiştir. Devrin âlimleri tarafından takdir edilen Muzaffer, hem siyasi hem de kültürel mirasıyla Yemen tarihinde müstesna bir yere sahiptir.⁴⁹

1.3.6. Melîk Müeyyed'in İsyanı ve Hanedan İçî Rekabet

Emir Müeyyed, babası Muzaffer'in kardeşi Eşref'i veliaht tayin etmesine razı olmadığı gibi babası tarafından Şehr şehrine vali olmaya da razı değildi. Babasının vefat haberini alır almaz şehir den ayrılıp Ebyan şehrine giderek kardeşi Melîk Eşref'e isyan ettiğini ilan etti. Semedan Kalesinde bulunan kardeşi Emir Mansûr ona destek verdi. Ona yardım etmek için kaleden ayrıldı. Müeyyed'in haremî ve külfetî kaleye nakledildi. Sonra Aden şehrini ele geçirmek için hareket etti. Gece vakti surların en zayıf noktasından en güçlü üç yüz adamını içeri sızdırdı. Onlar kapıya yakın bir yerde saklandılar. Müeyyed bütün ordusuyla şehre yaklaşmadan kendilerini ifşa etmemeleri söylendi. Şehirdeki askerler savunma pozisyonuna geçtikleri sırada surlarda saklanan askerler harekete geçtiler. Savunma yapan askerler başarısız oldular ve eman istediler. İçerideki askerler sayesinde kapı fethedilmiş oldu. Emir Müeyyed Aden'e girdi. Şehrin valiliğini Seyfeddin b. Barzas'a verdi. Müeyyed yağma yapılmasını yasakladı ve halka ihsanlarda bulundu. Kaleyi muhasara altına aldıktan on üç gün sonra ele geçirdi. Aden şehrini istilasını kardeşi Eşref'e isyan etmek hususundaki tereddütlerini giderdi. Daha sonra Hac ve Ebyen şehirlerini ele geçirdi.⁵⁰

⁴⁸ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'îyye*, 1911, 1/231; Yemânî, *Târîhu 'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü 'z-Zemen Fî-Târîhi 'l-Yemen*, 96; İbn Hatim, *Es-Sımtü 'l-Ğali 's-Semen Fî Ahbari 'l-Mülük Mine 'l-Guz Bi 'l-Yemen*, 565; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü 'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 162.

⁴⁹ Yemânî, *Târîhu 'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü 'z-Zemen Fî-Târîhi 'l-Yemen*, 98; Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'îyye*, 1911, 1/232.

⁵⁰ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'îyye*, 1911, 1/239-240; Yemânî, *Târîhu 'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü 'z-Zemen Fî-Târîhi 'l-Yemen*, 99; Haddâd, *Et-Târîhu 'l-Âm Li 'l-Yemen*, 2/502; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü 'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 164.

Melîk Eşref kardeşinin kendisine karşı düşmanca tutumu karşısında kan dökmeme tavsiyelerine rağmen, oğlu Nâsır kumandasında üç yüz atlıdan oluşan bir ordu hazırladı. Daha sonra Emir Cemâleddîn Ali b. Abdullah b. Hasan b. Hamza'nın komutasında bir orduyla onu destekledi. Emir Necmeddin ve Bedreddin komutasında üçüncü bir ordu daha hazırlandı. Melîk Eşref ise büyük bir ordunun başında hem savaşı yakından takip edebilmek hem de gerektiğinde yardımda bulunmak için Taiz'den yola çıktı. Melîk Eşrefin ordusu Müeyyed'in ordusuna yaklaştığında, Müeyyed askerlerin kumandasını oğlu Zafir ve Muzaffer arasında böldü. İki ordu Ebyen bölgesinde karşılaştılar ve savaşın neticesinde Müeyyed'in ordusu yenildi ve dağıldı.

Melîk Eşref'in oğlu Emir Nâsır, Müeyyed'i Melîk Eşref'e itaat etmesi ve isyanı sürdürmemesi için ikna etti. O da kabul edip kardeşine itaat etti. İbni Abdülmecîd Yemânî şöyle der: "Nâsır, Müeyyed ile babasının yanına gitmeyi isteyince Şerif Cemâleddîn bu ordu benim komutama verildi diyerek Müeyyed'i tutuklayıp Melîk Eşref'e götürdü."⁵¹ Hazrecî, Abdülmecîd'in söylediğine ilaveten der ki: "Melîk Eşref gelecek haberleri bekliyordu. Kardeşinin yenildiğini öğrenince epeyce hüznünlendi ve ona ikramda bulunulmasını emretti. Onu ve beraberindekileri Taiz kalesine gönderdi. 1295 (h. 695) yılında kaleye ulaştılar."⁵²

1.3.7. Melîk el-Eşref'in Vefatı ve Yönetim Krizi

Melîk Eşref'in saltanatı pek uzun sürmedi. 1295 (h. 695) yılında Taiz şehrinde vefat etti. Saltanatı bir yıl ve birkaç ay kadar sürdü. Hazrecî ve diğer tarihçiler, onu babası Muzaffer gibi akıllı, adil, siyaseti iyi bilen biri olarak vafsettiler. Melîk Eşref hükümdarlığından çok ilmi şahsiyeti ile tarihe geçti. Şehzadeliliği döneminde başladığı ilmi çalışmalarını hükümdarlığında da devam ettirdi. Aynı zamanda bilimsel alet yapımında usta olan Melîk Eşref'in bir usturlabı günümüzde New York Metropolitan Museum'da sergilenmektedir. Astronomi, ziraat, tıp ve nesep ilimlerine dair eserler kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Turfetü'l-ashâb fî ma'rifeti'l-ensab*, *Risâle fî'l-usturlâb*, *Kitâbü't-Tefsîr fî 'ilmi'n-nücûm*, *Kitâbü'l-Melâha fî ma'rifeti'l-*

⁵¹ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 99-100.

⁵² Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/243; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 165; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/503.

filâha, el-Mu'temed fî müfredâtî't-tıb, Kitâbü'd-Delâ'il fî ma'rifeti'l-evkât ve'l-
'akâkîr.⁵³

1.4. Melîk el-Müeyyed Döneminde İdari Yapı ve Siyasi Strateji

Melîk Eşref İsmail'in 1296 (h. 696) yılında vefatı, Resûlî Devleti'nde bir iktidar boşluğu yaratmış ve bu durum, devleti yeni bir döneme hazırlayan Melîk Müeyyed'in yükselişine zemin hazırlamıştır. Kardeşi Eşref'in ölümü sırasında zindanda bulunan Müeyyed, devlet erkanının biatıyla tahta çıkmıştır. Bu beklenmedik olay, onun hem kişisel dirayetini hem de devletin birlik ve istikrar arayışını göstermektedir. Tahta çıktıktan sonra attığı ilk adımlar, hükümdarlığının temel prensiplerini ortaya koyar niteliktedir. Kardeşinin cenaze törenini bizzat yöneterek ve eski askeri ile hizmetkarlarını tekrar bir araya toplayarak hem vefa duygusunu sergilemiş hem de iktidarını sağlamlaştırma yolunda önemli bir adım atmıştır. Veziri azledip yerine yeni bir atama yapması, yönetimde kendi kadrosunu kurma arzusunu; amcasının çocuklarına karşı müsamahakâr davranması ise olası aile içi çatışmaları önleme çabasını yansıtmaktadır.

Melîk Müeyyed'in hükümdarlığı, iç muhalefet ve bölgesel isyanlarla dolu bir süreç olmuştur. Bu dönemde en büyük zorluklardan biri, kardeşi Emir Mesud'un Serdad Vadisi'nde başlattığı isyandır. Melîk Müeyyed, başlangıçta diplomasiyi tercih etse de, Mesud'un uzlaşmaz tavrı karşısında askeri güç kullanmaktan çekinmemiştir. İsyancı kardeşini ve oğlunu yakalatarak zindana atması, ancak bir yıl sonra onları serbest bırakıp ihtiyaçlarını karşılaması, onun hem kararlılığını hem de merhametini ortaya koymaktadır. Bu olay, Melîk Müeyyed'in aile içi muhalefete karşı izlediği dengeli politikayı gözler önüne sermektedir.⁵⁴

⁵³ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 100; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/249; Abdullah Muhammed Habeşî, *Mü'elleftü Hükâmî'l-Yemen* (Beyrut: Darü'l Kur'an-i Kerim, 1979), 117; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/504; Recep Şentürk, "El-Melikü'l-Eşref Er-Resûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 29/67-68; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resuliler Ve Alim Sultanları", 230.

⁵⁴ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/249; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 167; Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 101; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 479.

1.4.1. İç ve Dış Tehditler Karşısında Melîk Müeyyed'in Politikaları

Melîk Müeyyed'in iktidarının istikrarı, sadece aile içi çatışmalarla değil, aynı zamanda dış tehditlerle de sınanmıştır. İmam Mudahhar b. Yahya'nın vefatının ardından San'a'ya giderek bölgedeki otoritesini güçlendirme çabaları, Zeydî Eşrâf'ın sürekli isyanlarıyla engellenmiştir. Bu isyanlara karşı Melîk Müeyyed, hem askeri operasyonlar düzenlemiş hem de diplomatik yollarla barış antlaşmaları imzalamıştır. Özellikle Emir Cemâleddîn b. Behram komutasındaki orduyla Sa'dah'da devlet otoritesini tesis etmesi, onun askeri gücünün bir göstergesidir. Barış antlaşmaları yaparak Eşrâf'ın desteğini kazanması ve onlara yüklü hediyeler vermesi, iktidarını pekiştirmek için izlediği diplomatik stratejinin bir parçası olmuştur.⁵⁵

Melîk Müeyyed'in yönetiminde karşılaştığı bir diğer önemli sorun, 1309 (h. 709) yılında Zimar Kürtleri'nin isyanıdır. San'a valisini öldürerek İmam Muhammed b. Mutahhar'a sığınan Kürtler, devletin otoritesine ciddi bir darbe vurmuştur. Melîk Müeyyed, bu duruma karşı hem askeri hem de siyasi bir strateji izlemiştir. Zimar'a gönderdiği ordularla isyanı bastırmış, Kürtleri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu olay, Melîk Müeyyed'in kararlılığını ve isyancılara karşı izlediği sert politikayı gözler önüne sermektedir. Sonrasında, İmam ile ateşkes antlaşması yaparak bölgede geçici bir istikrar sağlamış ve Kürtlerin liderlerini rehin alarak gelecekteki isyanları engellemeye çalışmıştır.⁵⁶

Melîk Müeyyed'in saltanatının sonlarına doğru kardeşi Emir Nâsır'ın isyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Melîk Müeyyed'in hastalığının yaydığı dedikoduları fırsat bilen Nâsır, kendini Melîk ilan etmiştir. Ancak Melîk Müeyyed, hastalığına rağmen bizzat ordusunun başında sefere çıkarak bu isyanı bastırmıştır. Nâsır'ın teslim olmasını kabul edip onu affetmesi, Melîk Müeyyed'in siyasi pragmatizmini ve aile içi ilişkilerdeki dengeli tutumunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Bu olay, onun hükümdarlığının sonuna kadar karşılaştığı tehditler karşısında gösterdiği dirayeti ve liderlik vasıflarını vurgulamaktadır.⁵⁷

⁵⁵ Hazrecî, *El-‘ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 290; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/509.

⁵⁶ Hazrecî, *El-‘ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/317; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 180-183; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/516.

⁵⁷ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemma Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 125; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 492; Hazrecî, *El-‘ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/341; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 183.

1.4.2. İdari Yeniden Yapılanma ve Dönemin Sonu

Melik Müeyyed Davud b. Yusuf'un hükümdarlık dönemi (1296–1321), Yemen'de siyasi istikrarı sağlamak ve merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilen önemli idari reformlarla dikkat çeker. Emir Muzaffer ve vezir Muvaffakuddin'in vefatları, devletin üst düzey yönetiminde ciddi bir boşluk yaratmış; bu durum Müeyyed'i Mısır ve Şam'dan nitelikli askerî ve bürokratik personel temin etmeye sevk etmiştir.⁵⁸

Bu bağlamda, Şam'dan gelen Emir Alaaddin Kuştağdı, Yemen ordusunu Mısır modeli doğrultusunda yeniden yapılandırmış, saray protokolünde güvenlik önlemleri artırılmıştır. Kuştağdı'nın 1319'da (h. 719) saltanat naibi ve atabeg ilan edilmesi, onun devlet içindeki nüfuzunu göstermektedir. Ancak Kuştağdı ile divan üyesi Safiyüddin arasında gelişen rekabet, bürokratik çekişmelere yol açmıştır. Kuştağdı'nın 1320'deki (h. 720) vefatının ardından Safiyüddin hakkında hazineden usulsüz para aldığı yönündeki iddialar, görevden alınmasına neden olmuş; yerine Emir Cemâleddîn Yusuf atanmıştır. Yargı teşkilatının güçlendirilmesi amacıyla Kadı Cemâleddîn ve Tâceddin Abdülbâki gibi isimler görevlendirilmiş; Mısır'dan gelen Kadı Muhyiddin Yahya ise vezirlik payesiyle Aden'in yönetimine atanmıştır. Müeyyed'in dış bölgelerden gelen ilim ve devlet adamlarına gösterdiği hürmet, onun entelektüel yönünü yansıtmaktadır.⁵⁹

Melik Müeyyed, 1321 (h. 721) yılında Taiz'de vefat etmiş ve kendi adıyla anılan medreseye defnedilmiştir. Tarihçiler onu ilim ve sanatsever, faziletli bir hükümdar olarak tanımlar. Topladığı yüz bin ciltten fazla kitap ve yanında çalışan kâtipler, onun kültürel mirasına işaret eder. Askerî açıdan isyancılara karşı daima hazır bir ordu bulundurmuş, affedici tutumuyla dikkat çekmiştir. Vefatının ardından Yemen'in kuzey bölgelerinde devlet otoritesi zayıflamış; Zeydî imamların nüfuz arayışları bu ayrılığı pekiştirmiştir. Müeyyed'in hastalığı sırasında oğlu Mücâhid'i Taiz'e çağırarak yönetimi devretmesi, siyasi geçişin düzenli biçimde sağlanmasına katkı sunmuştur.⁶⁰

⁵⁸ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemâmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 125; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/339-340; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/517.

⁵⁹ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/352; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/518.

⁶⁰ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemâmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 128; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/358; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/519.

1.5. Melik el-Mücâhid Ali Dönemi: Siyasi İstikrar Arayışları (1321–1363)

Melik Mücâhid Ali, babası Melik Müeyyed'in 1321'deki vefatının ardından tahta geçtiğinde Yemen, iç karışıklıklarla dolu bir döneme girmiştir. Tahta çıktıktan kısa süre sonra ailesi, ordu mensupları ve Yemen kabilelerinin isyanlarıyla karşı karşıya kalan Mücâhid, özellikle Tehâme bölgesindeki Cafer'in isyanıyla meşgul olmuştur. Bu isyanlar, Zeydî imamların kuzeydeki nüfuzlarını artırma çabalarıyla desteklenmiştir. Mücâhid, uzun süren kuşatmalara rağmen Taiz'i teslim etmemiş; sadık adamlarının ve komutanlarının kendisini terk etmesine rağmen direnişini sürdürmüştür. Bu kararlılığı, kuzeydeki bölgelerin devlet kontrolünden çıkmasına ve Eşrâf nüfuzunun yayılmasına yol açmıştır.

Zeydîler bazı şehirleri ele geçirse de bu bölgelerde kalıcı hâkimiyet sağlayamamışlardır. Mücâhid'e karşı ilk büyük isyan, ileri gelen emirlerin vezir Ömer b. Yusuf ve baş kadı Abdurrahman Zifârî'yi öldürmeleriyle başlamış; ardından Taiz'deki saray basılarak Mücâhid tahttan indirilmiş ve yerine amcası Mansûr Eyyûb geçirilmiştir. Bu gelişmelerin temelinde Mücâhid'in genç yaşta tahta çıkması, tecrübesizliği ve devlet işlerini vezirine devretmesi yatmaktadır. Ayrıca babasının kadrolarını görevden alması, Emir Nâsır'ı antlaşmaya rağmen tutuklatması ve askere ihsanda bulunmaması gibi kararlar, devlet adamlarının güvenini sarsmıştır.⁶¹

Melik Mansûr, kısa süren hükümdarlığında emirleri ikta sistemine göre ödüllendirmiş, Mücâhid'in eski kadrosunu görevde tutarak onların desteğini kazanmıştır. Bu durum, Mücâhid'in annesinin girişimiyle kale garnizonlarının Mücâhid'e bağlı kalmasını sağlamış ve onun yeniden tahta çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tarihçi Tâceddin Abdülbâki'ye göre Mücâhid'in adamları gece vakti kaleye sızarak Mansûr'u esir almış, halkın desteğiyle Mücâhid ikinci kez yönetimi ele geçirmiştir. Mansûr, 1323 (h. 724) yılına kadar zindanda tutulmuştur.

Tahta yeniden geçtikten sonra Mücâhid, valilere güvence mektupları göndererek biatlarını sağlamış; yalnızca oğlu Vâsık dışında tüm valileri kontrol altına almıştır. Emir Nâsır b. Eşref'i Hays şehrine sürgün etmiş; bu şehir, affedilen isyancı emirlerin zorunlu ikamet yeri idi. Mücâhid'in karşılaştığı en ciddi tehditlerden biri,

⁶¹ Ali b. Hasan Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye* (Beyrut: Darul Âdâb, 1911), 2/15; Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 128-130; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 495; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 185-186; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/521.

Dumleve kalesinin valisi Emir Abdullah b. Mansûr'un kendisini “Melîk Zâhir” ilan ederek yıllarca süren bir isyan başlatması olmuştur. Mücâhid, bu isyanı bastırmak için uzun süre mücadele etmiş ve Abdullah ancak yıllar sonra yakalanabilmiştir.⁶²

1.5.1. Hanedan İçi İsyanlar ve İktidar Krizi (1323–1325)

Melîk Mücâhid'in ikinci kez tahta çıkışının ardından Yemen'deki siyasi istikrarsızlık derinleşmiş, hanedan içi rekabet ve bölgesel güç mücadeleleri yeni bir safhaya ulaşmıştır. Mücâhid'in amcası Mansûr'un oğlu Abdullah, Dumleve Kalesi'ni teslim etmeyi reddederek kendisini “Melîk Zâhir” unvanıyla ilan etmiş ve Resûlî otoritesine karşı açık bir isyan başlatmıştır. Devlet hazinesinin bulunduğu stratejik konumdaki Dumleve Kalesi'ni elinde tutan Abdullah, Mücâhid'in ordusuna karşı direniş göstermiş; birçok asker ve komutan onun safına geçmiştir. Zâhir, Yemen'in kuzeyindeki Zeydî İmamlar tarafından da desteklenmiş ve Cend şehrini ele geçirerek başkent Taiz'e karşı askeri hazırlıklara girişmiştir.

Mücâhid, ordusunu kardeşinin oğlu Fâiz b. Müeyyed ve Zimar Kürtlerinden İbni Şükr komutasında seferber etmişse de, ordusunun önemli bir kısmı Zâhir'in tarafına geçmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Mücâhid, Taiz'de ilk kuşatmayla karşı karşıya kalmıştır. Garnizon birlikleri ve köle askerlerin bir kısmı kaleye saldırmış, ancak Mücâhid yedi gün süren kuşatmayı bertaraf etmeyi başarmıştır. İsyanı katılan köleler öldürülmüş veya esir alınmış, bazıları idam edilmiştir. Bu olaylar 1323 (h. 724) yılında gerçekleşmiştir.⁶³

Köle birliklerinin Zâhir'in tarafına geçmesiyle Aden şehri de istila edilmiş, Aden valisi Bedreddin Hasan Halebî tutuklanarak Zâhir'e teslim edilmiştir. Mücâhid'in elinde yalnızca Taiz ve Sabır Dağı kalmış, su kaynaklarının kesilmesinden endişe eden Mücâhid, bölge halkına ihsanlarda bulunarak sadakatlerini sağlamaya çalışmıştır. 1324 (h. 725) yılında Sabır Dağı sakinlerinin Taiz garnizonu ile ittifakı sonucu Mücâhid ikinci kez kuşatılmıştır. Bu kuşatma yedi ay sürmüş, Taiz büyük tahribata uğramış, dört bin taşın kaleye isabet ettiği ve çok sayıda kişinin hayatını

⁶² Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemâmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 132; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/16; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 496; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 189.

⁶³ Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemâmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 133; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/17; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 524; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 189.

kaybettiği kaydedilmiştir. Mücâhid, kuşatmanın uzaması üzerine Mısır Memlûk Sultanı Muhammed b. Kalavun'dan yardım talep etmiş, ancak gönderilen ordu Yemen'e geç ulaşmıştır.⁶⁴

Bu kritik dönemde Tehâme'deki Mu'azibah kabilesinin Kahme şehrine saldırması, Eşrâf ve diğer kabilelerin harekete geçmesine neden olmuştur. Mücâhid, bu kabileleri kendi safına çekerek bin üç yüz süvari ve bin piyade toplamış, Tehâme'deki köle birliklerine saldırarak Taiz'i kuşatan güçler arasında tefrika yaratmıştır. Bu stratejik hamle sonucunda kuşatma sona ermiş, Davidar ve köle birlikleri geri çekilmiştir. Sonrasında Davidar, Aden'i ele geçirmek amacıyla Lahic'e saldırılmış, ancak vali Rabi b. Süleyhi'nin direnişi ve Mücâhid'in planladığı sulh sayesinde başarısız olmuştur. Davidar, şehre girdiği sırada öldürülmüş, ordusu dağıtılmış ve Lahic Mücâhid'in kontrolüne geçmiştir.⁶⁵

Bu gelişmeler Mücâhid'in Zâhir'e karşı üstünlük kurmasını sağlamış, Zebid'deki köle birlikleri etkisiz hale getirilmiş ve Zâhir'in atadığı emir tutuklanarak zindana atılmıştır. Mücâhid, Tehâme bölgesinde nüfuzunu yeniden tesis etmiş, siyasi ve askeri gücünü pekiştirmiştir. Bu süreç, Resûlîler hanedanı içinde yaşanan iktidar mücadelelerinin Mücâhid lehine sonuçlandığı bir dönemi temsil etmektedir.

1.5.2. Melîk el-Mücâhid'in Ölümü ve Döneminin Değerlendirmesi

Melîk Mücâhid 1364 (h. 764) yılında Aden şehrinde vefat etti. Elli sekiz yıl yaşayan Mücâhid kırk bir yıl saltanat sürdü. Ömrü devlete isyan eden ailesi, komutanları ve Yemenli köleler ile mücadele etmekle geçti. Evlatlarından dört tanesi ona isyan etti. Bunlar: Zindanda ölen Müeyyed, Sâlih, Âdil ve Muzafferdir. Mücâhid tahta çıktığı ilk günden beri kendisine karşı yapılan isyanlar sebebiyle isyancılara karşı acımasızdı. Bir kişiyi öldürmesi için ondan şüphe duyması kafiydi. Çok az insan dışında etrafındakilere güvenmezdi. Hazrecî şöyle der: "Mücâhid akıllı, cömert, zeki, cesur, soylu, alim ve ileri görüşlü biriydi. Sa'abat şehrini inşa etti ve etrafını surlarla çevirdi. İçerisinde olağanüstü icatlar ve muhteşem bahçeler tasarladı. Acayip evler ve garip saraylar inşa etti. Dini yapılar da inşa etti. Mekke de Harem'e bitişik bir medrese

⁶⁴ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lu'yye*, 1911, 2/27; Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 138; Muhammed Abdullah Sebi'i, *Devlet-ü Resuliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut* (Mekke: Ümmü Kura, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 73.

⁶⁵ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'lu'yye*, 1911, 2/31; Sebi'i, *Devlet-ü Resuliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut*, 74.

yaptırdı. Taiz’de bir camii Sa’abat da bir mescit inşa ettirdi. Talebe ve müderrisler için vakıflar tahsis etti. Halkına eşit davrandı. Çiftçilerin zekatlarının, verecekleri günün fiyatından alınmasını yüksek fiyatlardan alınmaması gerektiği hususunda ferman çıkardı.”⁶⁶

1.6. Melîk el-Efzal Abbas Dönemi (1363–1377): İstikrar Arayışları

Melîk Mücâhid’in vefatının ardından, 1363 (h. 765) yılında en küçük oğlu Efzal Abbas b. Ali b. Davud tahta çıkmıştır. Büyük kardeşlerinin babalarına isyan etmiş olmaları, Efzal’ın sadakati ve siyasi ehliyeti nedeniyle biat edilmesini sağlamıştır. Hazrecî’ye göre, yaşça küçük olmasına rağmen Efzal, kardeşlerinden daha akıllı ve liyakat sahibiydi. Tahta geçtikten sonra babasının cenazesini Taiz’deki medreseye defnettirmiş ve hemen ardından isyanlarla mücadeleye başlamıştır.⁶⁷

İlk olarak, 1361’den (h. 763) beri bağımsızlık iddiasında bulunan Nûreddin Muhammed b. Mikâil’in isyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Mikâil, Mücâhid’in ölümünü fırsat bilerek Zebid’i kuşatmışsa da, Taiz muhafızı Ebûbekir b. Mübarek’in stratejik müdahalesiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Efzal, Mikâil’i bertaraf etmek için Emir Nûreddin Ziyad komutasında bir ordu göndermiş; el-Kahma, el-Kadra ve Mehcem’de zafer kazanarak Mikâil’i Sa’dah’a sürmüştür. Mikâil’in Zeydî İmam Mehdi ve oğlu Selâhaddîn’den aldığı destek, Harad’ı ele geçirmeye yetmemiş; 1399’daki (h. 802) ölümüne dek Sa’dah’ta yaşamıştır.

Efzal, Mikâil’e destek veren Ma‘azibe, Karşiye ve Eşair gibi kabileleri de dize getirmiş; bu kabileler bağılıklarının nişanesi olarak atlarını ve evlatlarını teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylece Tehâme’de istikrar sağlanmış, yollar güvenli hale gelmiş ve halk üretime dönmüştür.⁶⁸

Zeydî İmamlar, Mücâhid dönemindeki iç karışıklıklardan faydalananarak kuzeydeki nüfuzlarını artırmış, devlete karşı isyanları desteklemişlerdir. İmam Mehdi, Mücâhid’e isyan eden oğlu Muzaffer’i desteklemiş; ancak Harad kuşatmasında

⁶⁶ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-‘ukûdü’l-Lü’lü’iyye*, 1911, 2/105-107; Muhammed Abdullah Sebi’i, *Devlet-ü Resûliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücâhid Resûli Ali B. Davud*, 60; Yahyâ b. Hüseyin es-San‘ânî, *Ğâyetü’l-emânî fî ahhâri’l-kutri’l-Yemânî*, 518; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve ‘alâkâtü’l-Yemen El-Hâriciyye Fî ‘Ahdihimâ*, 204.

⁶⁷ Hazrecî, *El-‘ukûdü’l-Lü’lü’iyye*, 1911, 2/111.

⁶⁸ Hazrecî, *El-‘ukûdü’l-Lü’lü’iyye*, 1911, 2/111; San‘ânî, *Ğâyetü’l-emânî fî ahhâri’l-kutri’l-Yemânî*, 518; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve ‘alâkâtü’l-Yemen El-Hâriciyye Fî ‘Ahdihimâ*, 209.

başarısız olmuştur. İmam Selâhaddîn ise 1376'da (h. 778) Şeyh Muhammed b. Meuza ile ittifak kurarak Cend'e sefer düzenlemiş, Efzal'ın askeri hazırlıkları karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bir yıl sonra Zebid'e yönelen İmam, halkın direnişi ve lojistik yetersizlik nedeniyle geri dönmüştür. Bu seferlerin amacı, İmamların devlet karşısındaki güçlerini göstermek ve kuzeydeki otoritelerini pekiştirmektir.

Efzal, Zeydî nüfuzunu kırmak için Emir Sarâmüddin komutasında Zimar'a sefer düzenlemiş, birçok kaleyi ele geçirmiştir. Ancak İmam, Sarâmüddin'i esir alarak karşılık vermiştir. Efzal, bu tehdidi bertaraf etmek için yeni bir ordu hazırlatmış; İmam ile devlet arasındaki gerginlik, Efzal'ın ölümüne kadar sürmüştür.⁶⁹

Efzal, 1377 (h. 779) yılında Zebid'de hastalanarak vefat etmiş; oğlu İsmail'e biat edilmiş ve "ikinci Eşref" unvanı verilmiştir. Efzal'ın on dört yıllık hükümdarlığı, isyanlarla mücadeleyle geçse de, devlet Mücâhid dönemine kıyasla daha istikrarlı bir seyir izlemiştir. Hazrecî'ye göre Efzal, cömert, zeki, faziletli ve birçok ilimde âlimlere denk bir hükümdardı. Nahiv, edebiyat, dil ve tarih alanlarında eserler kaleme almış; Zebid surlarını ve Demleve Kalesi'ni imar ettirmiştir. Taiz'de inşa ettirdiği medresenin minaresi mimari açıdan özgün bir yapıya sahipti. Ayrıca halkın refahını gözetmiş, adaletle hükmetmiş ve dini yapılarla birlikte sosyal altyapıyı da güçlendirmiştir.⁷⁰

1.7. Melik el-Eşref II. İsmail Dönemi (1377–1400): Yeniden Yapılanma

Melik Efzal'ın vefatının ardından 1377 yılında tahta çıkan oğlu İkinci Eşref İsmail, ilk aylarını Taiz'de geçirmiş, ardından Zebid'e geçerek kabilelerden bağılılık bildirimleri almıştır. 1379–1380 yılları arasında Yemen'de genel bir huzur ortamı sağlanmışsa da, Eşref bu sükûnetin geçici olduğunu öngörerek isyanlara karşı hazırlık yapmıştır. Babasına kıyasla isyanları önceden sezme ve bastırma konusunda daha başarılı olmuştur.

Örnek olarak, 1381 (h. 783) yılında Ğureba Köleleri'nin gizli bir ayaklanma hazırlığı içinde olduğunu öğrenmiş, dağınık haldeki gruba ani bir baskın düzenleyerek isyanı başlamadan bastırmıştır. Aynı gün amcası Melik Zâhir Haşim'i de tutuklatmış, ardından ihsanda bulunarak serbest bırakmıştır. Bu olaylar, Eşref'in erken müdahale stratejisinin etkinliğini göstermektedir. Ancak Tehâme'deki Muazebe kabilesi kısa

⁶⁹ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 2/131-132-133.

⁷⁰ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 2/135; Habeşî, *Mü 'ellefâtü Hükkâmi 'l-Yemen*, 159.

süre sonra isyan etmiş, Eşref sert bir askeri müdahaleyle isyanı bastırmıştır. İsyanlılar kuşatılmış, bir kısmı boğulmuş, liderler idam edilmiş, diğerleri serbest bırakılmıştır. Bu zaferin ardından Eşref, Zeydî İmam Selâhaddîn'in etkisini kırmaya yönelmiştir. Selâhaddîn, devletin güçlü olduğu bölgelerde vur-kaç taktiğiyle yağma seferleri düzenlemiş, ancak 1391'deki (h. 794) ölümüne dek ciddi bir başarı elde edememiştir. İmam'ın ölümünden sonra oğlu Mansûr Ali'nin Cafer ve İb şehirlerinde başlattığı isyanlar da Eşref tarafından bastırılmıştır. İb ele geçirilmiş, Habeyş'teki Yeşil Kale kuşatılmış ve teslim alınmıştır. Bu olayların ardından 1396–1401 yılları arasında Yemen'de genel bir istikrar sağlanmıştır. Emirler ve kabile reisleri bağlılıklarını bildirmiş, Eşref dış ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁷¹

1.7.1. Resûlî Yemen'inde Sosyal ve Hukuki Düzeni

1398 (h. 801) yılında Ramazan ayını Zebid'de geçiren Eşref, her gece iftar sofralarında sefirler, kadılar ve fakihlerle bir araya gelmiş, dini hayatı ihya etmiştir. 1399'da (h. 802) Zebid valisinin mahkemeye çıkmayı reddetmesi üzerine Eşref, valiyi yürüyerek mahkemeye gitmeye zorlamış ve halk önünde azarlamıştır. Bu olay, Eşref'in hukuka bağlılığını ve kadınların bağımsızlığını göstermektedir.⁷²

1.7.2. Melîk el-Eşref II. İsmail'in Ölümü ve Mirası

Melîk Eşref, 1401 (h. 804) yılında Taiz'de vefat etmiş, inşa ettirdiği Eşrefiyye Medresesi'ne defnedilmiştir. Saltanatı boyunca isyanlarla mücadele etmiş, devletin istikrarını sağlamış ve Yemen tarihinde hayırla anılan bir hükümdar olmuştur. Hazrecî'ye göre, cömertliği, cesareti ve adaletiyle Yemen'e onun gibisi gelmemiştir. Taiz'deki medresesi, Mısır ve Yemen mimarisini birleştiren özgün yapısıyla günümüze kadar ulaşmıştır.⁷³

⁷¹ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/144; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 528; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/556.

⁷² Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 498.

⁷³ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/259-260; Ebü'z-Ziya Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Yusuf Deybâ, *Kurretü'l-Uyun Bi-Ahbari'l-Yemen'l-Meymun* (San'a: Mektebetü'l İrşad, 2006), 558; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/559.

1.8. Resûlîlerin Son Dönemi (1400–1440): Zayıflama ve Çöküş Süreci

1.8.1. Melîk Nâsır Ahmed b. İsmail (1400–1427)

Melîk Nâsır Ahmed, babası İkinci Eşref'in vefatından sonra tahta çıkmış ve ilk yıllarında Tehâme ve Mihlaf Cafer bölgelerindeki isyanları bastırmaya odaklanmıştır. Muazebe kabilesini itaat altına almış, sembolik olarak bir kadın lider atayarak onları küçük düşürmüştür. 1406'da (h. 809) Desine ve Cizan şehirlerine sefer düzenlemiş, Cizan valisi Musa b. Ahmed'i affederek görevine iade etmiştir. On yıl boyunca istikrar sağlanmış, ancak 1418'de (h. 821) İmam Mansûr Ali'nin Rida'ya saldırmasıyla savaşı yeniden başlamıştır. Nâsır, İmamı mağlup etmiş ve onu San'a'ya kadar kovalamıştır. 1420'de (h. 823) kardeşi Hüseyin'in Zebid ve Taiz'deki isyanlarını bastırmış, gözlerini oydurmuş fakat sonradan pişman olmuştur. 1424'te (h. 828) Vasab'da vefat etmiş, Taiz'deki Eşrefiyye Medresesi'ne defnedilmiştir. Cömert ve merhametli bir hükümdar olarak anılmıştır.⁷⁴

1.8.2. Melîk Mansûr Abdullah b. Nâsır Ahmed (1427–1428)

Nâsır'ın oğlu Abdullah, Mansûr lakabıyla tahta çıkmış, ancak üç yıl sonra genç yaşta vefat etmiştir. Hazrecî'ye göre adil, cesur ve dindar bir hükümdardır. Kadın şarkıcıları yasaklamış, sabah namazlarını cemaatle kılacak kadar dindar bir yaşam sürmüştür. Onun dönemi, Resûlîler için "yaşlılık dönemi"nin başlangıcı sayılır.⁷⁵

1.8.3. Melîk Üçüncü Eşref İsmail b. Nâsır Ahmed (1428)

Mansûr'un vefatından sonra kardeşi İsmail, Üçüncü Eşref lakabıyla tahta çıkmış, ancak henüz buluğ çağına ulaşmadığı için yönetim ileri gelenler tarafından yürütülmüştür. Bu grup arasında çıkan anlaşmazlıklar köleleri cesaretlendirmiş, 1428'de (h. 832) Taiz'i yağmalamış ve sultanı esir almışlardır.⁷⁶

⁷⁴ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-‘ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 509; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahhâri'l-kutri'l-Yemânî*, 565.

⁷⁵ Hazrecî, *El-‘ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 511; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahhâri'l-kutri'l-Yemânî*, 567.

⁷⁶ Hazrecî, *El-‘ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 511.

1.8.4. Melîk Zâhir Yahya b. İsmail (1428–1440)

Devlet ricali ve ordu komutanları, Üçüncü Eşref'i tahtan indirerek Yahya b. İsmail'i Zâhir lakabıyla tahta çıkarmıştır. Selefini Demleve Kalesi'ne hapsedmiş, kölelerin darbesini fırsat bilerek isyan eden kabileleri bastırmıştır. Kölelerin çoğunu öldürmüş veya sürgüne göndermiştir. Tehâme'deki Va'izat beldesini karargâh edinen köleler, vur-kaç saldırılarıyla bölgeyi tehdit etmiş, Zâhir Mehcem'e giderek isyanı bastırmıştır. Ancak Yemen genelindeki isyanlar ölümüne kadar devam etmiştir.

1432'de (h. 836) Tâhirîler Devleti'nin kurucularından Tâhir b. Mauda'yı ağırlamış, 1433'te (h. 837) kız kardeşiyle evlendirmiştir. Zâhir, Zebid'de annesi için bir medrese, Taiz'de iki minareli Zâhiriyye Medresesi, Aden'de sahil medresesi ve hanımı için Yakutiyye Medresesi yaptırmıştır. Cend Camii'nin doğu minaresini tamir ettirmiştir. 1440 (h. 844) yılında vefat etmiş, yirmi iki yıllık iktidarı boyunca Yemen'deki siyasi çözülmeye karşı mücadele vermiştir.⁷⁷

1.9. Resûlîlerin Son Dönemi (1400–1440): Zayıflama ve Çöküş Süreci

1.9.1. Melîk Eşref İsmail (1400–1442)

Melîk Zâhir'in vefatından sonra oğlu İsmail, Dördüncü Eşref lakabıyla tahta çıktı. Babasının hüsn-ü siyasetine devam etti, cesareti ve atılganlığıyla tanındı. Muazebe ve Karşıyye kabilelerine karşı sert askeri müdahalelerde bulundu; 1442'de (h. 846) kırk isyancının idamı gibi örneklerle isyanları bastırmaya çalıştı. Ancak devletin zayıflayan yapısı nedeniyle bu çabalar kalıcı istikrar sağlayamadı. İki yıl süren iktidarının ardından vefat etti ve Zâhiriyye Medresesi'ne defnedildi.⁷⁸

1.9.2. Melîk Küçük Muzaffer ve Rakipleri (1442–1451)

Eşref'in ardından Yusuf b. Melîk Mansûr'a Muzaffer lakabıyla biat edildi. Ancak Taiz dışına çıkmaması, Türk kölelerin Zebid'e giderek Mufazzal lakabıyla Esedüddin Muhammed'i sultan ilan etmelerine yol açtı. Mufazzal'ın 1443'teki (h. 847) ölümüyle köleler Ahmed b. Melîk Nâsır'ı Nâsır lakabıyla tahta çıkardı. Nâsır,

⁷⁷ Hazreci, *El- 'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 512-514; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 567-578.

⁷⁸ Ali b. Hasan el-Hazreci, *El- 'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 515; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 579.

Zebid’de katliamlar yaptı ve “zayi eden” lakabıyla anıldı. Küçük Muzaffer onu yakalayıp hapsetti, ancak köleler bu kez Nâsır’ın oğlu Selâhaddîn’i Mesud lakabıyla sultan ilan etti.

Mesud, Aden’i ele geçirerek Tâhirîler’in valilerini bölgeden çıkardı. Tâhirîler, görünüşte Muzaffer’i desteklese de, Resûlîler’i birbirine kırdırarak kendi iktidarlarını kurma stratejisini izlediler. 1449’da (h. 853) Taiz’i ele geçiren Tâhirîler, Mesud’u Mevza’ya yerleştirdi. Mesud daha sonra Aden’i geri aldı. 1451’de (h. 855) Taiz’e yürüyerek Muzaffer’i iktidardan çekilmeye zorladı. Aynı dönemde Zebid’de köleler isyan ederek şehri yağmaladılar.⁷⁹

1.9.3. Melîk Müeyyed Hüseyin b. Zâhir (1452–1454)

1452’de (h. 856) Zebid’de köleler tarafından Müeyyed lakabıyla tahta çıkarılan Hüseyin b. Zâhir, Mesud’un Aden’den düzenlediği seferlere rağmen iktidarını korudu. 1454’te (h. 859) Tâhirîler, Lahic’te toplanarak Aden’e yürüdüler. Ali b. Tâhir, surlardan sızarak şehri ele geçirdi. Müeyyed yakalandı, mülkü satın alındıktan sonra Mekke’ye gitmesine izin verildi. Böylece 230 yıl süren Resûlî saltanatı sona erdi ve yerini Tâhirîler aldı.⁸⁰

⁷⁹ Ali b. Hasan el-Hazreci, *El-‘ascedü’l-Mesbûk Fî Men Tevelle’l-Yemen Mine’l-Mülûk*, 517-518-519; Yahyâ b. Hüseyin es-San‘ânî, *Ğâyetü’l-emânî fî ahbâri’l-kutri’l-Yemânî*, 580.

⁸⁰ Ali b. Hasan el-Hazreci, *El-‘ascedü’l-Mesbûk Fî Men Tevelle’l-Yemen Mine’l-Mülûk*; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve ‘alâkâtü’l-Yemen El-Hâriciyye Fî ‘Ahdihimâ*, 240-243; M. Yahyâ el-Haddâd, *Et-Târîhu’l-Âm Li’l-Yemen*, 2/569.

2. RESÛLÎLER'İN EYYÛBÎLER VE MEMLÛKLER'LE HİCAZ MÜCADELESİ

2.1. Hicaz'ın Coğrafi, Tarihî ve Siyasi Konumu

2.1.1. Hicaz'ın Coğrafi ve Tarihi Önemi

Sözlük anlamı bakımından “iki şeyin arasını ayırmak” anlamına gelen “hac” (ayırma) kökünden türetilmiştir. Çünkü Hicaz, Ğavr ile Şam ve Bâdiye arasında bir sınır oluşturur. Başka bir görüşe göre ise Necd ile Serât Dağları arasını ayırdığı için bu isim verilmiştir. Yine bir başka bir görüşe göre Ğavr, Tihâmi ve Necd arasındaki bölgeyi ayırdığı için bu isim kullanılmıştır.⁸¹ Yâkût el Hamevî şöyle demiştir. Hicaz, Tehâme ve Necd vadileri arasında uzanan bir dağ silsilesidir ve bu iki bölgenin birbirine karışmasını engellediğinden dolayı aradaki bir engel (hâciz) olarak adlandırılır. Bu yüzden Hicaz denmiştir. Çünkü o Ğavr ile Şam ve Bâdiye arasını ayırır.⁸² Bu görüşte onunla İbn Abdülhak el-Bağdadi ve el-Kalkaşendi de hemfikirler.⁸³ Ancak el-Kazvîni onunla bu konuda ihtilafa düşmüş ve Hicaz'ın adlandırılmasının sebebinin Yemen ile Şam arasındaki sınır olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.⁸⁴ Hicaz, Kızıldeniz kıyısı boyunca uzanır ve bu bölge Müslümanlar açısından özel bir öneme sahiptir. Bunun sebebi burada iki kutsal şehrin bulunmasıdır. Mekke, Kâbe'nin bulunduğu yer Medine ise Hazreti Peygamberin Mescidinin bulunduğu yerdir. Bu iki şehir hac ve umre ibadetleri için ziyaret edilen yerlerdir. Ayrıca Müslümanlar her gün beş vakit namazlarında Kabe'ye yönelirler.

Hicaz bölgesinin coğrafi ve iklimsel özellikleri, tarih boyunca bölgenin ekonomik, sosyal ve stratejik yapısını doğrudan etkilemiştir. Kuzeyden güneye uzanan dağ silsileleri, bölgenin genel morfolojisini belirleyen temel unsur olup, özellikle Medine ve Tâif çevresindeki yüksek noktalar zaman zaman kar yağışı alacak kadar farklı iklimsel özellikler göstermektedir. Ancak dağlık alanlarda yoğun orman

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kâhire: Darü'l Hadis, 2003), 2/335.

⁸² Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldan* (Beyrut: Darü Sadır, 1980), 2/218; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023).

⁸³ İbn Abdülhak el-BAĞDÂDÎ, *Merâsîdü'l-İttılâ' "alâ (fi) Esmâ'i'l-Emkine Ve'l-Bikâ"* (Beyrut: Dar-ü İhya-i Kütübül Arabî, 1954), 1/381; Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'l-İnşa* (Kâhire: Dar-ı Kütüb-ü Hidiviyye, 1914), 4/245.

⁸⁴ Zekerîyyâ B. Muhammed Kazvîni, *Âsârü'l-Bilâd Ve Ahbârü'l-'İbâd* (Beyrut: Darü Sadır, 1969), 84.

örtüsünün bulunmaması ve yağışların düzensizliği, bölgenin doğal kaynak bakımından sınırlı kalmasına yol açmıştır. Su kaynakları bakımından zengin olmayan Hicaz'da, özellikle Tehâme kısmı kuraklıkla dikkat çeker. Yağışlı dönemlerde dağlardan inen sular vadi tabanlarında birikerek tarımsal faaliyetlere katkı sağlasa da, sürekli akışa sahip büyük bir nehir bulunmamaktadır. Bu durum, bölgedeki tarımsal üretimi sınırlayan başlıca faktörlerden biri olmuştur.

Her şeye rağmen, Medine ovası ve çevredeki vadiler (Mûdevver, Tebük, Ebyâr, el-'Ulâ) tarımsal açıdan görece verimli alanlar sunmuştur. Medine, özellikle hurma üretimiyle ün kazanmış ve bölgenin en nitelikli hurmalıkları burada yetiştirilmiştir. Ayrıca Mekke yakınlarındaki Vâdi-i Fâtîma'da limon, portakal, üzüm, incir, şeftali ve benzeri pek çok meyve ile çeşitli sebzeler üretilmiştir. Bu çeşitlilik, iklimsel zorluklara rağmen bölgenin sınırlı ölçüde de olsa ekonomik tarımsal üretim yapabildiğini göstermektedir. Ancak tahıl üretimindeki yetersizlik, Hicaz'ın özellikle arpa gibi temel gıda ürünlerini dışarıdan temin etmesini zorunlu kılmıştır.

Coğrafi ve tarımsal kısıtlılıklara karşın, Hicaz tarih boyunca ticaret yolları bakımından merkezi bir konuma sahip olmuştur. Tâif ve Medine çevresindeki vahalar, Suriye ile Batı Arabistan arasında bir geçiş hattı işlevi görmüş; bölge, Hint Okyanusu ve Hürmüz Boğazı üzerinden gelen uluslararası ticaret yollarının Arap Yarımadası'na uzanmasında stratejik bir kavşak teşkil etmiştir. Medine'nin bulunduğu bölge, hem Arabistan içlerine açılan yolların kesişim noktasında yer alması hem de Kızıldeniz ile Basra Körfezi arasında kısa bir bağlantı sağlaması nedeniyle, tarih boyunca siyasi ve ekonomik önemini korumuştur.⁸⁵

Sonuç olarak, Hicaz'ın coğrafi yapısı ve sınırlı yağış rejimi, bölgedeki tarımsal üretimi önemli ölçüde kısıtlasa da, stratejik ticaret yolları üzerindeki konumu Hicaz'ı yalnızca Arabistan Yarımadası için değil, uluslararası ticaret ağları açısından da vazgeçilmez kılmıştır. Böylelikle bölgenin iklimsel ve doğal kısıtlılıklarına rağmen, tarihsel süreç boyunca önemini daima muhafaza ettiği anlaşılmaktadır.

⁸⁵ Ahmed Emin Osmanoglu, *Hicaz Eyaletinin Teşekkülü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 2.

2.2. Hicaz'ın Stratejik, Dini ve Ekonomik Önemi

2.2.1. Stratejik Önemi

Hicaz bölgesi, özellikle antik çağlardan bu yana sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle stratejik bir öneme sahip olmuştur. Arap yarımadasının önemli bölgelerinden biri olan bu yer, Şam, Yemen ve Mısır ülkeleri arasında merkezi bir konumda yer alır. Mekke ziraata elverişli olmayan kurak bir bölgede kurulmuştur. Burada Kâbe bulunur ve Arap kabileleri Kabe'nin çevresinde bulunan putlarını ziyaret etmek amacıyla buraya gelirlerdi. Kureyş kabilesi bu ziyaretleri ticari fırsata ve maddi kazanca çevirdiler. Daha sonra bu ziyaretler hac mevsimi olarak düzenlenmiş yaz ve kış ticaret seferleri haline getirilmiştir. Bu iki ticaret yolculuğu Kur'an ı Kerim'de de kış ve yaz yolculukları şeklinde anılmıştır.⁸⁶ Bu durum Hicaz ve Mekke'nin gelişmesine katkı sağlamış. Ve burada insanların yaşamını sürdürmesine imkân vermiştir.

Ayrıca Mekke, çevresindeki ülkelerle kara ve deniz yolları üzerinden kurduğu ağlarla bağlantılıydı. Kızıldeniz ve Arap Körfezi'ndeki yolları kullanarak dünya ticaretiyle ilişki kurmuştur. Bu yollar aracılığıyla ticaret kervanları Şam, Yemen, Mısır ve Irak'a ulaşır. Bu durum, tarih boyunca bu bölgenin önemini korumasını sağladı. Şehrin târihi Hz. İbrahim ve oğlu İsmail dönemine kadar uzanır. Araplar hac amacıyla bölgeye yönelmiş ve zamanla bu kutsal beldeye değer katmıştır. Hicaz, tarih boyunca farklı dönemlerde sürekli ilgi görmüş, çeşitli medeniyetler burada izler bırakmıştır. Bölgede dağınık bir şekilde görülen yazıtlar, kalıntılar ve kaleler bu ilginin açık kanıtıdır. Bu izler bazen İslami dönem öncesine, bazen Hristiyanlık ve Yahudilik dönemlerine kadar uzanmaktadır.

Aynı şekilde Hicaz İslam'ın yeni merkezi haline gelmiştir. Zira İslam buradan tüm dünyaya yayılmıştır. Bu da Hicaz'ı istikrar ve güvenin adresi kılmış; hac mevsimi sürekli bir ticaret pazarı haline gelmiştir. Hicaz tüccarları bundan faydalanmış ve bu durum Arap yarımadası genelinde ticareti canlandırmıştır. Hicaz'ın stratejik önemi siyâsî yönden de kendini göstermiştir. İslam tarihi boyunca Halifelerin güvenliğini kazanan ve onlara bağlılıklarını dile getiren yöneticiler, buraya hâkim olma arzusu

⁸⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meali* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024). El-Kureyş 106/2

taşımışlardır. Çoğu zaman bu arzunun altında merkezi otoriteden ayrılıp bağımsızlık elde etme düşüncesi vardır. Hicaz, Kızıldeniz ve Arap Körfezi'ne açılan birçok limana sahipti. Bu da birçokları için cazip bir durumdu. Zira Mekke'ye hâkim olan kişi hac yollarını ve Mısır Irak, Yemen ticaretini kontrol edebilirdi. Bu yollardan alınan vergiler, ticaret ve hac gelirleri açısından büyük bir etki yaratmaktaydı. Bu da Mısır ve Şam'daki sultanların ilgisini çekmiştir.⁸⁷

Fâtımîler ve Eyyûbîler, Hicaz'a siyâsî ve ekonomik nedenlerle ilgi göstermiştir. Stratejik olarak önemli olan bu bölgeye Eyyûbîler büyük önem vermiş ve Mekke onların egemenliğine girmiştir. Bu dönemde Eyyûbîler kutsal topraklara yönelik haçlı saldırılarına karşı koymuşlardır.⁸⁸ Bu bağlamda Eyyûbî nüfuzu Hicaz'a o derece hâkim olmuştur ki, Eyyûbîlerin Mekke'ye müdahalesiyle, emirlik makamı üzerinde kardeşler arasında çekişme yaşanmıştır.⁸⁹

Hicaz, Memlûk sultanları nezdinde siyâsî ve ekonomik açıdan büyük bir stratejik öneme sahipti. Onlar, hac kervanlarını korumak ve güvenliği sağlamak amacıyla askerlerini gönderirlerdi. Bu konuda civardaki devletlerin sultanlarıyla ve özellikle Yemen'deki Resûlî Devletinin Sultanlarıyla rekabeti girerlerdi. Aynı zamanda ekonomik olarak da büyük bir öneme sahipti. Yemen, Mısır, Şam ve doğu ülkelerinin tüccarlarına büyük ayrıcalıklar verilmişti. Bu da onları Hicaz limanlarında ticaret yapmaya teşvik etmişti. Özellikle Cidde ve Yenbu limanlarında temsilcilikler açtılar ve amaçları doğu ticareti üzerinde hakimiyet kurmaktı. Böylece uluslararası ticaretin aracısı oldular ve bu, servetlerinin artmasına katkı sağladı.

2.2.2. Dini Önemi

Hicaz, İslam'dan önce putperest dinlerin merkeziydi. Kâbe'nin çevresinde 360 kadar put bulunmaktaydı ve Arap yarımadasındaki tüm kabileler bu putları ziyaret ederek Kâbe'yi tavaf ederdi. Kureyş kabilesi ise bu durumdan hem dînî hem edebî olarak yarar sağlamış ve kendine kutsal bir statü kazandırmıştı.⁹⁰ Dînî önemi Hz.

⁸⁷ Süleyman Abdülgani Maliki, *El--Bilâdü'l--Hicaz Münzû Bidâyeti Ahdi'l--Eşrâf Hattâ Sukûti'l--Hilâfeti'l--Abbâsi Fî Bağdâd* (Kâhire: Kâhire Üniversitesi, Doktora Tezi, 1981), 21.

⁸⁸ Yusuf Hasan Ğavaime, *Emaretü'l Kerek El-Eyyûbî* (Umman: Darü'l Fikir, 1982), 123-136.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî Şâfiî, *Müferricü'l-kürûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb* (Kahire: Matbaatü'l Emiriyye, 1977), 1/396.

⁹⁰ Cevat Ali, *El-Mufasssal Fi Tarihil Arap Kablel İslam* (Beyrut: Darü'l İlim, 1980), 6/436.

Muhammed'in (a.s.) doğumuyla daha da arttı. Çünkü İslam davetini burada ilan etti. Bu davet buradan tüm dünyaya yayıldı ve burada başkenti Medine olan bir İslam devleti kuruldu. Bu devlet, nübüvvet ve Râşit halifeler dönemlerinde Medine'de hüküm sürdü.⁹¹

Ayrıca Hicaz bölgesinde Müslümanların gözünde en kutsal yerlerden sayılan pek çok dini mekân bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Müslümanların namaz, hac ve ziyaret ibadetlerini kendisine yönelerek yerine getirdikleri kutsal Kâbe'dir. Ayrıca Mescid-i Haram Mescid-i Nebevi, Bâki mezarlığı ve hac ile umre ibadetlerinin yerine getirildiği birçok başka kutsal mekânda Hicaz'da yer almaktadır. Hicaz'da hüküm süren siyâsî güçler, medreseler, zaviyeler, tekkeler ve su kaynakları inşa etti ve restore etti. Aslında, özellikle Resûlî Devletin yöneticileri ve İslam dünyasının büyük şahsiyetleri sadaka ve yardımlarda bulunarak kıtlık dönemlerinde yörenin halkını açlıktan kurtarmıştır. Bu dönemler genellikle Hicaz'ın karşılaştığı ekonomik kriz zamanlarına denk gelmiştir. Memlûkler daha sonraki dönemde medreseler, zaviyeler, tekkeler ve kuyular inşa ederek bu hizmeti sürdürmüş, Haremeyn'in temizliği ve aydınlatılmasıyla ilgilenmiş, sadakalar ve yardımlar sunmuş, böylece hem Mekke halkına hem de onun fakirlerine destek olarak ekonomik olarak sıkıntılı dönemlerde onlara yardım etmişlerdir.

2.3. Eyyûbî, Resûlî ve Memlûk Dönemlerinde Hicaz'da Siyasi Hakimiyet Mücadelesi

2.3.1. Eyyûbîler Döneminde Hicaz'ın İdari ve Dini Yapısı

Selâhaddîn Eyyûbî⁹², İslam dünyasının siyâsî olarak bölünmüş vaziyetinden ve haçlıların İslam coğrafyasındaki mevcudiyetlerinden rahatsızdı. Mısır'da Fâtımîler'in hakimiyetine son verildikten sonra, Müslüman coğrafyayı birleştirmek için harekete geçti. Bu sebeple, kardeşi Tûran Şâh'ı 1173 (h. 569) yılında Kuzey Sudan'a (Nübye) gönderdi. Aynı yıl Şerefeddin Karakuş'u bölgenin fethi için Mağrib'e gönderdi. Selâhaddîn, 1174 (h. 570) yılında Tûran Şâh'ı Yemen'in fethi için görevlendirdi. Tûran

⁹¹ Ebû Amr Halîfe Hayyat, *Tarih-i Halife B. Hayyat* (Beyrut: Darü'l Kalem, 1976), 52-56.

⁹² Ramazan Şeşen, "Selahaddin-i Eyyubi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/337-340.

Şâh, 1174 yılında Mekke'ye ulaşınca orayı ele geçirmiştir. Mekke'deki emir Selâhaddin'in emrine boyun eğmiş ve görevinden azledilmiştir. Ardından Şemseddin Tûran Şâh, Mekke emirine ve dostlarına karşı hoşnutluk sağlamış ve Yemen'e yürüyüşüne devam etmiştir. Böylece Yemen'de ve Hicaz'da uzun yıllar sürecek Eyyûbî hakimiyeti başlamıştır.⁹³

Tarihçiler, Selâhaddin'in Yemen'in fethi için asker göndermesinin sebepleri hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn-i Esir, Selâhaddin'in Nûreddin Zengi'den korktuğunu, Nûreddin onunla savaşırsa kendisi ve ailesi için bir sığınak olması için Yemen'i fethettiğini söyler.⁹⁴ Bazıları ise, Yemen halkından Abbâsî halifesine gelen bir şikâyet üzerine, halifenin Selâhaddin'den Yemen'i fethetmesini istediğini söyler.⁹⁵

Selâhaddin Eyyûbî'nin fetihlerinin bütününe baktığımızda iki ana hedefi gözettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, başta Şam olmak üzere İslam dünyasına yerleşmiş olan Haçlılarla mücadele ederek onları bölgeden uzaklaştırmak. İkincisi ise, Sünni mezhebi güçlendirerek Şia'nın nüfuzunu kırmaktır. 1174 yılında Yemen'in fethi için yapılan sefer de işte bu iki ana gayeyi tesis etmek için yapılmıştır. Zira, Mısır'da bulunan Fâtîmî Hilafetinin yıkılmasından sonra, bölge Şia'nın merkezi haline gelmiştir. İslam coğrafyasının birleştirilmesi ve Haçlılara karşı savunulması açısından da Yemen'in fethi zaruret oluşturmuştur.⁹⁶

Eyyûbî nüfuzunun Yemen'deki başlangıcıyla birlikte Hicaz'da şerifler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar Şerif İsa b. Fülejt'in oğulları ve Davud b. İsa ve Müksir b. İsa arasında meydana gelmiştir. Eyyûbîler aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye çalışmış ve onları barıştırmıştır.⁹⁷ Özellikle Mekke'deki bu durum, Eyyûbîler'in Hicaz'a doğrudan müdahale etmelerine neden olmuştur. Bununla birlikte Selâhaddin dini değerlerin korunması, güvenliğin sağlanması ve hacıların haklarının korunması için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmiştir.

⁹³ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 12/29-30.

⁹⁴ İzzeddin İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Târih* (Beyrut: Dar-ı Kitap-ı İlmiyye, 2003), 10/396.

⁹⁵ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 70-72; Şâfiî, *Müferricü'l-kürûb Fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 1/328; Deybâ, *Kurretü'l-Uyun Bi-Ahbari'l-Yemen'l-Meymun*, 318-319; Yasemin Sarı, "Resûliler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 88.

⁹⁶ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 78-80.

⁹⁷ Fâsî, *El-'İkdü's-Semîn Fi Târihi'l-Beledi'l-Emîn* (Beyrut, 1986), 7/275; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 59.

Müksir'in Harem bölgesinde baskı, zulüm ve aşırı zorluklar uyguladığı bilinmektedir. Meks (vergi) adı altında hacılardan alınan paralar hacıları zor durumda bırakmıştır. Hac yapmak maksadıyla Gırnatadan yola çıkıp 1183 (h. 579) yılında Cidde'ye ulaşan İbn Cübeyr, Müksir'in hacılara karşı tutumunu eleştirmektedir.

“Hicaz'da ve civar bölgelerde belli bir dinleri olmayan yağmacı gruplar yaşar. Çeşitli inançlara sahiptirler. Bunlar zimmîlere bile yapmayı düşünmediklerini hacılara yapmayı düşünürler. Sömürdükleri en büyük gelir kaynağı onlardır. Onları yağmalar, ellerinde avuçlarında ne varsa soyup soğana çevirirler. Hacılar ülkelerine dönene kadar bunları borçlu olarak sıkıntı içinde yaşar. Şayet Allah bu yörede Selâhaddîn sayesinde bazı şeyleri düzeltmese öyle zulümler yaparlar ki, kimse ağzını açıp onlara da çocuklarına da bir şey diyemez. Selâhaddîn tüm ağır vergileri kaldırdığı gibi, bir de Mekke Emiri Müksir'e ulaştırılması için para ve gıda maddesi tahsis etmiştir. Fakat bu tahsisat biraz gecikince, emir hemen hacıları korkutmaya ve tutuklamaya girişir. Cidde'ye vardığımızda bizim de başımızdan böyle bir olay geçti. Orada alıkonulduk. Emir Müksir'e haber verildi. O da her bir hacının diğerine kefil olması şartıyla Mekke'ye girebileceğimiz cevabını gönderdi. Eğer Selâhaddîn'in tahsisatı gelirse ne âlâ, aksi takdirde malını hacılara yedirmeyeceğini söyledi. Sanki Allah'ın Harem'i babasından kalmış, helal malıymış gibi orayı hacılara kiralıyordu.”⁹⁸

Müksir'in hükmü, 1200 (h. 597) yılında Ebû Aziz Katâde b. İdris'in, kendisini destekleyen kabilelerle birlikte Mekke hakimiyetini ele geçirene kadar devam etti. Katâde, iktidarı ele aldıktan sonra kuzeyde Yemen, güneyde ise Medine'ye kadar iktidar alanını genişletti. Fakat hacılara kötü davrandı ve Meks'i artırdı. 1204 (601) yılında Medine emiri Şerif Sâlim b. Kasım el-Hüseyini ile şiddetli bir mücadeleye giriştiler. İşin sonunda her ikisi de ellerinde bulunan yerleri muhafaza etti.⁹⁹

1215 (h. 612) yılında Melîk Mesud Selâhaddîn Yusuf b. Sultan Melîk Kâmil, Süleyman Şah b. Saadettin Şahin Şah'ın Yemen'i ele geçirmesi sebebiyle Hicaz'a oradan da Yemen'e geçti. Süleyman'ı yakalatıp Mısır'a gönderdi. Aynı yıl Katâde ve Sâlim arasındaki çatışmalar yeniden alevlendi. Katâde, Medine'yi muhasara etti. Fakat

⁹⁸ Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed İbn Cübeyr, *Rihlet-ü İbn Cübeyr* (Beyrut: Dar-ü Mektebetü Hilal, 1872), 208.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Târîh*, 10/298.

Sâlim tarafından yenilgiye uğratıldı ve birçok askeri esir edildi. Yine aynı yıl, Katâde Sakif kabilesini hezimete uğrattı ve Tâif şehrini ele geçirdi.¹⁰⁰

1220 (h. 617) Yılında Katâde b. İdris bir kez daha Medine üzerine yürümek istemiş ancak hastalığı sebebiyle seferi tamamlayamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Dönüşünden kısa bir süre sonra babasının ağır hastalığını fırsat bilen oğlu Hasan, emirlik üzerindeki hak iddiasında bulunan amcasını öldürmüştür. Bu gelişmenin ardından Katâde ile oğlu Hasan arasında ciddi bir tartışma yaşanmış ve neticesinde Katâde, 1220 Yılında 90 yaşını geçmiş iken oğlu tarafından öldürülmüştür. Bu olay Katâdi b. İdris'i siyâsî bir cinayete kurban giden ilk Mekke emiri olarak tarihe geçirmiştir.¹⁰¹

1221 (h. 618) yılında Melîk Kâmil'in oğlu Melîk Mesud, hac yapmak amacıyla Mekke'ye gitti. Ancak bu geliş Irak'tan gelen hac kafilesıyla arasında bir anlaşmazlığa yol açtı. Çünkü Mesud, Abbasî halifet otoritesini temsil eden Arafat dağına kendi sancaklarını dikilmesini emretmişti. Bu davranış halifenin otoritesine bir meydan okuma olarak değerlendirildi. Bu olayın yankıları Bağdat'a kadar ulaştı. Melîk Kâmil durumu yatıştırmak amacıyla halifeye bir mektup göndererek oğlunun yaptığı bu davranıştan dolayı özür diledi. Onun niyetinin kötü olmadığını belirtti ve halifeden bağışlanmasını talep etti.¹⁰²

Mesud'un Yemen'e dönüşünden sonra Râcih b. Katâde kardeşi Şerif Hasan b. Katâde'den Mekke emirliğini almak için uygun zamanı değerlendirmek istedi. 1223 (h. 620) yılında ordusuyla birlikte Mekke üzerine yürüdü. Ancak bu girişim Mesud'un kuvvetlerinin karşısında başarısız oldu. Mesud'un birliklerine karşı koyamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Mesud'un kuvvetleri Mekke'ye yöneldi ve aynı yıl içerisinde ikinci kez Mekke'ye girmeyi başardılar. Mesud, Nûreddin Ömer b. Resûl'ü Mekke'ye vali olarak atadıktan sonra tekrar Yemen'e geri döndü. Böylelikle Mekke, Yemen Eyyûbîler'inin egemenliği altına girmiş oldu.¹⁰³

¹⁰⁰ Makrizi, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* (Beyrut: Dar-ı Kitâb-ı İlmiyye, 1997), 1/301; İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülûk Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 165-167.

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi'l-Târih*, 10/426.

¹⁰² Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfiî, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâri Benî Eyyûb* (Kâhire: Matbaatü'l Emiriyye, 1977), 4/125; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 63.

¹⁰³ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer Ve Câmi'u'l-Ğurer* (Kahire, 1972), 7/307.

Melik Mesud, Yemen de istikrarı sağlamlaştırmaya gayret etti. Hakimiyetini Yemen ile sınırlamadı. Mekke'nin hakimiyetini de elde ederek, idareye Emir Nûreddin Ömer b. Ali b. Resûl ile Şerif Râcih b. Katâde'yi getirdi.¹⁰⁴ Bir süre sonra Mekke emiri tayin ettiği Nûreddin Ömer'i azlederek yerine Sârimüddin Yakut el-Mesudi'yi görevlendirdi.¹⁰⁵ Hakimiyetine güveni o kadar yüksekti ki şartlar el verdikçe babasını ziyaret etmek için Mısır'a gidip geldi. Bu, kendinden önceki Yemen de bulunan Eyyûbî Melîklerinin elde edemediği bir hakimiyetti.

Nûreddin Ömer azledildikten sonra Yemen'e döndü. Mesud, Mısır'a her gidişinde Nûreddin Ömer'i yerine naip olarak bıraktı.¹⁰⁶ Resûlîler'in yıldızı onun döneminde parladı. Resûlîler'in yükselişini hazmedemeyen bazı çevreler onları Yemen de istiklal elde etmek için çalışmakla itham ettiler. Melik Mesud, bu durumdan endişe ederek Nûreddin Ömer dışındaki Resûlîleri tutuklatıp Mısır'a gönderdi. Nûreddin Ömer, Melik Mesud'a olan yakınlığı sebebiyle cezalandırılmaktan kurtuldu.¹⁰⁷

Eyyûbîlerin Yemendeki son Melîkleri Mesud Yusuf b. Kâmil Muhammed b. Adil Ebu Bekir b. Eyyûb 1229 (h. 626) yılında babası Mısır hükümdarı el-Melik Kâmil'in Dımaşk'ı el-Melikü'n-Nâsir'dan almak için yardım çağrısı üzerine Yemenden ayrılınca, emir Nûreddin Ömer b. Ali Resûl'ü Yemen'de makamına naip olarak bıraktı. Melik Mesud, 1229 yılında Mısır'a ulaşmadan yolda hastalandı ve bu hastalığı onun ölümüne neden oldu. Vasiyeti üzerine Mekke'ye defnedildi.¹⁰⁸

Melik Mesud el-Eyyûbî, Yemenden ayrılmadan önce Nûreddin'in emir olan kardeşleri Bedreddin Hüseyin, Fahreddin Ebûbekir ve Şerefeddin Musa'yı tutuklayıp

¹⁰⁴ Mâlikî, *El-Bilâdü'l-Hicaz Münzû Bidâyeti Ahdi'l-Eşraf Hattâ Sukûti'l-Hilâfeti'l-Abbâsî Fî Bağdâd*, 49; Ahmed Sibâî, *Târîhu Mekke: Dirâsetü fi's-siyâseti ve'l-îlmi ve'l-ictimâi ve'l-umrân* (Mekke, 1999), 269; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/425; Sarı, "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri", 89.

¹⁰⁵ Hüseyin Muhammed Merb'u, *Bilâdü'l-Hicaz Fi'l-Asri'l Eyyûbî* (Melik Abdülaziz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1980), 68; Ahmed es-Sibâî, *Târîhu Mekke: Dirâsetü fi's-siyâseti ve'l-îlmi ve'l-ictimâi ve'l-umrân*, 271; Yasemin Sarı, "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri", 90.

¹⁰⁶ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 262.

¹⁰⁷ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 36; Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 269; Haddâd, *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/430.

¹⁰⁸ M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 37; Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler*, 89; İbnü'l-Amîd, Ebû'l-Mekârim el-Mekîn Circîs (Abdullah) el-Amîd Ebi'l-Yâsir B. Ebi'l-Mekârim İlyas, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 17; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*, 85.

Mısır'a gönderdiğini öğrenmiştik. Bu durum emirlerin başı Nûreddin Ömer'e Yemen idaresini ele geçirmek için fırsat verdi. Yemen idaresini ele geçirmek için Melîk Mesud'a niyabet etmek işine yaradığı gibi Melîk Mesud'un Mısır'a ulaşmadan Mekke de vefat etmesi de idareyi ele almak için ona yardımcı oldu. Melîk Mes'ud'un hanımıyla evlendi. İdaresini güçlendirmek için bölge ve kale valilerini güvendiği kişilerle değiştirdi. Bağımsızlığını ilan edeceği vakte kadar kuvvetini günbegün artırdı. Böylece Yemen ve Hicaz'da Resûlîler'in hakimiyeti fiilen başlamış oldu.¹⁰⁹

2.3.1.1. Resûlîler Döneminde Hicaz Hakimiyeti

2.3.1.2. Eyyûbî-Resûlî Rekabeti ve Hicaz Üzerindeki İlk Çatışmalar

Nûreddin Ömer b. Resûl, Yemen'in birçok yerini ele geçirme imkânı bulduktan sonra Yemen hükümdarı olarak bağımsızlığını ilan edip Mansûr lakabını aldı. Mansûr, İslam dünyasının hürmet edeceği güçlü bir devlet kurmak istiyordu. Özellikle kendisine bu hürmeti sağlayacak Mekke ve Medine'nin hakimiyetine büyük önem veriyordu. Mansûr'un Hicaz bölgesinin kontrolünü arzu etmesinin, bölgenin İslam dünyası nazarındaki dini önemi olduğu kadar, stratejik önemi ile de alakası vardı. Hicaz bölgesi, Yemen'e kuzeyden ve özellikle de Mısır ve Şam'da bulunan Eyyûbî devletinden gelebilecek saldırılara karşı ön savunma hattını oluşturuyordu. Eyyûbîler ve Resûlîler arasındaki Hicaz'a sahip olma mücadelesi işte bu sebeplerle başladı.¹¹⁰

Mansûr, Hicaz bölgesini ve özellikle de Mekke'yi ele geçirmeye karar verdi. Mekke emirliğini isteyen Şerif Râcih b. Katâde ve İbni Abdan komutasında bir orduyu bolca mal ile destekleyerek Mekke'ye gönderdi. Bu ordu, Ömer b. Resûl'ün Yemen sultanı olduktan sonra hazırlayıp gönderdiği ilk orduydı. Melîk Kâmil, bu durumu öncesinden sezerek Mekke'ye bir ordu göndermiş ve adına hutbe okutmuştu. Resûlî ordusu, Melîk Kâmil tarafından 1231 (h. 629) yılında Resûlîler'in emellerini engellemek için Hicaz'a gönderilen Şucâuddin Tuğtekin'i kuşatma altına almaya

¹⁰⁹ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 37; Hazreci, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 193; Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fî'l--Yemen*, 273; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resuliler Ve Alim Sultanları", 225; Sarı, "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri", 91; Tomar, "Resuliler", 35/1-2.

¹¹⁰ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fî'l--Yemen*, 288; Hasan Muhammet Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fî'l-Hicaz* (Ürdün: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 28; Haddâd, *Et-Târihu'l-Âm Li'l-Yemen*, 2/457.

çalıştı. Fakat Eyyûbî ordusu ve Mekke halkı tarafından şiddetli bir savunma ile karşılaştılar. Bu mukavemeti kırmak için Şerif Râcih, Mekke halkına yanında yer almaları karşılığında Mansûr'un onlara yapacağı ihsanlardan bahseden bir mektup gönderdi. Mekke halkı şerif olması hasebiyle onu kendilerinden görerek yanında yer aldılar. Tuğtekin korkarak Yenbu'a geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Daha sonra Resûli ordusu Mekke'ye girdi. Melîk Mansûr adına Mekke'de hutbe okundu.¹¹¹

Bu olay üzerine Resûlîler ve Eyyûbîler arasındaki rekabet daha da şiddetlendi. Tuğtekin, Râcih b. Katâde ve Resûli ordusunu Mekke'den çıkarmak için Melîk Kâmil'den bir ordu göndermesini talep etti. Melîk Kâmil, Fahreddin b. Şeyh's-Şuyûh komutasında bir orduyu hazırlayarak Mekke'ye gönderdi. Resûlîler'in uyguladığı metodu uygulayarak Medine ve diğer şehirlerin emirlerine desteklerini isteyen mektuplar gönderdi. Aldığı destekler sayesinde 1231 (h. 629) yılında Mekke'ye girmeyi başardı ve Resûlîler'in komutanı İbni Abdan'ı öldürdü. Halkı Râcih'e verdikleri destek sebebiyle cezalandırdı. Fakat Melîk Kâmil, yaptığıının Eyyûbîlerin bölgedeki iktidarına zarar vermesi dolayısıyla onu azlederek yerine İbni Mecelli'yi tayin etti.¹¹²

Sultan Mansûr yaşanan hezimetini kabul etmedi. 1232 (h. 630) yılında Şerif Râcih b. Katâde komutasında bir orduyu Mekke'ye gönderdi. İbni Şeyh's-Şuyûh şehri terk ettikten sonra savaş olmadan şehre girdi. Aynı yılın sonlarına doğru Melîk Kâmil, Emir Alaaddin Aksungur komutasında yedi yüz atlı birlikten oluşan bir kuvveti Mekke'ye gönderdi. Şerif Râcih, Eyyûbî kuvvetlerinin çokluğu sebebiyle onlarla karşılaşmadan şehirden ayrıldı. Alaaddin bir çatışma olmadan şehre girdi. İnsanlarla hac yaptı. Emir Tuğtekin'in Mekke halkına yaptığı kötü muamele sebebiyle kırılan kalpleri yumuşattı. İbni Mecelli'yi naib olarak elli atlı ile Mekke'de bırakıp Mısır'a geri döndü.¹¹³

¹¹¹ Hazreci, *El- 'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 194; Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 289; Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 28-29; Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 69-70; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 64; Sarı, "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri", 93; Hakan Can, *Resûlîler (626-858/1229-1454): Siyasî Tarih Ve Sosyokültürel Hayat* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 55.

¹¹² Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 291; Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 29; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 65.

¹¹³ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 291; Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 30; Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 71; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 65.

Her iki devlette Hicaz'ı kontrolü altına almayı bir zaruret olarak görüyordu. Melik Mansûr, 1233 (h. 631) yılında Şerif Râcih komutasında büyük bir orduyu Eyyûbî kuvvetlerini Mekke'den çıkarmak için gönderdi. Aynı vakitlerde Sultan Mansûr, Yemen'deki varlığını tahkim etmek için Abbâsî halifesi Muntasır'a hediyeler göndererek iktidarını tanımasını istedi. Halife Muntasır, Mansûr'un Yemen hâkimi olduğunu kabul eden hediyeler ve hilat gönderdi. Mansûr, hediyeleri almak için Mekke'ye geldi. Fakat Irak hac kafilesinin itirazı dolayısıyla hilat Mekke'ye ulaşamadı. Daha sonra halife tarafından deniz yoluyla Yemen'e gönderildi.¹¹⁴

Mansûr, Eyyûbî kuvvetlerine karşı Şerif Râcih'i desteklemek için Mekke'ye Kâbe'ye asılması için altın ve gümüşten kandiller gönderdi. Mekke'nin Eyyûbîler'e karşı korunması için hazırlıklar yapmasını emretti. Fakat hazırlıklar tamamlanamadan Emir Çağril önderliğindeki Eyyûbî ordusu tarafından şehirden çıkarıldılar. Böylelikle Eyyûbî nüfuzu tekrar Mekke'ye hâkim oldu.¹¹⁵

İki devlet arasındaki mücadele 1235 (h. 633) yılında yeniden alevlendi. Mansûr, Şehâbeddin b. Abdan komutasında askeri bir ordu hazırladı. Resûlî Devletinin hedeflerini yerine getirmesi için yüklü miktarda malı da Şerif Râcih'e gönderdi. Çağril'in kuvvetleri Resûlî ordusunu karşılamak için şehirden çıktılar. Yapılan savaş neticesinde Resûlî birlikleri yenildi. Çağril, Resûlî komutanı Şehâbeddin b. Abdan'ı esir aldı ve Mısır'a gönderdi.¹¹⁶

Bu hezimetten sonra Mekke, 1237 (h. 635) yılına kadar Eyyûbî nüfuzu altında kalmaya devam etti. Fakat Mansûr bu yenilgiyi kabul etmedi. Bin süvariden oluşan bir ordunun başında Mekke'ye hareket etti. Aynı zamanda Râcih'e de haber göndererek üç yüz süvari ile sahil hattını denizden gelebilecek bir saldırıya karşı korumasını emretti. Resûlî kuvvetlerinin yaklaştığını haber alan Çağril, yüklerini yakarak Medine'ye kaçtı. Medine'de Sultan Kâmil'in vefat ettiği haberini aldı. Bu haber üzerine Mısır'a dönme kararı verdi. Râcih, yaşanan gelişmeleri Mansûr'a müjdeledi. Mansûr, olaylardan dolayı rahatladı ve Recep ayında Mekke'ye girdi. Mekke'de çok miktarda sadaka dağıttı ve burada 150 kişilik bir askeri birlik bırakarak Yemen'e

¹¹⁴ Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 30; Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 72; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 65.

¹¹⁵ Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 31; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 66.

¹¹⁶ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 293; Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 31; Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 73; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 66.

döndü. 1239 (h. 637) yılına kadar Mekke hakimiyeti devam etti. Bu zaman zarfında Eyyûbîler kendi iç meseleleri sebebiyle Mekke'yle ilgilenmeye fırsat bulamadılar.¹¹⁷

Eyyûbîler'in yeni sultanı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb (h. 637-647/m. 1240-1249), Mekke'deki Eyyûbi nüfuzunu tekrar tesis etmeye karar verene kadar iki devlet arasında bir mücadele vuku bulmadı. 1239 (h. 637) yılında Melik Sâlih Necmeddin Eyyûb, Mekke ve Medine'nin idaresini tekrar yönetimi altına almaya karar verdi. Bin süvari den oluşan bir birliği Medine emiri Şeyha b. Kâsım komutasında Mekke'ye gönderdi. Şeyha, Resûlî kuvvetlerini Mekke'den çıkardı ve Melik Sâlih adına hutbe okuttu. Fakat bu durum uzun sürmedi. Mansûr gönderdiği birliklerle Eyyûbî kuvvetlerini şehirden uzaklaştırdı. Şeyha Mekke'yi terk etti ve Mısır'a gitti. Yaşananları sultana aktardı. Bunun üzerine yeni bir birlik hazırlandı ve Mekke'ye gönderildi. Resûlî kuvvetleri şehri terk edince Şeyha tekrar Mekke'ye girdi. Bu dönem her iki devletin de Mekke için yaptıkları mücadelenin dozunun arttığı bir dönem olmuştu. Hem Eyyûbîler hem de Resûlîler amaçlarına ulaşabilmek için Mekke emirlerini ve ümerâsını kullanmışlar, Mekke halkını etkileyebilmeye çalışmışlardı.¹¹⁸

1241 (h. 639) senesinde Nûreddin Ömer, Şerif Râcih b. Katâde'yi bir birlikle Mekke'ye gönderdi. Şeyha üzerine gelen bu birliği haber alınca Eyyûbî sultanına haber gönderdi ve yardım talebinde bulundu. İbni Birtas ve İbni Türkmâni komutasında bir birlik yardıma gönderildi. Râcih bunu öğrenince durumu Yemen'e bir mektupla bildirdi. Nûreddin Ömer meseleyi çözmek için bizzat kendisinin başında olduğu bir birlikle Mekke'ye yöneldi. Eyyûbi kuvvetleri daru's-saltanayı Resûlîler'in kullanamayacağı bir şekilde yaktıktan sonra şehirden çıktı. Nûreddin Ömer, Ramazan ayında Mekke'ye girdi ve Ramazan'ı burada geçirdi. Nûreddin, Mekke'de bulunduğu müddetçe şehir halkına sadakalar dağıttı. Bu esnada İbni Birtas ile ona bağlı askerler Mekke'de Mansûr'un huzuruna çıktılar ve onun hizmetine girmek istediklerini söylediler. Nûreddin Ömer, Mekke'de iken Yenbu' kalesini satın aldı ve burayı Eyyûbîlerin istifade edemeyeceği bir şekilde tahrip ettirdi. Mekke'de Emir Feyruz ve Emir Fahreddin b. Şellah'ı askerleriyle bıraktı ve Mekke'den ayrıldı.¹¹⁹

¹¹⁷ Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 294; Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 32; Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 74; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 66.

¹¹⁸ M. Abdülâl Ahmed, *Eyyûbiyyûn Fi'l-Yemen*, 295; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 75; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 66-67.

¹¹⁹ Merb'u, *Bilâdü'l-Hicâz Fi'l-Asri'l Eyyûbî*, 76; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 67.

Fakat Resûlîler bütün gayretlerine rağmen Mekke’de tam bir hakimiyet tesis edemediler. Yaşanan şu hadise bu durumu gözler önüne sermektedir: 1246 (h. 644) yılında şiddetli bir rüzgâr Kâbe örtüsünü yırtınca Kâbe örtüsüz kalmış Nûreddin Ömer, Kâbe’ye kendisi örtü giydirmek istemişti. Ancak Şeyhu’l-Harem el-Afif Mansûr b. Men’a el-Bağdâdi, Kabe’ye ancak Abbâsî halifesi örtü gönderebilir diyerek buna mâni oldu.¹²⁰

1248 (h. 646) yılında Nûreddin Ömer, her yıl büyük miktarda bir parayı kendisine ödemesi karşılığında İbni Müseyyib’i Mekke naibi olarak tayin etti. Müseyyib, bu parayı ödeyebilmek için Mekke halkına ve hacılara baskı yaptı. Daha önce kaldırılan vergileri tekrar yürürlüğe soktu. Yemen’den Mekke halkı için gönderilen yardımlara el koydu. Onun bu zalimane davranışları dolayısıyla 1249 (h. 647) yılında Şerif Ebû Sa’d Hasan isyan etti ve İbn Müseyyib’i yakalayıp tutukladı. İsyanına gerekçe olarak İbn Müseyyib’in topladığı mal ve paralarla Irak’a kaçacağını, kendisinin Yemen sultanına bağlı olduğunu, isyanın Resûlî Devletine karşı olmadığını, İbn Müseyyib’den ele geçirdiği serveti sultanın elçisi gelene kadar muhafaza edeceğini söyledi. Ancak birkaç gün geçmeden Yemen sultanı Nûreddin Ömer’in ölüm haberi ulaştı. Bu durum Resûlîler ile Mekke Eşrâfî arasındaki ilişkilerin fetrete girmesine sebep oldu. Böylelikle Eyyûbîler ile Resûlîler arasındaki Hicaz mücadelesi sona ererek Memlûkler ile Resûlîler arasında başlayacak Hicaz mücadelesine geçiş yapılmış oldu.¹²¹

Resûlîler, Memlûk otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Hicaz’daki siyâsî boşluğu doldurmayı ve kendi yetkilerini artırmayı hedeflemişlerdir. Ancak Memlûkler haremın üzerindeki etkinliklerinin, İslam dünyası nazarındaki meşrutiyetleri için büyük önem taşıdığını bildiklerinden, bu bölgeden vazgeçmeye yanaşmamışlardır. Neticede bu durum Memlûkler ve Resûlîler arasındaki. Haremeyn ve Hicaz bölgesi üzerinde uzun süren bir rekabete yol açmıştır.¹²²

İbn Müseyyib’in Ebu Sa’d Hasan tarafından Mekke’nin kontrolünü kaybetmesinin ardından Hasan’ın amcası Râcih b. Katâde Medine’ye gitmiştir.

¹²⁰ İzzeddin İbn Fehd, *İthâfû'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ* (Mekke: Câmiâtü Ümmü'l-Kurâ, 1988), 3/63; Erol, *Mekke’de Güç Ve Hakimiyet*, 68.

¹²¹ İzzeddin İbn Fehd, *Ğāyetü'l-Merâm Bi-Ahbâri Saltanatı'l-Beledi'l-Harâm* (Mekke: Ümmü'l Kura Üniversitesi, 1988), 1/632; Burak Gani Erol, *Mekke’de Güç Ve Hakimiyet*, 68.

¹²² Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 38; Burak Gani Erol, *Mekke’de Güç Ve Hakimiyet*, 69.

Medine emiri Hasan'a karşı güç kazanabilmesi için Râcih'e destek vererek 700 kişiden oluşan büyük bir askeri birlik tahsis etmiştir. Ancak bu gelişmeler yaşanırken henüz 17 yaşında olan Hasan'ın oğlu Ebû Numey, Yenbu'da bulunmakta olup yanına sadece 40 süvari ile harekete geçmiştir. Bu küçük kuvvetle Râcih'in 700 kişilik ordusunu mağlup etmeyi başarmış ve ardından Mekke'ye dönmüştür. Oğlunun sergilediği bu olağanüstü askeri başarıyı ve komutanlık yeteneğini takdir eden Ebu Sa'd Hasan, onu Mekke emirliğine ortak tayin etmiştir.¹²³

1253 (h. 651) yılında Ebu Sa'd Hasan'ın amcasının oğlu ve Yenbu Emiri olan Cemmâz b. Hasan b. Katâde Mekke'yi ele geçirmek için siyâsî bir hamlede bulunmuştur. Bu hedef doğrultusunda Eyyûbiler'in Dimeşk kolundan olan. El-Melîk Nâsır Yusuf b. el- Aziz Muhammed b. Zâhir'in yanına Şam'a giderek kendisine destek olması durumunda Mekke'de Resûlîler adına okunmakta olan hutbenin kesilerek onun adına okutulacağı vâdetmiştir. Bu vaat karşılığında Melîk Nâsır'dan askeri destek almayı başaran Cemmâz Şam hac kervanı ile Mekke'ye ulaşmış ve şehri ele geçirerek Hasan'ı öldürmüştür. Ne var ki Cemmâz daha önce verdiği sözü tutmamış ve hutbeyi Eyyûbî sultanı adına değil, Yemen'deki Resûlî sultanı el-Muzaffer Yusuf adına okutmaya devam etmiştir. Yaklaşık iki ay sonra Cemmâz'ın amcası Râcih b. Katâde Mekke'ye gelerek duruma müdahale etmiş ve emirliği ele geçirmiştir. Ancak 1254 (h. 652) yılında Râcih'in oğlu Gânim ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu herhangi bir çatışma yaşanmadan Gânim, babasını şehirden çıkarmış ve böylece Mekke yönetimini devralmıştır.¹²⁴

Ancak Gânim'in emirliği uzun sürmemiş, yalnızca beş ay gibi kısa bir süre görevde kalabilmiştir. Bu sürenin sonunda Ebû Numey ve amcası İdris b. Katâde aralarında siyâsî ve askeri iş birliği pekiştirerek Mekke'ye yönelmiş sadece üç askeri kayıpla gerçekleşen bir müdahalenin ardından şehri ele geçirmeyi başarmışlardır. Gânim'in görevden uzaklaştırılmasının ardından Şerif Râcih b. Katâde ile kardeşinin oğlu Ebû Numey Mekke üzerinde bağımsız ve müşterek bir hakimiyet tesis etme yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu durumdan istifade etmek isteyen Yemen sultanı el-Melîk el-Muzaffer Yusuf Hicaz'daki otorite boşluğunu fırsat bilerek Mekke

¹²³ İbn Fehd, *Gâyetü'l-Merâm Bi-Ahbâri Saltanati'l-Beledi'l-Harâm*, 2/39-40; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 69.

¹²⁴ Abdurrahman B. Muhammed el-Hadramî İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber Ve Divânü'l-Mübtade Ve'l-Haber* (Beyrut, 2001), 4/137; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 69.

üzerinde siyâsî nüfuz kurma gayesiyle harekete geçmiştir. Bu amaçla 1254 yılının ortalarında Mubârizüddîn Ali b. Hüseyin b. Birtâs komutasındaki 300 süvariden oluşan bir askeri birlik Mekke'ye sevk edilmiştir. Yemen ordusunun bu müdahalesine karşılık olarak Mekke ve Medine emirleri arasında bir ittifak kurulmuşsa da girişilen askeri mücadele Yemen birlikleri lehine sonuçlanmış, neticede İbni Birtas Yemen sultanı adına Mekke'nin Yemen naibi olarak emirlik görevini üstlenmiştir. Buna rağmen amcası İdris b. Katâde mücadeleden vazgeçmemiş 1255 (h. 653) yılının Muharrem ayında Cemmâz b. Şeyha'nın da desteğini alarak tekrar Mekke üzerine yürümüşlerdir. Şehirde cereyan eden çatışma sonucunda Yemen ordusu mağlup edilmiş. İbni Birtâs esir alınmıştır. Ancak İbni Birtâs fidye ödemek suretiyle serbest bırakılmış ve Yemen'e geri dönmeyi başarmıştır.¹²⁵

1261 (h. 660) yılında Yemen sultanı el-Melik el-Muzaffer Yusuf bizzat ordusunun başında Mekke üzerine yürüyerek şehri kontrol altına almıştır. Hac ibadetini yerine getirmek üzere Mekke'ye gelen sultan, beraberinde kıymetli hediyelerin yanı sıra hac mevsiminde yaşanan zorlukları hafifletmek amacıyla bol miktarda erzak da getirmiştir. Yalnızca Yemenli hacılara değil, aynı zamanda zor durumdaki Mısırlı hacılara da yardım elini uzatması, onun cömertliğini ve siyâsî hesapların ötesinde bir dini liderlik anlayışını da ortaya koymuştur. El-Muzaffer Yusuf, bu haccında Kâbe'yi yeni bir örtü getirmiştir. Abbâsi halifeliğinin düşüşünün ardından Kâbe'ye kisve giydiren ilk Hükümdar olarak kayıtlara geçmesi ona sembolik bir üstünlük kazandırmıştır. Ancak Mekke ve Medine emirleri daha önceki yıllarda yaşanan müdahaleleri ve 1255'teki askeri çatışmayı hatırlayarak, sultanın gelişinden tedirgin olmuş ve şehirden uzaklaşmışlardır. Sultan bu gerilimi tırmandırmak yerine Ebû Nümei ve amcasının arasındaki anlaşmazlığı gidererek taraflar arasında bir uzlaşma sağlamış ve ardından Hicaz'dan ayrılmıştır. el-Muzaffer Yusuf'un Medine emirlerine her yıl düzenli olarak gönderdiği ayni ve nakdi yardımlar. Yemen'in hicaz üzerindeki nüfuzunu artıran önemli bir faktör olmuştur. Bu yardımlar bölgedeki emirlerin Yemen sultana bağlılık göstermelerini ve onun lehine siyâsî tutum takımlarını sağlamıştır. Bu bağlamda Yemen sultanı yalnızca askeri gücüyle değil, aynı

¹²⁵ Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 37; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 70.

zamanda ekonomik ve sembolik hamleleriyle de Hicaz'a etkili bir otorite inşa etmeye çalışmıştır.¹²⁶

Bu gelişmeler hicaz bölgesinde özellikle Mekke'nin hem dini meşruiyet hem de siyâsî prestij açısından ne denli stratejik bir merkez olduğunu; yerel emirlikler, Yemen'deki Resûlîler ve Şam'daki Eyyûbî kolu gibi farklı güç merkezleri arasında nasıl bir mücadele alanı haline geldiğini göstermektedir.

2.3.1.3. Memlûk Egemenliğinde Hicaz'ın Dönüşümü

Memlûkler döneminin ilk sultanı olan İzzeddin Aybek, iç ve dış meselelerle yoğun bir şekilde meşgul oldu. Bu durum Haremeyn'in (Mekke ve Medine) işlerine gereken ilgiyi göstermesini engelledi. Bu süreç, Memlûkler'in otoritesini pekiştirmek ve Müslüman kamuoyu nezdinde meşruiyetini artırmak isteyen sultan Baybars dönemine kadar devam etti. Baybars (1260-1277), Abbasî hilâfetini Kâhire'de yeniden ihya ederek İslam dünyasında dini destek ve itibar kazanmayı hedefledi. Bu adım aynı zamanda Moğol tehlikesine karşı Müslümanların birliğini sağlamak ve genel kanaati birleştirmek amacı taşıyordu. Özellikle kutsal mekanlar üzerindeki hakimiyetin meşruiyet sağlayıcı etkisinin farkında olan Memlûkler Hicaz bölgesine özel bir önem atfetmiştir. Zira bu topraklar Memlûkler için Şam ve Mısır dışındaki coğrafi sınırların ötesinde de meşru güç olarak kabul edilmelerini sağlayan sembolik merkezlerdi. Bu nedenle Mekke, Medine ve Kudüs başta olmak üzere, Kutsal şehirlerde camiler medreseler inşa etmiş, bu mekanların güvenliği ve bakımına büyük önem vermişlerdir.¹²⁷

Sultan Baybars'ın Hicaz'ın idaresine doğrudan müdahalesi 1266 (h. 665) yılında Medine Şerifi Bedreddin b. Mâlik b. Münif b. Şeyha'nın Sultana, kendisini ortak emirlik hakkından mahrum bırakan Şerif Zammâz'ı şikâyet etmesiyle başlamıştır. Sultan Zâhir Baybars, bu şikâyeti olumlu karşılayarak Cammâz'a emirliğin yarısını Bedreddîn'e devretmesini emretmiş ve bu kararı resmi bir belgeyle

¹²⁶ Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 70; Fatma Edanur Külahcı, *Resûlî Sultanı Melik Muzaffer Ve Döneminin Belli Başlı Siyasi-İlmî Gelişmeleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 38.

¹²⁷ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, 1936, 1/520.

teyit ederek kendisine Medine Şam ve Mısır da ki vakıfların yarısını da devretmesini emretmiştir. Cammâr, bu emre itaat etmek zorunda kalmıştır.¹²⁸

İki devlet arasındaki ilişkiler Mekke'nin hakimiyetini ele geçiren Ebû Nümeý olarak bilinen Muhammed b. Hasan döneminde yaşanan olaylar sebebiyle zayıfladı. Mekke şeriflerinin iktidarı ele geçirmek istediklerinde çevrelerinde bulunan Müslüman devlet başkanlarından destek istemeleri tabi bir hal almıştı. Mekke'yi ortak olarak idare eden Ebû Nümeý ve amcası İdris b. Katâde arasında 1267 (h. 666) yılında meydana gelen anlaşmazlık neticesinde Ebû Nümeý, amcasını mağlup etmek amacıyla Memlûklü sultanı Baybars'a bir mektup göndererek amcasını Resûlî sultanı Muzaffer Yusuf'a meylettiği için Mekke'den çıkardığını söyleyerek yardım talebinde bulundu. Ebû Nümeý'in bu mektubu üzerine Sultan Baybars 1269 (h. 668) yılında Hicaz'a yolculuğa çıktı. Gizlice yapılan hazırlıklardan sonra Medine'ye vardı. Medine Emiri Cammâz b. Şeyha korkusundan şehri terk etti. Hz. Peygamberin kabrini ziyaret edip çokça sadaka dağıttıktan sonra Mekke'ye doğru yola çıktı Mekke'ye ulaştığında Ebû Nümeý ve amcası sulh yapmışlardı. Baybars her ikisini de yönetimde ortak kıldı. Hacıların işlerini kolaylaştırmaları, hacılardan meks (vergi) alınmaması, tüccarlara zarar verilmemesi, hutbede isminin zikredilmesi ve adına para kesilmesi karşılığında Mekke'ye yıllık 20 bin dinar tahsis etti. Ebû Nümeý ve İdris b. Katâde'nin kendilerine nâib atanmasını istemeleri üzerine Emir Şemseddin b. Mervan'ı nâib olarak atadı. Böylelikle Mısır'ın Hicaz üzerinde hâkimiyeti kuvvetlenmiş oldu.¹²⁹

Bu hac yolculuğu birçok önemli sonuca yol açmıştır. Öncelikle Memlûkler'in Hicaz üzerindeki egemenliği resmen tesis edilmiş. Bu da sultanın Hicaz emirleri arasında hakem konumunu üstlenmesini sağlamıştır. Ayrıca Baybars, Mekke'de önemli bir idari düzenleme yaparak kendi adına hareket edecek bir naip tayin etmiştir. Baybars, bu temsilci aracılığıyla şeriflerin yönetimini ve aralarındaki ihtilafları denetlemiş ve anlaşmazlıkların çözümünde nihai karar mercii olmuştur.

Memlûk nüfusunun Hicaz bölgesinde tam anlamıyla tesis edilmesinin önünde birçok zorluk bulunmaktaydı. Bu bölge üzerinde tam bir denetim kurulması mümkün

¹²⁸ Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 38; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*.

¹²⁹ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, 1936, 1/579; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 38; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl Ve Benû Tâhir Ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 371; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 78.

olmamıştır. Bu zorlukların başında Resûlî Devletinin İki kutsal belde (Haremeyn) üzerindeki hakimiyetini genişletme yönündeki siyâsî ve dini temelli arzusu yer almaktaydı. Resûlîler, bu hedef doğrultusunda Hicaz'ın iç ve dış bölgelerine yönelik sürekli askeri seferler düzenlemişlerdir. Özellikle Mansûr, Muzaffer ve Eşref Halil dönemlerinde bu faaliyetler yoğunlaşmış, son girişim ise 1406 (h. 809) yılında Sultan Nâsır Ahmed tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³⁰

Bu süreci zorlaştıran ikinci önemli faktör ise Mekke ve Medine emirleri arasında süregelen iç çatışmalardır. Bu çekişmeler özellikle hac mevsiminde çeşitli fitnelere ve güvenlik problemlerine yol açmıştır. Bu durum Resûlîler'in ve Memlûkler'in Hicazdaki iç işlere müdahalelerin zorlaştırmış, yöneticilerin güvenilirliğini azaltmıştır.¹³¹

Üçüncü ve son zorluk Memlûkler'in dış tehditlerle (özellikle Moğollar ve Haçlılar) meşgul olmaları buna paralel olarak iç meselelerde örneğin Suriye'deki ayaklanmalar, Arap kabilelerinin isyanları ve sultanın meşruiyetine yönelik çekişmeler gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmalarıydı. Bu durum, Hicaz'daki emirlerin veya Mekke şeriflerinin Yemen hükümdarlarına biat etmeleri ya da onlara bağılıklarını bildirmeleri konusunda serbest hareket etmelerine yol açmıştır. Nitekim bu gelişmeler Yemen sultanlarının bu bölgedeki etkisini arttırma çabalarını doğrudan etkilemiştir. Örneğin Şerif Ebu Numey'in Memlûk sultanı Kalavun'a bağılılık beyanında bulunmasına ve onun adına hutbe okutmasına rağmen Yemen hükümdarı el-Muzaffer'e biat etmiş olması bu durumun açık bir göstergesidir.¹³²

Memlûkler Döneminde Mısır ile Hicaz arasındaki ilişkilerde belirli dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dalgalanmaların en dikkat çekici olanı Memlûk sultanı Berkuk (h. 784-801/m. 1382-1398) döneminde gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde dini görünüm altında bir siyâsî rekabetin sürdüğü görülmektedir. Bu durum ekonomik boyutuyla da etkili olmuştur. Nitekim Memlûkler Mekke'yi ticari açıdan önemli bir pazar olarak değerlendirmiş, limanların ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamakla

¹³⁰ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lû 'iyye*, 1911, 1/58; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü 'l-emânî fî ahbâri 'l-kutri 'l-Yemânî*, 420; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi 'l-Hicaz*, 40.

¹³¹ Kalkaşendi, *Subhu 'l-A'sa Fi Sina 'ati 'il-İnşa* (Kâhire: Dar-ı Kütüb-ü Sultani, 1914), 4/298; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi 'l-Hicaz*, 40.

¹³² İzzeddin İbn Fehd, *Ğâyetü 'l-Merâm Bi-Ahbâri Saltanati 'l-Beledi 'l-Harâm*, 2/18-19; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi 'l-Hicaz*, 41; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 83.

kalmamış, ticaret kervanlarının seyrini kolaylaştırmak adına Mekke'nin ticari konumunu istikrara kavuşturmayı amaçlamışlardır. Ayrıca Mekke ve Hicaz üzerinden Aden ve Yemen'e ulaşan doğulu mallarını tekelleştirmiş, bu sayede hem kendi çıkarlarını temin etmiş hem de devletin ekonomik kaynaklarını güçlendirmiştir.¹³³

2.3.2. Resûlî–Memlûk Hicaz Mücadelesi: Siyasi, Dini ve Ekonomik Boyutlar

Memlûkler ve Resûlîler arasında Hicaz'da gerçekleşen mücadeleyi siyâsî, dini ve iktisadi olmak üzere üç ana başlıkta incelemeye çalışacağız. Son olarak da bu mücadelenin neticelerini inceleyerek bahsi kapatmış olacağız.

2.3.2.1. Siyasi Sebepler ve Meşruiyet Rekabeti

Taraflar arasında meydana gelen siyâsî çatışmaların başlıca nedenlerinden biri Hicaz bölgesi ve orada bulunan iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine üzerindeki hakimiyet mücadelesidir. Bu şehirler Müslümanlar nezdinde yüksek bir dini konuma sahip olmaları sebebiyle yönetsel ve sembolik bir üstünlük vesilesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda Sultan Baybars, hilafet makamını yeniden inşa ettikten sonra bu kutsal şehirlerin idaresine özel bir önem atfetmiş, Abbâsî halifesinin kendisine verdiği temsili yetkiyle bu yerlerdeki yönetimi meşru kılma gayretine girişmiştir.¹³⁴

Resûlîler Yemen'in kontrolünü ele geçirdikten sonra Eyyûbîler'in dâhilî karışıklıklarla ilgilenmek zorunda kalmasından faydalanarak Mekke ve Hicaz üzerindeki etkilerini artırma arayışına girmiştir. Sultan Nûreddin, 1239 yılında Mekke'ye sefer düzenlemiş ve ölünceye kadar Mekke onun naipleri tarafından yönetilmiştir.¹³⁵

Eyyûbî Devletinin yıkılışında sonra kurulan Memlûklü Devleti kendilerini, önceden Eyyûbîler'in idaresindeki her yerin varisi olarak görmüş, Mekke ve Medine emirleri arasındaki sürekli çekişme Hicaz'daki siyâsî istikrarsızlığı derinleştirmiştir.

¹³³ Hakim Abdussaid, *Kıyam-Ü Devleti'l Memalik Es-Sani* (Kâhire: Mektebetü'l Arabiyye, 1966), 155; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 41.

¹³⁴ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* (Beyrut: Dar-ı Kitap-ı İlmiyye, 1994), 1/350; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 395.

¹³⁵ Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 362.

Bu durumdan yararlanmak isteyen taraflar farklı yönelimler göstermiştir; Bir grup, Mekke şefleri arasındaki mücadele ortamından faydalanarak Memlûkler lehine tutum sergilerken, diğer bir grup ise Resûlîler'in otoritesini kabul etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan kaotik yapı dış müdahalelere zemin hazırlamıştır. Yemen sultanı el-Muzaffer Yusuf b. Ömer, bu siyâsî istikrarsızlıktan istifade ederek Hicaz üzerindeki etkisini artırmak amacıyla 1254 (h. 652) yılında komutanı Mübârizüddin b. Bertâs'ı bölgeye gönderdi. Ancak bu askeri girişim sert bir direnişle karşılaştı ve hedefine ulaşmadan birlikler Yemen'e geri dönmek zorunda kaldı.¹³⁶ Sonrasında Sultan el-Muzaffer bizzat kendisi 1261 (h. 660) yılında bir sefer düzenleyerek Mekke'ye girdi. Kâbe'yi örtüyle donattı, büyük mali bağışlarda bulundu. Hac ibadetini yerine getirdikten sonra Yemen'e geri döndü.¹³⁷

Sultan Baybars'ın Mekke'deki gelişmelere müdahalesi, Ebû Nümei'nin bir mektupla kendisinden yardım istemesiyle başlamıştır. Ebû Nümei, mektubunda Mekke üzerinde tek başına yönetim kurma sözü verildiğini ve amcası İdris ile aralarındaki ihtilafa karışılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Baybars'tan amcasına karşı destek istemiştir. Ancak sultan bu talebe doğrudan olumlu yanıt vermemiş, aralarında barış yapılmasını teklif etmiştir. Buna rağmen Ebû Nümei Baybars'ın desteğini elde etmek için onun otoritesine başvurarak siyâsî hakimiyetini pekiştirmeye çalışmıştır. Baybars, 1268 (h. 667) yılında Mekke'ye gelerek orayı ele geçirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Sultan Zâhir Baybars, Hicaz bölgesinde Memlûk hâkimiyetini tam anlamıyla tesis etmeyi başarmıştır. Hicaz'daki bu başarıyı Yemen'deki ve Suriyelilere karşı elde edilen siyâsî üstünlükle birleştirmek istemiştir. Zira bölgedeki pek çok kişi Yemen'e karşı Memlûkler lehine tutum sergilemekteydi. Baybars, bu kapsamda Resûlî hükümdarına bir mektup göndererek Hicaz'daki işlere müdahale etmemesini istemiş, böyle bir davranışı hoşgörüyü karşılamayacağını açıkça ifade etmiştir.

Mektubunda “Bunu sana Mekke'den yazıyorum ve Kâhire'den buraya on yedi menzilde vardım. Sultan odur ki, Allah katında cihat eder, Allah'ın dinini savunmak,

¹³⁶ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 317-318; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/112; İbn Fehd, *Ğāyetü'l-Merâm Bi-Ahbâri Saltanatı'l-Beledi'l-Harâm*, 2/45; Sibâî, *Târîhu Mekke: Dirâsetü fi's-siyâseti ve'l-ilmî ve'l-ictimâî ve'l-umrân*, 278.

¹³⁷ İbn Hatim, *Es-Sımtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*, 346; Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 1/124-125; Burak Gani Erol, “Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili”, *Türkiyat Mecmuası*, (2019), 56.

düşmanlarını defetmek için kendini buna adar. Eğer sultansan Tatarların karşısına çıksaydın.” diyerek Resûlî Devleti karşısındaki gücünü, düşmanlara karşı İslam topraklarını koruduğunu ve Allah yolunda savaştığını hatırlatarak İslâm âlemindeki üstünlüğünü vurguladı. Bu mektup aynı zamanda Hicaz hakimiyeti hususunda Resûlî sultanına uyarı ve tehdit de içermektedir. Kaynaklar Melîk Muzaffer’in kendisine gönderilen mektuba cevap verip vermediği hususunda sessiz kalmıştır. Fakat ilişkileri korumak adına böyle bir tutum içinde olmadığını ifade eden bir cevap göndermiş olması muhtemeldir. Melîk Muzaffer’in gerekli bütün nafakalarıyla beş yüz süvariye Haçlılarla savaşması için Mısır’a gönderdiğini zikredilir. Bu bilgiden hareketle Muzaffer’in yaşanan hadiseler ve kendisine gönderilen mektuba rağmen Mısırla ilişkileri iyi tutmaya çalıştığını söyleyebiliriz.¹³⁸

2.3.3. Diplomatik Gerilimler ve Hediye Gönderme Geleneği

Resûlî Devleti sultanları, özellikle Sultan el-Mansûr Nûreddin Ömer b Ali b. Resûl (h. 626-647 / m. 1228-1249) oğlu el-Muzaffer Yusuf (h. 647-694 / m. 1249-1294) ve ardından el-Eşref (h. 694-696 / m. 1295-1297) dönemlerinden itibaren Memlûk sultanları ile dostane ilişkiler kurmaya büyük önem vermişlerdir. Bu kapsamda Mısır’daki Memlûk sultanlarına elçiler göndermiş ve pek çok değerli hediye takdim etmişlerdir. İlişkiler karşılıklı elçi ve hediye gönderme durumundan Sultan Baybars’ın diğer krallıkların Yemen’e saldıramayacağına dair emanname göndermesiyle bir üst boyuta taşındı. Baybars Yemen’e sancak, hilat ve saltanat alametleri gönderdi. Ama bütün bunlara rağmen Memlûk Sultanları, kendilerinin dışındaki devletlerin sultan lakabını kullanmasını hoş karşılamadı.¹³⁹ Aynı zamanda Memlûk Sultanları da Yemen’e elçiler göndererek, kazandıkları zaferleri Yemen halkına duyurmak istemişlerdir. Bu bağlamda Sultan kalavun’un oğlu Muhammed tarafından 1302 (h. 702) yılında Yemen’e elçiler gönderilerek Moğol ordusuna karşı kazandığı zaferi duyurmuştur.¹⁴⁰

¹³⁸ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*, 1936, 1/581; M. Abdülâl Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve ‘alâkâtü’l-Yemen El-Hâriciyye Fî ‘Ahdihimâ*, 373; Burak Gani Erol, *Mekke’de Güç Ve Hakimiyet*, 79.

¹³⁹ Hazrecî, *El-‘ukûdü’l-Lü’lü’yye*, 1911, 1/124; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve ‘alâkâtü’l-Yemen El-Hâriciyye Fî ‘Ahdihimâ*, 396; Abdussaid, *Kıyam-Ü Devleti’l Memalik Es-Sani*, 168.

¹⁴⁰ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*, 1936, 1/929; Yahyâ b. Hüseyin es-San’ânî, *Ğâyetü’l-emânî fî ahbâri’l-kutri’l-Yemânî*, 483.

Ancak Memlûkler ile Yemen arasındaki ilişkiler Sultan el-Mansûr Kalavun'un vefatından sonra gerginleşmiştir. Özellikle Yemen hükümdarı el-Muzaffer'in geleneksel hediyeleri göndermeyi durdurması Memlûk sultanı Halil b. Kalavun'un büyük tepkisine yol açmıştır. 1293 (h. 693) yılında el-Muzaffer'e sert bir üslupla yazılmış bir mektup göndererek hediyelerin gönderilmemesi halinde Yemen üzerine sefer düzenleyeceği tehdidinde bulunmuştur. Fakat el-Muzaffer bu mektuba cevap vermemiş, aksine tehdidi küçümseyerek alaycı bir tavır sergilemiştir. Bu gerilimli süreç el-Muzaffer'in 1294 (h. 694) yılındaki vefatına kadar devam etmiştir Sultan Kalavun'un vefatından sonra Resûlî sultanları, Memlûklerin iç çatışmalarını fırsat bilerek düzenli olarak gönderdikleri hediyeleri aksatmaya başladılar. Buna örnek olarak şu hâdiseyi gösterebiliriz; Melîk Muzafferin vefatından sonra oğlu Melîk Müeyyed 1308 (h. 708) yılında Yemen'e gelen Mısır tüccarlarına kötü muamelede bulunarak ellerindeki malları müsadere etti. Her yıl Mısır'a gönderilmekte olan hediyeleri de göndermedi. Bu hareketinin amacı, Mekke'de hutbe okunurken dua esnasında adının Mısır sultanından önce anılmasıydı. Mısır sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun, onu itaate davet eden tehdit içerikli bir mektup gönderdi. Dönemin halifesi Müstekfa Billah da içerisinde "Ey iman edenler Allah'a resulüne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" ayetinin yer aldığı benzer içerikte bir mektup gönderdi. İşler öyle bir boyuta vardı ki Sultan Nâsır Yemen'e askeri sefer düzenlemeyi düşündü, fakat devletin içinde yaşanan karışıklıklar buna izin vermedi. Durum bu şekilde dört yıl kadar devam etti. Dört yılın sonunda Melîk Müeyyed, ilişkileri tamir etme adına bu düşmanlıktan vazgeçerek bir heyeti hediyelerle Mısır'a gönderdi. Resûlîler ile Memlûkler'in ilişkileri Muhammed b. Kalavun ve Melîk Mücâhid döneminde zayıfladı.¹⁴¹

2.3.4. Melîk el-Mücâhid'in Hicaz Politikası ve Mekke İlişkileri

el-Melîkü'l Mücahid, iktidarının ilk yıllarında hanedan mensuplarının isyanlarıyla meşgul olduğundan dolayı Mekke ile doğrudan ve yeterli düzeyde ilgilenmemiştir. Ancak bu ihmale rağmen Mekke'de okunan hutbelerde ismi Memlûk Sultanı el-Melîkü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile anılmıştır. 1325 (h. 725) yılında

¹⁴¹ Muhammed Cemaleddin Sürür, *Devletü Beni Kalavun Fi Mısır* (Mısır: Dar-ı Fikri'l Arabi, 1947), 131; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 398.

el-Melîkü'n-Nâsır Zâhir Abdullah b. Mansûr'un isyanıyla mücadele eden el-Mücahi'de destek amacıyla, Baybars el-Hacîb komutasında Yemen'e sevk ettiği askeri birlik, Mekke'den geçerken şehrin hakimiyetinin Rûmeyse ile Uteyfe isimli iki kardeşin elinde olduğu görülmektedir. Rivayetlere göre söz konusu Memlûk ordusu Mekke'den Yemen'e intikal ederken, Rûmeyse de kafileye refakat etmiştir.¹⁴²

El-Melîkü'n-Nâsır Kalavun'un 1340 (h. 741) yılında vefatının ardından Mısır'da iç karışıklıkların baş göstermesi el-Melîkü'l-Mücâhid için bir fırsat teşkil etmiş ve bu gelişme üzerine Mekke üzerinde nüfuz tesis etme amacıyla harekete geçmiştir. 1342 (h. 742) tarihinde hac ibadetini yapmak üzere Taiz'den ayrılan el-Mücâhid Mekke'ye doğru yola koyulmuş, seyahati sırasında birçok emir ve askeri personel de ona eşlik etmiştir. Mekke hâkimi Rûmeyse'nin oğlu Sakâbe de bu hac yolculuğuna iştirak etmiştir. El-Melîkü'l Mücâhid, Zebîd ve Mehcem'e uğradıktan sonra Zilkade (Nisan) Ayında Yelemlem vadisine ulaşmış, burada çeşitli havuzların inşasını emretmiş, söz konusu havuzlar suyla doldurulmuş ve içerisine kokulu madde ile şeker ilave edilmiştir. Bu havuzlardan geçen herkes faydalanmış, Mücâhid ise halka dinarlar dağıtarak tasaddukta bulunmuştur. Mekke hâkimi Rûmeyse de ileri gelenlerle birlikte sultanı karşılamak üzere yola çıkmış, Mücâhid de Rûmeyse'ye elbise, at, katır ve güzel kokuların yanı sıra 40.000 dirhem takdim ederek cömertliğini sergilemiştir.¹⁴³

Mekke'ye ulaşan el-Melîkü'l Mücâhid, hac menâsikini yerine getirmiş ve Mısır ile Şam hac emirlerine kıymetli elbiseler takdim etmiştir. Mekke'de kaldığı süre boyunca bahsi geçen hac emirleri ve Mekke Eşrâfı kendisine çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Hac ibadetini tamamlayan el-Melîkü'l Mücâhid Mekke'den ayrılmış rivayetlere göre el-Melîkü'l Mücâhid Mekke'de bulunduğu sırada Kâbe'yi örtmek ve kapısını demir bir kapı ile değiştirmek istemiştir. Ancak Mekke hâkimi Rûmeyse ise Memlûk devleti ile olan ilişkilerinin bozulmaması amacıyla buna müsaade etmemiştir. Bu gelişme el-Melîkü'l Mücahid'i son derece rahatsız etmiş ve bu tutumdan dolayı büyük bir hoşnutsuzluk duymuştur.¹⁴⁴

¹⁴² Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, 1997, 3/82.

¹⁴³ Sebi'i, *Devlet-ü Resulîyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut*, 122.

¹⁴⁴ Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/66; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed Makrizi, *Ez-Zehebu'l-Mesbûk Fî Zikri Men Hacce Mine'l-Hulefâ' Ve'l-Mülûk* (Bûr Sa'id: Mektebetü't-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000), 144.

Rümeysel, yaşlanması ve oğullarının da kendisine isyan etmeleri nedeniyle Mekke'nin idaresini sürdüremez hale gelmiş, bu sebeple 1343 (h. 744) yılında 60 bin dirhem karşılığında yönetimi oğullarından Aclân ile Sakâbe'ye devretmek zorunda kalmıştır. Ancak Memlûk sultanı el-Melîkü's Sâlih İsmail b. Nâsır, Rümeysel'nin bu tasarrufunu onaylamamış ve bir fermanla Rümeysel'nin yeniden Mekke'yi idare etmesini emretmiştir. Bu gelişmeyi öğrenen Aclân babasına öfkelenerek Yemen tarafına gitmiş ve ticaret gemilerinin Cidde limanına girişini engellemiştir. Aclân'ın bu girişimin sonucunda Mekke'de mal fiyatları olağanüstü düzeyde yükselmiş, ticari emtianın temin edilememesi büyük bir kıtlığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aclân kısa bir süre sonra Mekke'ye dönerek babası Rümeysel ile uzlaşmıştır. Bu defa, tüccarların ciddi limanına girişlerine izin vermiş ancak bu geçiş için yüksek meblağlar talep etmiştir. Aclân'nın bu tasarrufları Mekke'de yeni ekonomik sıkıntıların doğmasına neden olunca, el-Melîkü's-Sâlih, Aclân ile ilişkileri düzeltmek zorunda kalmıştır. Neticede Aclân 1345 (h. 746) tarihinde Mısır'a gitmiş ve Melîk Sâlih tarafından Mekke'ye emir olarak tayin edilmiştir. Bazı rivayetlere göre Aclân el-Melîkü's-Sâlih'in vefatına kadar Kâhire'de kalmıştır.¹⁴⁵

Sakâbe, kardeşi Aclân'nın Mekke'ye emir olarak tayin edilmesini hazmedememiş kardeşiyle giriştiği mücadelede başarıyı elde edemeyen Sakâbe diğer kardeşleri Sened ve Muğamis ile 1349 (h. 750) tarihinde Mekke'yi terk ederek Yemen'e gitmiştir. El-Melîk Mücâhid 1350 (h. 751) tarihinde ikinci kez hac farızasını yerine getirmek üzere Taiz'in ayrılarak Mekke'ye doğru yola çıkmıştır. Bu yolculukta annesi Cihetü Salah ile oğlu Âdil kendisine eşlik etmişlerdir. Aclân tarafından Mekke'den çıkarıldıktan sonra el-Melîkü'l Mücahid'e sığınan Sakâbe de bu yolculuğunda ona refakat etmiştir. Sakâbe, el-Melîkü'l Mücahid'i Mekke'yi ele geçirmesi ve Kâbe'ye örtü giydirmesi hususunda teşvik etmiştir. Aclân, el-Melîkü'l Mücahid'in ve kardeşi Sakâbe'nin Mekke'ye girmemeleri için yoğun çaba sarfetmiş fakat bunda başarılı olamamıştır. Sultan ailesi ve beraberindekilerle birlikte 1351 (h. 752) tarihinde Mekke'ye girmiştir. Ancak Mekke'ye girişinde başta Aclân olmak üzere Mekke'nin Şerifleri ve Mısır hac emiri Buzlar'a hiç iltifat etmemiştir. Birileri Aclân'a Mısırlılar'ın Mekke'den ayrılmasının ardından el-Melîkü'l Mücahid'in Mekke'yi ele

¹⁴⁵ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed Makrizi, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düvelî'l-Mülûk* (Kahire: Darul Kütüb el-Mısri, 1936), 2/887; Sebi'i, *Devlet-ü Resulîyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut*, 124.

geçireceğini, kardeşi Sakâbe'yi şehre vali tayin edeceğini ve kendisini tutuklayarak Yemen'e göndereceğini söyledi. Bu rivayetlerden etkilenen Aclân Mısır Hac emiri Buzlar'a giderek Melîk Mücahid'in Mekke hakimiyetini ele geçirmek istediğini, buraya kendi atayacağı bir temsilci yerleştirmeyi ve Memlûk egemenliğini sona erdirmeyi planladığını ilettili. Bunun üzerine Mısır hac emiri Buzlar beraberindeki askerlerle birlikte Mina'da bulunan Melîk Mücahid'i kuşattı. Ancak yanında bulunan askerlerin sayısının azlığı sebebiyle Melîk Mücâhid karşılık göstermeden teslim oldu. Mısır'a götürülen Mücahid burada iyi bir şekilde ağırlandı. Bir müddet burada kaldıktan sonra 1351 yılında ülkesine dönmek için Mısır'dan ayrıldı. Yemen'e döndükten sonra Aclân'ın kendisine yaptıklarından ötürü Yemenli tacirlerin Mekke ile ticaretini yasakladı.¹⁴⁶ Yaşanan bu hadiseler Resûlîler'in Hicaz üzerindeki hakimiyetini azaltırken Memlûklerin hem Yemen hem de Hicaz'daki nüfuzunu artırdı.

2.3.5. Hutbenin Dini Meşruiyet Aracı Olarak Fonksiyonu

Resûlîler'in siyasi hâkimiyet mücadelesinde kullandıkları en önemli meşruiyet araçlarından biri de 'hutbe' olmuştur. Ortaçağ İslam devlet geleneğinde, bir hükümdar adına hutbe okunması, onun otoritesinin ve bağımsızlığının en net göstergesi olarak kabul edilirdi. Bu durum, özellikle Mekke ve Medine gibi kutsal şehirleri kapsayan Hicaz bölgesi üzerindeki nüfuz iddialarında kilit bir rol oynamıştır. Resûlî sultanlarının kendi adlarına hutbe okutma çabaları, onların sadece dinî bir otorite değil, aynı zamanda siyasi bir güç merkezi olarak kendilerini ispat etme stratejilerinin bir parçasıydı. Bu bölümde, hutbenin İslam siyaset tarihinde oynadığı rol ve bu konudaki uygulamaları incelenecektir.

Hutbe, İslâm toplumunda yalnızca bir ibadet unsuru değil, aynı zamanda siyasî hâkimiyetin ve meşruiyetin sembolü olarak da önem kazanmıştır. Erken dönemde hutbe, halifenin cemaat önünde namaz kıldırıldığı ve siyasî mesajlarını iletmediği bir platform işlevi görüyordu. Hz. Ebû Bekir, hilâfete başlarken izlenecek siyasî prensipleri açıklayıcı mahiyette veciz hutbeler irad etmiştir.¹⁴⁷ Diğer üç halife ve

¹⁴⁶ Hazrecî, *El- 'ukûdü'l-Lü'li'yye*, 1911, 2/76; Sebi'i, *Devlet-ü Resuliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut*, 136; San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 516; Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 59.

¹⁴⁷ Abdülmelik B. Hişâm (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmüri, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*) (Beyrut: Dar-ı Kitap-ı İlmiyye, 1990), 4/311.

göreve başlayan valiler de bu geleneği sürdürmüş, hutbeyi hem dini hem de siyasî bir ifade aracı olarak kullanmışlardır.

Cuma hutbesi, başlangıçta bizzat halifeler tarafından okunur ve namaz da onlar tarafından kıldırılırdı. Zamanla halifelerin resmî sorumluluklarının artması ve halktan uzak kalmaları nedeniyle hutbe ve namaz için vekiller tayin edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde hutbede halifenin ve sultanın adı zikredilerek dua edilmesi hâkimiyetin ve istiklâlin sembolü hâline gelmiştir. İbn Haldûn'a göre, halife adına ilk hutbe okuyan kişi Hz. Ali'nin Basra valisi Abdullah b. Abbas'tır; Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasında çıkan anlaşmazlık sırasında Hz. Ali'nin adının hutbede okunması, hilâfetinin bir alâmeti sayılmış ve halkın sessiz dinlemesi biat olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁸ Muâviye b. Ebû Süfyan döneminde de bu uygulama devam etmiştir.

Camilerde yöneticilerin namaz kılacağı özel bölümlerin ayrılması da bu döneme özgü bir uygulamadır. Bu bölümler yüksekçe ve çevrili alanlar olarak tasarlanmış, Muâviye b. Ebû Süfyan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Bazı rivayetlere göre Mervan b. Hâkim de bu uygulamanın öncüsüdür. Daha sonra diğer halifeler de bu geleneği sürdürmüş, camilerde özel bölümler devletin güç ve refah seviyesinin bir göstergesi hâline gelmiştir. Abbâsîler ve Endülüs'te kurulan Tavaif hâkimiyetlerinde, ayrıca Mağrib'te Ağlabîler, Ubeydîler ve Hammadîler döneminde de bu uygulama yaygınlaşmıştır. Muvahhidler döneminde bir süre kaldırılmış olsa da, Ebu Yakub Mansur döneminde yeniden tesis edilerek gelenek hâline gelmiştir.¹⁴⁹

Minber üzerinde hutbede dua edilmesi geleneği de erken dönemden itibaren yerleşmiştir. İlk dönemlerde halifeler, namazdan sonra Hz. Peygamber'e selât getirip sahabelerinden razı olması için Allah'a dua ederdi. Minber yaptıran ilk kişi Amr b. As olup, hutbede halifeye ilk dua eden kişi Abdullah b. Abbas'tır. Daha sonra hatipler, halifenin adını zikrederek onun için dua etmeye başlamış; cuma günü dualarının kabul olduğu inancıyla hutbede dua geleneği yerleşmiştir. Halifelerin görevlerini vekillere devretmesiyle, hutbede yalnızca halifenin değil, fiilî gücü elinde bulunduran bazı yöneticilerin adlarının anılması da zaman zaman görülmüş, ancak bu uygulama taşra hâkimiyetlerinin bağımsızlık kazanmasıyla sona ermiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Abdurrahman b. Muhammed İbn. Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yenişafak, 2004), 1/358.

¹⁴⁹ İbn. Haldûn, *Mukaddime*, 1/358.

¹⁵⁰ İbn. Haldûn, *Mukaddime*, 1/358-359.

Abbâsîler döneminde, halifeler devlet işlerinden ötürü hutbeyi bizzat irad etmeyi bırakmış ve bu görev bir din âlimi hatibe devredilmiştir. Hutbede halife adına dua edilmesi, hilâfetin ve hükümetin sembolü olarak öne çıkmıştır. Bu uygulama, halktan biat alma âdetinin yerini almış, hutbede halifenin adının okunması halkın onayını simgelemiştir. İkinci hutbede halifenin isim ve lakabı zikredilerek dua edilir, zaman zaman halife ve sultanlar övgü dolu vasıflarla anılmıştır.¹⁵¹

Hutbe, bir hükümdarın meşruiyet kazanmasında da belirleyici olmuştur. İslâm dünyasında genellikle Abbâsîler, zaman zaman da Fâtımîler adına hutbe okutulmuştur. Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu hükümdarları, Abbâsî halifeleri adına hutbe okutmuş, bazı kadın hükümdar ve yöneticiler de kendi adlarına hutbe okutmuştur.¹⁵² Klasik dönemde hutbenin ikinci oturuşunda, Allah’a hamd ve Peygamber’e salâttan sonra, halifenin ismi zikredilerek onun için dua edilirdi. Dua metinlerinde genellikle şu ifadeler yer alırdı: “Allah’ım! Kulun ve halifen Abdullah’ı ıslah et, onu müminlerin emîri olarak doğru yolda sabit kıl, râşid halifeler gibi hak üzere sebat ettir. Ona yardım et, lütfettiğin nimetlerini muhafaza et, onu zikreden, şükreden ve nasihat eden kullarından eyle.” Bu uygulama, Abbâsîler ve sonrasındaki dönemlerde halifenin meşruiyetini halka ilan eden önemli bir unsur hâline gelmiştir.

Hutbelerde sadece halifenin adı değil, zaman zaman yerel emirlerin ve valilerin adı da zikredilmiştir. Özellikle merkezden uzak bölgelerde hutbeler, valilerin siyasal otoritesini halk nezdinde pekiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Basra’da hutbe irad eden hatipler, şehir imamı Hammâd b. el-Kâsım b. Abdülazîz döneminde ve Ahmed b. el-Fadl b. AbdülMelîk’in imamlık yaptığı sırada, hutbelerde bu isimleri anmış ve onlar için dua etmişlerdir. Bu uygulama, hutbenin siyasî işlevinin yerel düzeyde de etkin bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Abbâsî Halifesi Râzî-Billâh döneminde valilerin isimleri hutbelerde okunmaya devam etmiş, bu sayede onların görevleri halka ilan edilmiş ve konumları meşrulaştırılmıştır. Cuma hutbeleri vasıtasıyla valilerin halka tanıtılması, görev değişikliklerinin duyurulması ve siyasî otoritenin halka yansıtılması sağlanmıştır. Benzer şekilde, Nâsiruddevle İbn Hamdân da Musul’da hutbelerde kendi adının zikredilmesini sağlamış, böylece sultana bağlılığını ve hizmetlerini dile getirmiştir. Ancak bu konuda mutlak ve bağlayıcı bir kural

¹⁵¹ İbn. Haldûn, *Mukaddime*, 1/358.

¹⁵² Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler Ve Kadın Hükümdarlar* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981), 74-114-149.

bulunmamış, uygulama dönemlere ve bölgelerin şartlarına göre değişiklik göstermiştir.¹⁵³

Gazneliler döneminde Abbâsî halifesi manevi lider olarak anılırken, hükümdar siyasî lider olarak hutbede kendi adını okutmuştur. Selçuklular, Gazneli hâkimiyetlerini sona erdirip onları tâbi devlet hâline getirdiğinde, Bağdat'ta hutbe sırasıyla Abbâsî halifesi, Selçuklu sultanı ve Gazne sultanı adına okunmaya başlanmıştır. Fâtımîler ise hâkimiyet altındaki topraklarda yalnızca kendi halifelerini öne çıkarmıştır. Selâhaddin Eyyûbî'nin Fâtımî hilâfetini sona erdirmesiyle Mısır'da tekrar Abbâsî halifeleri adına hutbe okutulmuştur. Memlûkler, Abbâsî halifelerinin adını kendi adlarıyla birlikte okutmuş, Bâbürlüler ve Safevîler de benzer uygulamalarla hutbeyi hem siyasî hem dinî meşruiyet aracı hâline getirmişlerdir.¹⁵⁴

Anadolu beyliklerinde hutbe beyler adına, Osmanlı döneminde ise sultanlar adına okutulmuş; Osmanlı hâkimiyetinin dini ve siyasî meşruiyetini pekiştirmek amacıyla dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmıştır. Özellikle XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin dini nüfuzunu sürdürme ve Batılı güçlere karşı siyasî destek sağlama çabaları, hutbenin sultan adına okunmasına önem kazandırmıştır. II. Abdülhamid döneminde bu uygulama, İslâmcılık siyaseti çerçevesinde daha da öne çıkarılmış ve Osmanlı'dan sonra da uzun yıllar etkili olmuştur.¹⁵⁵

2.4. Dini Faktörler ve Kutsal Sembolizm

2.4.1. Kisve (Kâbe Örtüsü) Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi

Memlûk Sultanı el-Zâhir Baybars, 1260 (h. 659) yılında tahta geçtiğinde Abbâsî halifelîği fiilen sona ermişti. Bu bağlamda Abbâsîler'in Kâbe örtüsünü gönderme yetkisi zayıflamıştı. 1246 senesinin hac mevsiminde Kâbe örtüsü, şiddetli rüzgâr sebebiyle parça parça yırtılınca Yemen Sultanı Nurettin Ömer b. Ali yırtılan örtüyü değiştirmek istemiş ancak Şeyhü'l Harem Mansûr el-Bağdâdi tarafından bu işin

¹⁵³ Ebü'l-Hüseyin Hilâl B. Muhassin Sâbî, *Rûsûmü Dâri'l-Hilâfe*, nşr. Mîhâil Avvâd (Bağdat: Matbaatü'l Ani, 1964), 133-134.

¹⁵⁴ Mustafa Baktır, "Hutbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/425-428.

¹⁵⁵ Baktır, "Hutbe", 18/425-428.

Abbâsî halifelerinin uhdesinde olduğu gerekçesiyle kendisine mâni olunmuştu.¹⁵⁶ Bu olay Abbâsî halifeliği adına gönderilen örtünün İslam dünyasında dini ve siyâsî liderlik mücadelesinde önemli bir sembol olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki taraf - Resûlîler ve Memlûkler- Kâbe örtüsünü gönderme yetkisini elde etmek için çaba sarf etmiş, böylece Haremeyn üzerindeki dini ve siyâsî yetkilerini artırmayı amaçlamışlardır. Yemen Sultanı el-Muzaffer Yusuf, hem iç hem de dış siyaseti kullanarak bu alandaki hakimiyetini sağlamıştır. 1261 (h. 660) yılında gönderdiği örtüyü bizzat kendisi örtmüştür. Abbâsîler'den sonra Kabe'ye örtü gönderen ilk Sultan olmuştur.¹⁵⁷

Mekke'deki Katâdeoğulları emirleri, Kendi özelliklerini pekiştirmek adına söz konusu rekabette dengeyi sağlamak için her iki tarafla da ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Hem Memlûkler hem de Yemen'den gelen ekonomik yardımların sürekliliğini sağlama gerekliliğinin farkındaydılar. Bu nedenle Memlûkler güç dengesinde daha baskın taraf olsalar da Resûlîler, Hicaz'a coğrafi yakınlıktan ötürü daha etkili olma imkanına sahip olmuşlardır. Bu bağlamda Mekke emirleri siyasal bir denge siyaseti benimseyerek taraflar arasında güç durumuna göre hareket etmişlerdir. Hicaz'daki bu dönemin en dikkat çekici özelliği, hakimiyet rekabetinin yalnızca Memlûkler ve Resûlîler arasında değil, aynı zamanda Timur devletinin etkisinin de devreye girmesiyle daha da karmaşık hale gelmesidir. Kâbe örtüsü bu rekabetin sembollerinden biri haline gelmiş ve üzerinde yoğun bir mücadele yaşanmıştır.¹⁵⁸

Öte yandan 1262 (h. 661) yılında Sultan Baybars, Hicaz'a yönelik bir siyaset geliştirme kararı almış, bu çerçevede Kâbe örtüsünün hazırlanmasını emrederek, onu Kâhire sokaklarında büyük bir törenle ulaştırmıştır. Ardından 1268 (h. 666) yılında hac ibadetini yapmak üzere Hicaz'a gitmiş ve Kâbe'nin örtülmesine bizzat katılmıştır.¹⁵⁹

Yemen Sultanı Müeyyed b. el-Muzaffer 1296 (h. 696) Mekke'ye Kâbe örtüsüyle 80 bin dirhem ve çeşitli hediyeler göndermiştir. Mekke Emiri Ebû Nüme

¹⁵⁶ Ahmed Reşîdî, *Hüsnü's-Safâ Ve'l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti'l-Hacc* (Kahire: Mektebetu'Hâncî bi-Mısır, 1980), 120-121; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 60.

¹⁵⁷ Ahmed Er-Reşîdî, *Hüsnü's-Safâ Ve'l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti'l-Hacc*, 122; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 53.

¹⁵⁸ Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 61.

¹⁵⁹ Makrîzî, *Ez-Zehebu'l-Mesbûk Fî Zikri Men Hacce Mine'l-Hulefâ' Ve'l-Mülûk*, 117, 120-121; Hasan Muhammed Hasan Mukabele, *Resuliyyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 53; Burak Gani Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 57.

gelen heyeti saygıyla karşılamış, Resûlî sancağını Arafat dağında dalgalandırmıştır. Bu olay Mekke emirinin hem Yemen hem de Mısır'dan gelen Kâbe örtülerini kabul ettiğini göstermektedir.¹⁶⁰ Öte yandan, Memlûk Sultanı Kalavun, Hicaz'daki hakimiyetini daha da pekiştirmek için çeşitli adımlar atmıştır. Nitekim 1282 (h. 681) yılında Sultan Kalavun, Mekke'de hutbeyi Yemen Sultanı Muzaffer adına okutan Mekke Emiri Ebu Numey'i sadakatini ifade eden bir yemin etmeye zorlamıştır. Ebu Numey gönderdiği mektupla hakkındaki şüpheleri gidermeye çalışmıştır:

Efendimiz Sultan el-Mansûr ve oğlu el-Sultânü'l Melîk'ü-Sâlih'in emirleri ve hakimiyetinden ayrılmayacağımı, kendilerine ihanet etmeyeceğimi, makam, mal ve güç gibi dünyevi menfaatlere aldanarak sadakatinden sapmayacağımı açıkça beyan ederim. Onların dostunu dost, düşmanını düşman bilir, kimlerle savaşır ise onlarla savaşır, kimlerle barışırlarsa onlarla barış içinde olurum. Onların beni emirliklerinden azletmedikleri sürece herhangi bir tarafa yüz çevirmem. Bu benim ahdimdir ve bu yoldan sapmayacağımı kesin bir ifadeyle taahhüt ederim. Kendi irademle onların tasarrufları dışında bir fiilde bulunmam; kararlarını sorgulamaksızın ve tereddütle uygulamam. Mekke-i Mükerrreme'ye hizmette kusur etmeyip Mısır'dan Sultan el-Mansûr'un adına gönderilen kisveyi Kâbe'ye usulüne uygun şekilde örtmeye devam edeceğim. Kâbe'nin kapılarını hacıların umre ziyaretçilerinin, bedevilerin ve muhtaçların erişimine her daim açık tutacağım ve hizmetin sadakatle yerine getireceğim. Onları her türlü kötülükten ve düşmanlıktan koruyacağım Allah'a yemin ederim.¹⁶¹

Bu gelişme, Yemen'in Hicaz üzerindeki nüfuzuna karşı bir karşılık olarak değerlendirilebilir. Zira bu dönemde Kâbe örtüsü, hutbe hakkı ve sikke basımı gibi sembolik unsurlar siyâsî nüfuzunu göstergeleri olarak kullanılmıştır. Mekke emiri bu bağlamda yalnızca Memlûk örtüsünü kabul etmiş diğer ülkelerin gönderdiği örtüleri reddetmiştir. Yemen Sultanı Melîk Mücâhid'in Mekke'de hac esnasında yakalanarak Mısır'a götürülmesi bunun en önemli örneklerindendir.¹⁶² Bu olaydan sonra Memlûkler'in Hicaz hakimiyeti artmış, dâhilî karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalan Resûlîler nüfuzunu giderek yitirmiştir.

¹⁶⁰ Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 1/279.

¹⁶¹ İbn Abdizzâhir, *Teşrîfü 'l-Eyyâm Ve 'l-Usûr Fi Sîreti 'l-Melîki 'l-Mansûr* (Kâhire, 1961), 212.

¹⁶² Hazrecî, *El- 'ukûdü 'l-Lü 'lü 'iyye*, 1911, 2/76.

2.4.2. Kisve Geleneğinin Tarihsel Evrimi ve Memlûk Uygulamaları

İslam dünyasının kutsal mekânlarından biri olan Kâbe'nin örtüsü (kisve), tarih boyunca birçok Müslüman devletin dini ve siyasi kimliğini yansıtan önemli bir sembol olmuştur. Memlûkler, Hicaz bölgesinde siyasi hâkimiyet kurmalarıyla birlikte Kâbe'nin ve Hz. Peygamber'in mübarek odasının örtülerini göndermekle mükellef olmuşlardır. Bu uygulama, Hz. Aişe'den nakledilen ve Beytullah'ın örtülmesinin devlet otoritelerinin sorumluluğunda olduğunu belirten hadise dayandırılmaktadır.¹⁶³

Kâbe'yi ilk defa örtüyle kaplayan kişinin Yemen hükümdarı Tubbâ b. Hassân Ebû Kerb el-Himyeri olduğu belirtilmektedir. Rivayetlere göre, Tubbâ bu amaçla deri bir örtü kullanmıştır.¹⁶⁴ Bu gelenek zamanla yerleşmiş ve Cahiliye Dönemi boyunca devam ettirilmiştir. Kureyş kabilesi, örtünün hazırlanması için halktan yardım toplar ve kabilelere ekonomik güçlerine göre katkı payı yüklerdi. Böylece Kâbe örtüsü ortak bir katkıyla hazırlanırdı. Hz. Peygamber devrinde ise Kâbe Yemen kumaşıyla örtülmüş; Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde ise "kibâtî" olarak bilinen Mısır kumaşı tercih edilmiştir.

Kâbe'ye ilk defa atlas kumaştan yapılmış örtü giydiren kişi konusunda kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur. Bu kişi İbnü'z-Zübeyr, Yezîd b. Muâviye veya AbdülMelîk b. Mervân olarak zikredilmektedir.¹⁶⁵ Örtünün rengi de zamanla farklılık göstermiş; beyaz, kırmızı, yeşil, sarı, siyah ve mavi gibi çeşitli renklere bürünmüştür.¹⁶⁶ 991 yılında, Fâtımîler döneminde örtü beyaz renkteydi. Abbâsî halifesi Nâsır'ın döneminde ise örtü önce yeşil, ardından siyah olarak dokunmuştur. Daha önceki dönemlerdeyse kırmızı, beyaz ve sarı renkte atlas kumaşlar kullanılmıştır.

Abbâsî halifesi Me'mun dönemine kadar Kâbe yılda iki kez örtülürken, bu sayı daha sonra üçe çıkarılmıştır. Bu artışın temel gerekçesi, örtünün çevresel faktörler ve hacıların teması sonucu hızlı bir şekilde yıpranmasıdır. Ayrıca, örtünün alt kısımlarına destek amacıyla eklenen izârlar bu sayıya dâhil edilmemektedir. Bu üç örtüden biri terviye günü giydirilen kırmızı atlas kumaştan, diğeri Receb ayı başında kullanılan

¹⁶³ Ebü'l-Velîd Ezrakî, *Ahbâru Mekke/Mekke Tarihi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 248.

¹⁶⁴ Ezrakî, *Ahbâru Mekke/Mekke Tarihi*, 244.

¹⁶⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke/Mekke Tarihi*, 247.

¹⁶⁶ Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'l-İnşa*, 1914, 4/282.

Kıbtî kumaşından, üçüncüsü ise Ramazan Bayramı öncesi giydirilen özel bir örtüdür.¹⁶⁷

Abbâsîler döneminde, özellikle Me'mun'un halifeliği sırasında Kâbe örtüsünün siyah atlastan yapılması bir gelenek haline gelmiş ve bu gelenek Memlûkler döneminde de sürdürülmüştür. Memlûkler, Kâbe'ye örtü gönderme görevini büyük bir dini sorumluluk ve siyasi prestij göstergesi olarak görmüşlerdir. Bu görev, hem Hicaz bölgesindeki siyasi nüfuzun hem de İslam dünyasının liderliği iddiasının sembolü olmuştur.

Abbâsî hilafetinin Bağdat'ta son bulduğu 1258 yılı ile Kahire'de yeniden ihya edildiği dönem arasındaki süreçte, Kâbe örtüsü Yemen hükümdarı Melîk el-Muzaffer tarafından gönderilmiştir. 1261 yılında Melîk el-Muzaffer, Kâbe'yi kendi elleriyle örtmek suretiyle bu görevi bizzat ifa etmiştir.¹⁶⁸ Memlûkler döneminde ise Abbâsî geleneği sürdürülerek Kâbe örtüsü siyah atlas kumaştan dokunmaya devam edilmiştir.¹⁶⁹ Bu bağlamda, Memlûk sultanı ez-Zâhir Baybars, 1263 yılında Kâbe örtüsünü gönderen ilk Memlûk hükümdarı olmuştur. 1268 yılında hac ibadetini yerine getiren Baybars, hac sırasında örtüyü bizzat beraberinde götürmüş ve Kâbe'yi gül suyu ile yıkadıktan sonra örtüyü kendi elleriyle yerleştirmiştir.¹⁷⁰

Bu tarihten itibaren, Memlûk sultanları bu uygulamayı bir gelenek haline getirmiş ve her yıl düzenli olarak Kâbe örtüsünü göndermeye devam etmişlerdir. Memlûk Devleti'nin sonuna dek bu imtiyaz Memlûk sultanlarının elinde kalmıştır. Kâbe'nin dış örtüsünün her yıl yenilenmesine karşılık, iç örtüsü dış etkenlere maruz kalmadığı için sık sık değiştirilmemektedir.¹⁷¹

Sultan en-Nâsır Muhammed b. Kalavun, (1293-1294, 1299-1309, 1310- 1341) 1319 yılında hac vazifesini yerine getirirken Kâbe'nin ipekten mamul örtüsünün yenilenmesini emretmiştir. Bu gelenek, en-Nâsır Ziyeddin Ferec b. Berkuk'un (1399- 1405) ilk saltanat yıllarına kadar devam etmiş ve bu dönemde örtü siyah atlastan dokunmuştur. Örtünün üzerine beyaz ipek harflerle “ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا ”

¹⁶⁷ Eyüb Sabri Paşa, *Mirâatü'l-Haremeyn* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 2/1005.

¹⁶⁸ Reşîdî, *Hüsni's-Safâ Ve'l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti'l-Hacc*, 122.

¹⁶⁹ Kalkaşendi, *Subhu'l-A'şâ Fi Sina'ati'il-İnşa*, 1914, 4/281.

¹⁷⁰ Makrizi, *Ez-Zehebu'l-Mesbûk Fi Zikri Men Hacce Mine'l-Hulefâ' Ve'l-Mülûk*, 121.

¹⁷¹ Erol, “Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili”, 57.

”وَهْدَىٰ لِلْعَالَمِينَ” (Âl-i İmrân, 96) ayeti işlenmiştir. 1399 (h. 802) yılına gelindiğinde ise bu beyaz işleme sarı renge dönüştürülmüştür.¹⁷²

Sultan el-Gavrî, Yavuz Sultan Selim ile yapacağı Ridâniyye Savaşı öncesinde dahi Kâbe örtüsünü göndermeyi ihmal etmemiştir. Bu gibi olağanüstü dönemlerde dahi törenler gerçekleştirilmiş ve hacı adayları sultan tarafından kabul edilmiştir. Ancak el-Gavrî’nin savaşta mağlubiyeti ve ardından Tumanbay’ın tahta geçmesi ile Memlûk Devleti’nin düzeni ciddi şekilde sarsılmıştır. Hac mahmilinin yola çıkması gereken Şevval ayında herhangi bir hareketlilik yaşanmamış ve hacca gidiş gerçekleşmemiştir. Ancak sonrasında sultan tarafından Kâbe örtüsü Tûr şehri üzerinden Kızıldeniz yoluyla gönderilebilmiştir.¹⁷³

Kâbe örtüsünün dokunduğu şehir, bu faaliyetin gerçekleştiği yer olması itibarıyla büyük bir şerefe nail sayılmıştır. Mısır’da bu şerefe ulaşan ilk şehir Tinnîs olmuştur. El-Makrîzî, Tinnîs şehrinden bahsederken hem şehirdeki güzelliklere hem de burada Kâbe örtüsünün dokunduğuna dikkat çeker. Örtünün zaman zaman Tinnîs’e bağlı Tûne ve Şatâ gibi şehirlerde de dokunduğu bilinmektedir. Ayrıca Kahire’deki Meşhedü’l-Hüseyn bölgesi de kisvenin dokunduğu önemli merkezlerden biri olmuştur.¹⁷⁴

Ünlü seyyah İbn Battûta, Kâbe örtüsünü detaylı şekilde betimlemiştir. Onun anlatımına göre, Kurban Bayramı gününde Mısır hac kafilesi tarafından getirilen örtü önce Kâbe’nin tabanına serilir, ardından üçüncü gün Benî Şeybe kabilesi mensupları örtüyü yukarıdan sarkıtarak Kâbe’ye yerleştirirdi. Siyah ipekten yapılan örtünün iç kısmı keten astarlıdır. Örtünün üst kısmına Maide Suresi’nin 97. ayeti beyaz harflerle işlenmiştir. Siyah zemin üzerindeki bu beyaz yazılar adeta ışık saçan bir görsellik sunmaktadır. Örtü Kâbe’yi tamamen örttükten sonra, zarar görmesini önlemek amacıyla etek kısımları kıvrılarak yukarı doğru toplanırdı. İbn Battûta, bu örtünün Melîk Nâsır tarafından hazırlandığını da ifade etmektedir.

El-Fâsî’nin aktardığı bilgilere göre ise örtü sarı atlas ipekten yapılmıştır ve her yüzeyinde farklı ayetler yer almaktadır. Doğu cephesinde Âl-i İmrân Suresi’nin 96–

¹⁷² Kalkaşendi, *Subhu’l-A’şa Fi Sina’ati’il-İnşa*, 1914, 4/281-282.

¹⁷³ Ahmet İbn İyâs, *Bedâ’u’z-Zuhûr Fî Vakâi’i’d-Duhûr* (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-’Ammeti’l-Kutub, 1984), 115; Reşîdî, *Hüsnü’s-Safâ Ve’l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti’l-Hacc*, 150; Erol, “Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili”, 57.

¹⁷⁴ Kalkaşendi, *Subhu’l-A’şa Fi Sina’ati’il-İnşa*, 1914, 4/57; Erol, “Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili”, 57.

97. ayetleri, batı cephesinde ise Bakara Suresi'nin 127–128. ayetleri yer alır. Yemânî cephesinde Maide Suresi'nin 97. ayeti bulunurken, Şâmî cephesinde örtüyü gönderen sultanın ismi yazılıdır.¹⁷⁵

Memlûkler döneminde Kâbe örtüsü her yıl hac mevsimi sırasında değiştirilmekteydi. Bu kutsal örtü, Mısır'dan hareket eden hac mahmili ile birlikte "emîrû'l-hac"ın refakatinde Mekke'ye ulaştırılırdı. Kullanımdan çıkan eski örtü ise özenle kesilerek çeşitli parçalara ayrılır, bunların bir kısmı Mekke'de bulunanlara hediye olarak dağıtılır, bir kısmı ise çeşitli İslam ülkelerine armağan edilirdi.¹⁷⁶ Böylelikle Kâbe örtüsü, sadece kutsal bir obje olmakla kalmayıp aynı zamanda diplomatik bir armağan işlevi de görürdü.

Memlûk sultanlarından Sâlih İsmail b. en-Nâsır Muhammed b. Kalavun (1342–1345), Kahire yakınlarındaki Kalyûbiyye bölgesinde bulunan Sündüs, Ebu'l-Gays ve Beysûs köylerini, beytü'l-mal vasıtasıyla satın alarak vakfetmiştir. Bu vakıf, her yıl Kâbe örtüsünün; beş yılda bir ise Hz. Peygamber'in odasının ve minberinin örtülerinin hazırlanması amacıyla tahsis edilmiştir. Bu düzenleme öncesinde ise sadece Beysûs köyünün geliri Kâbe örtüsünün yapımına ayrılmıştı.¹⁷⁷

Kâbe'nin dış yüzeyinin yanı sıra iç kısmı da örtü ile kaplanmaktaydı. Ancak iç mekân, halka açık olmadığından ve dış etkilere maruz kalmadığından ötürü iç örtü sık sık yenilenmemekteydi.¹⁷⁸ Bu nedenle, iç örtü ne dini-politik anlamda ne de kamuoyu nezdinde dış örtü kadar ön plana çıkmamış, tarihsel kayıtlar da iç örtüye dair daha sınırlı bilgi sunmuştur. Nitekim, Cahiliye Dönemi'ne ait iç örtüye dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Kâbe'nin iç örtüsüne dair İslam tarihindeki ilk açık kayıt, Abbâsî halifesi Mütevekkil-Alellah tarafından Kâbe'yi büyük çaplı bir onarımdan geçirmek üzere görevlendirilen usta İshâk b. Seleme es-Sâîğ'e aittir.¹⁷⁹ 855 yılına tarihlenen bu kayda göre, iç kısımda bir kumaşla kaplama gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, 1050 yılında

¹⁷⁵ Ebû'l-Tayyib Takiyyü'd-Dîn Muhammed Fâsi, *Şifâ'u'l-Ğarâm Bi-Ahbâri'lBeledi'l-Harâm* (Mekke: Mektebetü'n Nehzetül Hadise, 1956), 166; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 58.

¹⁷⁶ Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'il-İnşa*, 1914, 4/283; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 58.

¹⁷⁷ Paşa, *Mirâatü'l-Haremeyn*, 2/1015; Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'il-İnşa*, 1914, 4/57; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 59.

¹⁷⁸ Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'il-İnşa*, 1914, 4/276; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 59.

¹⁷⁹ Ezrakî, *Ahbâru Mekke/Mekke Tarihi*, 287-288; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 59.

hac ibadetini yerine getiren Nâsır-ı Hüsrev, Kâbe'nin içini detaylı şekilde tasvir ederken tavanın tahta ile kaplandığını, bu tahtaların üzerinin kumaşla örtüldüğünü ve Hacerü'l-Esved'in arkasındaki bölgenin kırmızı kumaşla perdelendiğini belirtmektedir.¹⁸⁰

Abbâsî hilafetinin sonlanmasının ardından, Yemen hükümdarı Melîk Muzaffer Yûsuf 1261 yılında Kâbe'nin iç örtüsünü göndermiştir.¹⁸¹ Memlûkler döneminde ise ilk iç örtü değişikliği en-Nâsır Hasan b. Muhammed b. Kalavun (1347-351, 1354-1361) tarafından 1360 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu örtü siyah renkte olup altın yaldızlı süslemelerle bezenmişti.¹⁸² Ardından, 1423 (h. 827) yılında Sultan el-Eşref Baybars (1422-1438) tarafından iç örtü yenilenmiştir. Bu kez tercih edilen renk kırmızı olmuştur.¹⁸³ El-Eşref Baybars'dan sonra ise 1444 (h. 848) yılında Sultan Seyfeddîn Çakmak döneminde, Timur'un oğlu Şâhruh'un gönderdiği bir örtüyle iç mekân örtüsü yalnızca bir günlüğüne değiştirilmiş ya da eski örtünün altına serilmiştir.¹⁸⁴ Son olarak, 1478 (h. 883) yılında Sultan el-Eşref Kayıtbay (1422-1438) tarafından bu örtü yenilenmiştir.¹⁸⁵ Bu dönemden sonra Memlûkler zamanında iç örtünün yeniden değiştirildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Kâbe örtüsü kadar büyük bir öneme sahip olan diğer bir örtü de Hz. Peygamber'in kabrini barındıran el-Hücretü's-Şerife'nin örtüsüdür. Bu özel örtü ilk defa Abbâsî halifesi el-Mustedâ bi-Emrillah (566–575/1170–1179) döneminde, Hamdânîler'den el-Hüseyn b. Ebî'l-Heycâ tarafından yerleştirilmiştir. Bu örtü, beyaz atlas kumaş üzerine kırmızı ve sarı ipek ipliklerle işlenmiş; kırmızı ipekten bir kemerle süslenmiş ve üzerine Yasin Suresi işlenmiştir.¹⁸⁶ Kâbe örtüsünün aksine bu örtü her yıl değil, yedi yılda bir veya ihtiyaç hâsıl olduğunda daha önce yenilenmekteydi. Ancak Memlûk sultanlarından Sâlih İsmail Kalavun'un düzenlemesiyle birlikte bu süre beş

¹⁸⁰ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Abdülvehap Tarzi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967), 65; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 59.

¹⁸¹ Reşîdî, *Hüsni's-Safâ Ve'l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti'l-Hacc*, 122; Mukabele, *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*, 53.

¹⁸² Abdulkâdir B. Muhammed Cezîrî B. 'Abdulkâdir B. Muhammed el-Ensârî, *Ed-Düreru'l-Feraidi'l-Munazzama fî Ahbâri'l-Hacc* (Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 412.

¹⁸³ Cezîrî, *Ed-Düreru'l-Feraidi'l-Munazzama fî Ahbâri'l-Hacc*, 441.

¹⁸⁴ Muhammed b. Ahmed İbn İyâs, *Bedâ'u'z-Zuhûr Fî Vakâi'i'd-Duhûr* (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-'Ammeti'l-Kutub, 1984), 2/245.

¹⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâ'u'z-Zuhûr Fî Vakâi'i'd-Duhûr*, 1984, 2/294; Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 59.

¹⁸⁶ Kalkaşendi, *Subhu'l-A'sa Fi Sina'ati'l-İnşa*, 1914, 4/303.

yıla indirilmiştir.¹⁸⁷ Zira bu örtü de dış etkenlere fazla maruz kalmadığından sık yenilenme ihtiyacı duyulmamıştır.

1398 (h. 801) yılında Sultan ez-Zâhir Berkuk zamanında gönderilen örtü siyah atlastan yapılmış ve beyaz ipekle Yasin Suresi işlenmiştir. Daha sonra, 1448 (h. 852) yılında Sultan en-Nâsır Hasan b. Muhammed b. Kalavun döneminde bu özel örtünün son defa gönderildiği kayıt altına alınmıştır.¹⁸⁸

2.5. İktisadi Faktörler ve Kızıldeniz Hakimiyet Mücadelesi

2.5.1. Kızıldeniz Ticaret Yolları Üzerindeki Rekabet

Kızıldeniz, Memlûk devleti açısından ekonomik olarak son derece önemli bir rol oynamıştır. Zira bu deniz, doğu ile batı arasında gerçekleşen uluslararası ticaretin merkezî güzergahlarından biri konumundaydı. Bu nedenle Memlûk sultanları Kızıldeniz bölgesinde büyük bir ilgi göstermiş, burada siyâsî ve askeri stratejilere dayanan istikrarlı bir politika benimsemişlerdir. Hac yollarının güvenliğinin sağlanması ve ticaret yollarının korunması amacıyla bu politikaları uygulamaya koymuşlardır. Bu siyaset kimi zaman söz konusu bölgelere doğrudan askeri müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Bu tür askeri girişimler bölge üzerindeki kontrolü güvence altına almayı hedefliyordu. Bu bağlamda Kızıldeniz bölgesindeki hakimiyet mücadelesi sıkça çatışmalara neden olmuştur.

Yemen'de hüküm süren Resûlîler'de bu durumu fark etmiş, 1231 (h. 629) yılında Mekke'yi ele geçirerek ticaret yolları üzerindeki hakimiyetlerini güçlendirmeye çalışmışlardır.¹⁸⁹ Onların bu girişimleri Kızıldeniz ve Hicaz ticareti üzerindeki denetimi artırmayı hedefliyordu. Zira bu bölge gümrük gelirleri açısından büyük ekonomik kazançlar sağlamaktaydı. Öte yandan Memlûk Sultanı Zâhir Baybars'ın Yemen'e gönderdiği elçi, onun bu meseleye ne derece önem verdiğini ve Hicaz ile Kızıldeniz ticaretinde ne ölçüde etkin olmak istediğini ortaya koymaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Nûru'd-Dîn 'Ali B. Ahmed Semhûdî Semhûdî, *Vefâ'ü'l-Vefâ Bi-Ahbârî Dâri'l-Mustafâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1955), 583.

¹⁸⁸ Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", 60.

¹⁸⁹ Ali B. Hasan el-Hazrecî, *El-'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*, 194.

¹⁹⁰ Ahmed Muhtar Abbadi, *Kıyamü Devleti'l Memalik*, 168.

Memlûk sultanı Zâhir Baybars'ın uygulamaya koyduğu siyâsî strateji, Yemen üzerindeki hakimiyetin tahkim edilmesi amacıyla bu ülkeye kadar uzanmıştır. Kızıldeniz üzerindeki kontrolünün tamamlanması bağlamında değerlendirilmelidir. Zira Yemen'in güneybatı ucunda yer alması ve Arap yarımadasının güneyindeki limanlara hâkim oluşu, Kızıldeniz'in güney bölgesi üzerinde önemli bir etkiye bulunmaktaydı. Özellikle Yemen limanları Hint okyanusuna açılan en mühim ticaret merkezlerinden biri olan Aden limanı sayesinde. Hindistan, Çin, Sint, Kirman, Fars ve Umman bölgelerinden gelen ticaret gemilerinin uğrak noktası haline gelmiştir. Bu durum Yemen'i, Resûlî Devleti döneminde başlıca ticaret merkezi konumuna yükseltmiştir.¹⁹¹

Bu çerçevede Memlûkler açısından Yemen ile güçlü ilişkilerin tesisi hem siyâsî hem de ekonomik gerekçelere dayalı olarak zorunlu görülmüştür. Aynı zamanda bu ilişkiler Memlûkler'in Kızıldeniz kıyılarına ve özellikle hac yollarına yönelik dini meşruiyetini pekiştirmek gayesiyle de bağlantılıdır. Bu bağlamda söz konusu politika ticaret yollarının güvenliğini sağlama, kutsal bölgelerin korunmasını temin etme ve hac ibadetlerinin ifasını kolaylaştırma yönünde bir strateji olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Hicaz bölgesindeki Kızıldeniz limanları Memlûkler döneminde özellikle büyük bir refah seviyesine ulaşmıştır. Bu gelişimin temel dinamiği ise başta Memlûk yönetiminin Yenbu' limanına uyguladığı reformlar teşkil etmektedir. Bu reformlar sayesinde liman, hacıların gelişinde büyük bir artışa neden olmuş, Yemen, Mısır ve Şam'dan gelen kara ve deniz yolları bu limanda birleşmiş ve Yenbu' ticaret açısından en hareketli merkezlerden biri haline gelmiştir. Bu durum Kızıldeniz ticaretinde Hicaz limanlarının oynadığı rolü daha da pekiştirmiştir.¹⁹²

Cidde, Hicaz'daki limanlar arasında en büyük ve en önemli liman haline gelmiştir. Bu önemini güneyden gelen tahıl ve erzak sevkiyatını kabul eden iki harem bölgesine (Mekke ve Medine) gönderilen yardımların ulaştırılma merkezi olmasına borçludur. Hicaz yaşadığı sık sık ekonomik krizler ve kıtlıklar sebebiyle bu tür yardımlara büyük ölçüde ihtiyaç duymaktaydı. Ayrıca Cidde limanı, doğudan gelen

¹⁹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Battûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr Fi Ġarâibi'l-Emsâr Ve 'Acâibi'l-Esfâr* (ABD: Hindawi Vakfı, 2020), 1/178; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fi 'Ahdihimâ*, 434.

¹⁹² Mustafa L. Bilge - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Yenbu'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 43/421-423.

ticaret gemilerinin uğrak noktası konumundaydı. Bu gemiler ya Aden limanından gelmekte ya da doğrudan Cidde'de demirlemektedir.

Memlûkler böylece Kızıldeniz üzerindeki ekonomik hakimiyetlerini pekiştirmiş ve Yemen'deki Resûlîler'i bu ticari gelirlerden mahrum bırakmışlardır. Zira Yemen, Halife Müstekfi Billah'ın gönderdiği taklitlerden sonra Memlûkler'in egemenliğine tabi kılınarak merkezi Kahir'e olan Memlûk devletinin resmi otoritesi altına girmiştir.¹⁹³ Bu süreçte Sultan Baybars Hicaz'daki egemenliğini korumak amacıyla, Memlûk ekonomisinin temel direklerinden biri haline gelen bu bölgenin güvenliğini sağlamaya özen göstermiştir.

Özellikle Hicaz bölgesi, sadece ibadet merkezlerin varlığıyla değil, aynı zamanda devlete önemli ölçüde ticari gelir sağlayan bir bölge olması bakımından da değer taşımaktaydı. Ayrıca Memlûkler döneminde uygulanan vergi sistemine dahil edilen haraç ve gümrük vergileri, tüccarların bölgedeki faaliyetlerinden yüksek oranda gelir elde edilmesini sağlamıştır. Bu dönemde uygulanan ticari tekelleşme politikaları Memlûk devletinin iki temel ekonomik sütunundan bir haline gelmiştir.¹⁹⁴

2.5.2. Hicaz Mücadelesinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları

1. Hicaz in bütünüyle Memlûk devletinin hakimiyet ve nüfuzu altına girmesine sebep olmuştur.

2. Resûlîler devletinin yıkılışı, ekonomik kaynakların zayıflığına bağlanabilir. Bu zayıflık, devletin kuruluşunun başından itibaren Hicaz üzerindeki hakimiyetini sağlama girişimlerine büyük miktarda mali kaynak ayrılmasından ileri gelmiştir.

3. Memlûk devletinin kaynakları, hac yolculuklarında kullanılan güzergahların deniz limanları ve alternatif yollar lehine değişmesi sonucu zayıflamıştır. Bu durum, Hicaz'daki vergi oranlarının artmasına neden olmuş, böylece Hicaz'a aktarılan mali kaynaklarda azalma meydana gelmiş ve bu da Memlûkler açısından bir çöküşün başlangıcı olmuştur.

¹⁹³ Sürür, *Devletü Beni Kalavun Fi Mısır*, 131; Ahmed, *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*, 398.

¹⁹⁴ Makrizi, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, 1936, 1/724.

4. Hicaz'ın ileri gelenlerinden birçok kişi Memlûk sultanları ve Resûlîler tarafından düzenlenen komplolar ve suikastlar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde birçok kişi hayatını kaybetmiş ve Hicaz siyâsî krizlerin mağduru olmuştur.¹⁹⁵

5. Hac yolculuğu yapanlar arasında ekonomik krizler ve toplu kıtlıklar meydana gelmiş; bu durum birçok hacının hayatını kaybetmesine yol açmıştır.¹⁹⁶

2.5.3. Mekke Şeriflerinin Arabulucu Rolü ve Denge Politikası

Zâhir Baybars, Abbâsî hilafetini yeniden ihya etmesi sayesinde Mısır'daki konumunu güçlendirmiş ve Mekke-i Mükerrreme ile Medine-i Münevvere emirleri arasında üstünlük kurmayı başarmıştır. O, Haremeyn halkına bağışlar ve sadakalar göndererek onların gönlünü kazanmayı da ihmal etmemiştir. Sultan Muhammed b. Kalavun, Mekke ve Medine emirlerinin aralarındaki ihtilaftan faydalananak nüfuzunu bölgeye rahatlıkla yayabilmiştir.¹⁹⁷

Bu bağlamda Melîkü'l Mücâhid'in tutuklanması ve ardından Mısır'a gönderilmesi meselesi bu çatışmadaki önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte Mekke şeriflerin oynadığı rol ise oldukça dikkat çekicidir. Zira bu dönemde Mısır ve Yemen, Hicaz üzerindeki etkilerini artırmak amacıyla büyük bir rekabet içerisine girmiştir. Bu bağlamda her iki taraf da Hicaz'daki Şeriflerin sadakatini ve bağlılığını sağlamak için hediyeler, atiyeler ve bağışlar göndermeye yönelmiş Haremeyn halkının desteğini kazanmayı hedeflemişlerdir.¹⁹⁸

İç çekişmeler, başlangıçta Mekke ve Medine emirleri arasında meydana gelmiş ardından Mekke emirleri arasında da çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmalar Hâşimoğullarının çöküşüne neden olmuş, ardından hac mevsimlerinde birçok fitne ve karışıklığın baş göstermesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu durum, Memlûkler ve Resûlîler'e Hicaz işlerine müdahil olma imkânı tanımıştır. İki tarafın -Mısır ve Yemen- her biri, hacılarının zulme uğradıklarını öne sürerek müdahale gerekçesi ileri sürmüşlerdir. Olayların seyri bize göstermektedir ki Hâşimoğulları, Memlûkler ve Resûlîler üzerinde etkili olabilecek bir güç konumunda bulunuyorlardı. Ancak bu

¹⁹⁵ Makrizi, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, 1936, 2/209.

¹⁹⁶ Sürûr, *Devletü Beni Kalavun Fi Mısır*, 122-124.

¹⁹⁷ Makrîzî, *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, 1997, 3/530.

¹⁹⁸ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *El-'ukûdü'l-Lü'lü'yye*, 1911, 2/76; Muhammed Abdullah Sebi'i, *Devlet-ü Resuliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücâhid Resuli Ali B. Davud*, 136; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Ğâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 516.

güçlerini birleştirememiş, birlik sağlayamamışlardır. Bu durum da zaman zaman Resûlîler zaman zaman da Memlûkler lehine bir tarafı tercih etmeye yöneltmiştir. Bu da iki devlet arasında karşılıklı güvensizliğe ve siyâsî istikrarsızlığa sebep olmuştur. Her iki taraf da diğer tarafın istikrar kazanmasını ve rakiplerine karşı avantaj elde etmesini istememiştir. Eşrâf ne Memlûk Sultanlarına ne de Resûlîler'e tam anlamıyla güven duymuştur. Bu noktada Eşrâfın Memlûklü Sultanlarına ihanet etmelerinden endişe edilmesi de dikkat çekicidir. Bu duruma örnek olarak Mekke minberinden Memlûk hâkimiyetini açıkça reddeden ve onların otoritesine boyun eğmeyeceğini ilan eden Şerif Ebû Numey'in tutumu gösterilebilir. Memlûkler onun bu bağımsızlık eğiliminden dolayı endişelenmiş ve bu tutuma tehdit içerikli bir mektupla karşılık vermiştir.¹⁹⁹ Ebu Numey, 1289 (h. 688) yılında Yemen Sultanından aldığı çok miktarda para karşılığında Hutbeyi Resûlî Sultanı Melîk Muzaffer Yusuf adına okutmuş, bu durum Memlûk Sultanı Kalavun'un Hicaz'a asker göndermesine sebep olmuştur.

Kaynaklarda aktarıldığına göre Hasan b. Aclan, Hali' b. Ya'kub bölgesinin hâkimi olan Musa b. Ahmed üzerinde baskı kurarak onu bölgeden çıkarmıştır. Bu gelişme üzerine Musa b. Ahmed. 1406 (h. 808) tarihinde Yemen Sultanı Melîkü-n Nâsır'ın huzuruna çıkarak, Hasan b. Aclan'a karşı yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Melîkü-n Nâsır, Şerefuddin İsmail b. Ebûbekir İbnü'l Mukri'yi iki taraf arasında arabuluculuk yapmak üzere aynı yılın hac mevsiminde Mekke'ye göndermiştir. İbnü'l Mukri, Mekke'de Hasan b. Aclan ile görüşmüş, onu metheden bir kaside kaleme almış ve ardından Musa b. Ahmed ile barışmasını istemiş, o da bunu kabul etmiştir.²⁰⁰

Ancak Melîk Nâsır ile Hasan b. Aclan arasındaki olumlu ilişkilerin, çok geçmeden 1408 (h. 811) yılında bozulduğu görülmektedir. Bu bozulmanın temel nedeni Hasan b. Aclan'ın Yemenli tacir Afif Abdullah b. Ahmed el-Hibbi'ye ait mallara el koymasıdır. Bunun üzerine Melîk Nâsır 1409 (h. 812) yılında Aden Limanı'ndan Cidde limanına gitmekte olan ticaret gemilerine hareket izni vermemiş ve Hasan b. Aclan'a yönelik bazı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Bu durum karşısında öfkeye kapılan Hasan b. Aclan, bazı kişilerin kışkırtmaları sonucu Yemen'e

¹⁹⁹ İbn Fehd, *Ğāyetü'l-Merām Bi-Ahbâri Saltanati'l-Beledi'l-Harâm*, 2/23; Erol, *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*, 80.

²⁰⁰ Abdullah Muhammed Habeşî, *Târîhu'd-Devleti'r-Resûliyye Fi'l-Yemen* (San'a: Dar-ı Ceyl, 1984).

saldırmayı düşünmüşse de yaptığı istişareler neticesinde bu düşüncesinden vazgeçmiş ve özür dilemek amacıyla yakın adamlarından biri olan Muhammed b. Berkut eş-Şubeyki'yi sultana göndermiştir. Sultan, Hasan b. Aclan'ın özrünü kabul etmiş ve Cidde limanına yönelen ticaret yollarını yeniden açmıştır.²⁰¹

Melîk Nâsır bu olaydan sonra Mekke'ye düzenli olarak gönderdiği bağışı göndermemeye başladı. Aclan, Yemen'e bir elçi göndererek bu bağışın devam etmesini istedi. Sultan elçiyi iyi karşılayıp ikramda bulundu. Ancak aradaki ilişkiler düzelmedi. 1410 (h. 813) yılının sonlarına doğru Hasan b. Aclan kendisine yakın isimlerden birinin mallarını gasp ettiği gerekçesiyle Yemenli tacir Vecîhüddin Abdurrahman b. Cemi'nin mallarına el koymuştur. Bu gelişmenin ardından Melîk Nâsır'a bir mektup yazarak onu bu durumdan haberdar etmiştir. Aynı zamanda Memlûk sultanı Melîk Nâsır Ferec de İbn Cemi'i eleştiren bir mektup göndermiş ve Melîk Nâsır'dan onu tutuklayarak Mısır'a göndermesini talep etmiştir. Hasan b. Aclan ise Memluk sultanının gönderdiği mektubu Melîk Nâsır'a iletmiştir.²⁰²

Melîk Nâsır, 1411 (h. 814) yılında Mekke'ye düzenli olarak gönderdiği bağış ve sadakaları kesmiş. Ayrıca ticaret gemilerinin Cidde limanına ulaşmasını engellemiştir. Sultanın bu uygulamaları Mekke'de ekonomik durumun kötüleşmesine ve fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Bunun üzerine Hasan b. Aclan, Melîk Nâsır ile ilişkilerini düzeltmek ve Mekke içinde bulunduğu, bu zor durumdan kurtarmak amacıyla Yemen'e bir elçi göndermiştir. Melîk Nâsır, elçiye tacir İbn Cemi'den alınan mallar iade edilmediği sürece Hasan b. Aclan ile bir anlaşmaya varılamayacağını belirtmiştir. Elçi Mekke'ye dönerek Melîk Nâsır'ın bu şartını Aclan'a iletmiş, o da bu şartı kabul ederek İbn Cemi'den aldığı malları 3 yıl içerisinde 3 taksitli ödemeyi taahhüt etmiştir. Bu gelişmenin ardından Melîk Nâsır'ın izni ile Aden'deki ticaret gemileri tüccar Emînüddin Müflih et-Türkî önderliğinde Cidde limanına yönlendirilmiş ve böylece Mekke'de ticaret yeniden canlanmış, halkın maruz kaldığı sıkıntılar sona ermiştir. Hasan b. Aclan da anlaşmaya sadık kalmış ve İbn Cemi'den aldığı malların bir kısmını Emînüddin Müflih et-Türkî'ye teslim etmiştir. Bu süre

²⁰¹ İbn Fehd, *İthâfû'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 3/465-469.

²⁰² İbn Fehd, *İthâfû'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 3/483-484.

Mekke’de ticaret faaliyetlerini sürdüren Emînüddin Müflih, Hasan b. Aclan’dan teslim aldığı mallarla birlikte 1413 (h. 816) tarihinde Yemen’e dönmüştür.²⁰³

1413 yılı hacı esnasında vuku bulan bir hadise, Melîkü Nâsır ile Hasan b. Aclân arasındaki ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Söz konusu yıl, Emînüddîn Müflih liderliğindeki çok sayıda Türk hacısı, Yemen’den Mekke’ye seyahat etmiştir. Bu hacı kabileleri, beraberlerinde önemli miktarda ticari mal da taşımaktaydılar. Hasan b. Aclân’ın adamları tarafından Yemenli hacıların mallarından aşırı vergi alınması üzerine, hacılar Emînüddîn Müflih’e başvurarak vergi oranlarının düşürülmesi hususunda arabuluculuk talep etmişlerdir. Emînüddîn Müflih bu talebi kabul ederek Hasan b. Aclân’ın temsilcileriyle görüşmüş, ancak bu görüşmelerden herhangi bir olumlu sonuç elde edilememiştir. Bu durum Emînüddîn Müflih’in ciddi rahatsızlığına neden olmuştur. Mekke’den ayrılan Emînüddîn, Halfi b. Ya’kûb bölgesinde Hasan b. Aclân’ın yeğeniyle temas kurmuştur.

Rümeysa b. Muhammed b. Aclân, Emînüddîn ile görüşmüştür. Amcasıyla ilişkileri sorunlu olan Emînüddîn, Rümeysa’ya cömert ikramlarda bulunmuş ve sultanın desteğini sağlamak amacıyla onu Yemen’e davet etmiştir. Aynı zamanda Emînüddîn, sultan’a Rümeysa’nın uygun şekilde karşılandığına dair bir mektup göndermiştir. Bu esnada Hasan b. Aclân’ın taahhüt ettiği malın geri kalanını göndermemesi, Melîk Nâsır’ın hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Bu durumu fırsat bilen sultan, Hasan b. Aclân’dan intikam almak üzere Rümeysa b. Muhammed’i destekleme kararı almıştır. Rümeysa, Yemen’e ulaştığında sultan tarafından iyi karşılanmış ve ikramlara mazhar olmuştur. Rümeysa’nın h. 817 Recep’inde (Eylül 1414) Mekke’ye gitmek için yola çıkması üzerine sultan, ona 30 at, 300 deve ve çeşitli hediyeler sunmuş ve Hasan b. Aclân’a karşı onu destekleyeceğini beyan etmiştir. Rümeysa Mekke’ye ulaştığında, amcası Hasan b. Aclân ile çatışmaya niyetlenmiştir. Ancak Mekke’nin ileri gelenlerinin araya girmesiyle, taraflar arasında h. 817 Ramazan’ında (Kasım 1414) bir barış antlaşması imzalanmış ve Hasan b. Aclân’ın yeğeni Rümeysa’ya iki dirhem vermesi karara bağlanmıştır.²⁰⁴

Melîk Nâsır, takip eden yıllarda Rümeysa’yı desteklemeye devam etmiş ve onunla ittifak kurarak Hasan b. Aclân’a karşı ekonomik bir ambargo uygulamıştır.

²⁰³ İbn Fehd, *İthâfû'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 3/494-495.

²⁰⁴ İbn Fehd, *İthâfû'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 3/515.

Melîk Nâsır'ın uyguladığı bu ekonomik ambargo, Mekke'de ciddi bir iktisadi krize yol açmıştır. Bunun üzerine Hasan b. Aclân, Melîk Nâsır ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla Memlûk sultanı el-Melîkü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'den yardım talep etmiştir. Melîk Müeyyed, h. 820 Muharrem'inde (Şubat 1417) Melîk Nâsır'a bir mektup göndererek Hasan b. Aclân'ı affetmesini talep etmiştir. Melîk Nâsır, Memlûk sultanının bu isteğini geri çevirmemiş ve ticaret gemilerinin Yemen'den Cidde limanına hareket etmesine izin vermiştir. Hasan b. Aclân, Melîk Nâsır'dan özür dilemek ve ondan bağışlanma talep etmek üzere oğlu İbrahim'i 1418 (h. 821) yılında Yemen'e göndermiştir. Sultan, Yemen'den gelen İbrahim'i iyi bir şekilde ağırlamış, ikramlarda bulunmuş ve ardından onu Mekke'ye uğurlamıştır.

Melîk Nâsır ile Hasan b. Aclân arasındaki gergin ilişkiler, sonraki yıllarda yumuşamış ve sultanın adı, 1423 (h. 826) yılına kadar hutbelerde anılmaya devam etmiştir. Her ne kadar bu durum söz konusu yılda kesintiye uğramış olsa da, 1424 (h. 827) yılında ismi hutbelerde yeniden zikredilmeye başlanmış ve bu durum vefatına kadar sürmüştür.

Netice itibarıyla Melîk Nâsır, kendisinden önceki selefleri gibi Mekke ile yakından ilgilenmiş, Mekke Eşrâfına, halkına ve Harem hizmetçilerine bağışlarda bulunmaya özen göstermiştir. Kutsal topraklara gösterdiği ihtimam nedeniyle hutbelerde adı, Memlûk sultanının ismiyle birlikte anılmıştır. Melîk Nâsır'ın Mekke üzerinde tesis ettiği siyâsî ve iktisadi hâkimiyeti, vefatına kadar devam etmiştir.

3. SONUÇ

Resûlîler Devleti, XIII. yüzyılın başlarından XV. yüzyılın sonlarına kadar Yemen’de yaklaşık iki asır hüküm sürmüş, bu süre zarfında yalnızca bölgesel bir güç değil, aynı zamanda İslâm dünyasının genel siyasî dengelerinde etkin bir aktör hâline gelmiştir. Hanedanın ortaya çıkışı, Eyyûbî mirasının Yemen’deki devamı olarak şekillenmiş, kısa sürede yerel kabilelerle kurulan dengeli ilişkiler ve idari düzenlemeler sayesinde siyasi istikrar sağlanmıştır. Ancak Resûlî hâkimiyetinin en dikkat çekici yönü, Yemen’in sınırlarını aşan bir perspektifle Hicaz bölgesine yönelik yürüttükleri siyasettir. Bu siyaset, dinî meşruiyetin temini, ticari yolların denetimi ve bölgesel güç mücadelesinde prestij kazanma arayışıyla yakından bağlantılıdır.

Tez boyunca ortaya konduğu üzere, Resûlîler’in Hicaz politikası dinî meşruiyet, siyasî rekabet ve iktisadî çıkarlar üç temel eksen üzerinde şekillenmiştir. Öncelikle Hicaz, İslâm dünyasının kalbi olarak hanedanların meşruiyet anlayışında merkezi bir rol oynamıştır. Resûlî hükümdarları, Kâbe örtüsünün gönderilmesi, hac yollarının güvenliğinin sağlanması ve Mekke eşrâfına yapılan yardımlar vasıtasıyla hem dindar bir hükümdarlık imajı oluşturmuş hem de Yemen merkezli bir İslâmî otorite algısı yaratmaya çalışmıştır. Bu yönüyle Hicaz siyaseti, sadece sembolik bir dindarlık göstergesi değil, aynı zamanda devlet ideolojisinin asli bir unsurudur.

Öte yandan Hicaz üzerindeki nüfuz mücadelesi, Resûlîler’i doğrudan Eyyûbîler ve daha sonra Memlûkler ile rekabete sokmuştur. Eyyûbîler döneminde Yemen’in idari bakımdan merkeze bağlı kalması, Resûlîler için bir bağımlılık mirası bırakmış; bu durum, onların bağımsızlık arayışında Hicaz’daki faaliyetleri stratejik bir araç hâline getirmiştir. Memlûklerle yürütülen rekabet ise artık bir bölgesel çekişmenin ötesine geçerek İslâm dünyasındaki merkez-taşra ilişkilerinin somut bir örneğine dönüşmüştür. Memlûkler’in Mısır merkezli askerî ve ekonomik gücü, Hicaz üzerindeki fiilî kontrolü uzun süre sürdürmelerine imkân tanırken; Resûlîler, Yemen’in deniz ticaretinden elde ettikleri imkânlarla bu hâkimiyeti dengelemeye çalışmışlardır. Bu çerçevede Kâbe örtüsünün gönderimi, hutbelerde isim zikri ve Mekke eşrâfı ile kurulan ilişkiler, siyasî otoritenin en sembolik göstergeleri hâline gelmiştir.

İktisadî unsurlar da bu mücadelenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Yemen’in Kızıldeniz kıyısında stratejik bir konumda bulunması, Resûlîler’e Mekke’ye giden

ticaret ve hac yollarını kontrol etme avantajı sağlamıştır. Aden ve Zebid gibi liman şehirleri, yalnızca ticari kazanç merkezleri değil, aynı zamanda diplomatik temas ve prestij sahaları olarak işlev görmüştür. Resûlîler, bölgedeki deniz ticaretini canlandırarak hem ekonomik refahı artırmış hem de Hicaz siyasetine malî dayanak oluşturmuştur. Ancak bu durum, zamanla Memlûkler'in dikkatini çekmiş ve iki güç arasında Kızıldeniz hâkimiyeti konusunda gerilimin tırmanmasına yol açmıştır.

Resûlîler'in Hicaz üzerindeki faaliyetleri neticesinde ulaşılan en önemli sonuçlardan biri, Yemen merkezli bir hanedanın İslâm dünyasının merkezî bölgeleriyle kurduğu çok boyutlu ilişkilerin açık biçimde ortaya konmasıdır. Hanedan, Yemen tarihinin sınırlarını aşarak Hicaz'ın siyasî, dinî ve iktisadî dengelerine müdahil olmuş, bu sayede İslâm tarihinin genel anlatısında çoğu zaman arka planda kalan Yemen bölgesinin etkin rolünü görünür kılmıştır. Bu durum, Resûlîler'in sadece bir "bölge devleti" değil, aynı zamanda İslâm dünyasının meşruiyet coğrafyasına katkı sunan bir güç olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, elde edilen bulgular Resûlîler'in Hicaz'daki etkisinin kalıcı bir hâkimiyet şeklinde kurumsallaşmadığını da ortaya koymaktadır. Hanedanın gücü daha çok diplomatik girişimler, sembolik jestler ve dönemsel askeri müdahalelerle sınırlı kalmıştır. Memlûkler'in askerî üstünlüğü ve Kahire merkezli siyasî organizasyonu, Hicaz üzerindeki nihai otoritenin Mısır'a bağlı kalmasına neden olmuştur. Ancak bu durum, Resûlîler'in bölgesel siyaset anlayışının değersiz olduğu anlamına gelmez. Aksine, onların Hicaz siyaseti, İslâm dünyasında merkez-çevre ilişkilerini ve dinî meşruiyetin nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından son derece öğretici bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç itibarıyla, bu tez çalışması, Resûlîler Devleti'nin yalnızca Yemen tarihindeki yerini değil, aynı zamanda İslâm dünyasının genel siyasî ve dinî coğrafyasındaki konumunu da aydınlatmaktadır. Resûlîler'in Hicaz siyaseti, İslâm tarih yazımında çoğu kez göz ardı edilen Yemen merkezli güç odaklarının önemini vurgulamakta; aynı zamanda hanedanların meşruiyet inşasında dinî sembollerin ve ekonomik araçların nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Gelecek araştırmalar açısından, Resûlîler döneminde deniz ticareti, diplomatik yazışmalar, hutbe metinleri ve kisve üretim süreçleri gibi unsurların daha ayrıntılı incelenmesi, hem Yemen hem de Hicaz tarihine dair yeni yorumların geliştirilmesine

katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, çalışma yalnızca tarihî bir hanedanı tanıtmakla kalmamakta, İslâm dünyasının güç merkezleri arasındaki etkileşimin sürekliliğine dair daha genel bir tarih anlayışının kapısını aralamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbadi, Ahmet Muhtar. *Kıyamü Devleti'l Memalik*. Beyrut: Dar-ı Nehzetil Arabiyye, 1986.
- Abdussaid, Hakim. *Kıyam-Ü Devleti'l Memalik Es-Sani*. Kahire: Mektebetü'l Arabiyye, 1966.
- Ağırakça, Ahmet. "Gassânîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ahmed, M. Abdülâl. *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve 'alâkâtü'l-Yemen El-Hâriciyye Fî 'Ahdihimâ*. İskenderiye: Darü'l-Ma'rifet'l-Camiiyye, 1989.
- Ahmed, M. Abdülâl. *Eyyûbiyyûn Fî'l--Yemen*. İskenderiye: Heyetü'l Mısıriyyeti'l-ammeti lil-kütüb, 1980.
- B. Hişâm, Abdülmelik. *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Ömer Abdüsselam Tedmüri. Beyrut: Dar-ı Kitab-ı İlmiyye, 1990.
- Bağdâdî, İbn Abdülhak. *Merâsîdü'l-İttılâ' "alâ (fi) Esmâ'i'l-Emkine Ve'l-Bikâ"*. Beyrut: Dar-ü İhya-i Kütübül Arabi, 1954.
- Baktır, Mustafa. "Hutbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bilge, Mustafa L. - Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Yenbu'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul, 2013.
- Can, Hakan. *Resûliler (626-858/1229-1454): Siyasî Tarih Ve Sosyokültürel Hayat*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Cevat Ali. *El-Mufasssal Fi Tarihil Arap Kablel İslam*. Beyrut: Darü'l İlim, 1980.
- Cezîrî, Abdulkâdir B. Muhammed, B. 'Abdulkâdir B. Muhammed el-Ensârî. *Ed-Düreru'l-Feraidi'l-Munazzama fî Ahbâri'l-Hacc*. Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- Deybâ, Ebü'z-Ziya Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Yusuf. *Kurretü'l-Uyun Bi-Ahbari'l-Yemen'l-Meymun*. San'a: Mektebetü'l İrşad, 2006.
- Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfiî. *Müferricü'l-Kürûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb*. Kahire: Matbaatü'l Emiriyye, 1977.
- ELÇİOĞLU, Havva. "EYYÜBİLER < Bilimdili.com". *Bilimdili.com* (blog), 22 Ocak 2020. <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/eyyubiler/>
- Erol, Burak Gani. *Mekke'de Güç Ve Hakimiyet*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

- Erol, Burak Gani. “Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili”. *Türkiyat Mecmuası*.
- Ezrakî, Ebû'l-Velîd. *Ahbâru Mekke/Mekke Tarihi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Fâsî. *El- 'İkdü's-Semîn Fi Târîhi'l-Beledi'l-Emîn*. Beyrut, 1986.
- Fâsî, Ebû'l-Tayyib Takiyyü'd-Dîn Muhammed. *Şifâ'u'-Ğarâm Bi-Ahbâri'lBeledi'l-Harâm*. Mekke: Mektebetü'n Nehzetül Hadise, 1956.
- Fayda, Mustafa. “Cebele B. Eyhem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul, 1993.
- Ğavaime, Yusuf Hasan. *Emaletü'l-Kerek El-Eyyûbî*. Umman: Darü'l Fikir, 1982.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*. Beyrut: Darü'l Kur'an-i Kerim, 1979.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Târîhu'd-Devleti'r-Resûliyye Fi'l-Yemen*. San'a, 1984.
- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Târîhu'd-Devleti'r-Resûliyye Fi'l-Yemen*. San'a: Dar-ı Ceyl, 1984.
- Haddâd, M. Yahyâ. *Et-Târîhu'l-Âm Li'l-Yemen*. Beyrut: Mektebetü'l İrşad, 2008.
- Hamevi, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-Büldan*. Beyrut: Darü Sadır, 1980.
- Hayyat, Ebû Amr Halife. *Tarih-i Halife B. Hayyat*. Beyrut: Darü'l Kalem, 1976.
- Hazrecî, Ali b. Hasan. *El- 'ascedü'l-Mesbûk Fî Men Tevelle'l-Yemen Mine'l-Mülûk*. San'a: Darul Kütüb, 1981.
- Hazrecî, Ali b. Hasan. *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*. Beyrut: Darul Âdâb, 1911.
- Hazrecî, Ali b. Hasan. *El- 'ukûdü'l-Lü'lü'yye*. Beyrut: Darul Âdâb, 1911.
- Hüsrev, Nâsir-ı. *Sefernâme*. çev. Abdülvehap Tarzi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967.
- İbn Abdizzâhir. *Teşrîfü'l-Eyyâm Ve'l-Usûr Fi Sîreti'l-Meliki'l-Mansûr*. Kahire, 1961.
- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm. *Tuhfetü'n-Nüzzâr Fi Ğarâibi'l-Emsâr Ve 'Acâibi'l-Esfâr*. ABD: Hindawi Vakfı, 2020.
- İbn Cübeyr, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr b. Muhammed. *Rihlet-ü İbn Cübeyr*. Beyrut: Dar-ü Mektebetü Hilal, 1872.
- İbn Fehd, İzzeddin. *İthâfü'l-Verâ Bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*. Mekke: Câmiâtü Ümmü'l-Kurâ, 1988.

- İbn Fehd, İzzeddin. *Ğāyetü'l-Merâm Bi-Ahbâri Saltanati'l-Beledi'l-Harâm*. Mekke: Ümmü'l Kura Üniversitesi, 1988.
- İbn. Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. Ankara: Yenişafak, 2004.
- İbn Haldun, Abdurrahman B. Muhammed el-Hadramî. *Kitâbü'l-İber Ve Divânü'l-Mübtede Ve'l-Haber*. Beyrut, 2001.
- İbn Hatim, Bedrüddîn Muhammed. *Es-Simtü'l-Ğali's-Semen Fi Ahbari'l-Mülük Mine'l-Guz Bi'l-Yemen*. London: Cambridge Üniversitesi, 1974.
- İbn İyâs, Ahmet. *Bedâ'u'z-Zuhûr Fî Vakâi'i'd-Duhûr*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Ammeti'l-Kutub, 1984.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. *Bedâ'u'z-Zuhûr Fî Vakâi'i'd-Duhûr*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Ammeti'l-Kutub, 1984.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Darü'l Hadis, 2003.
- İbnü'd-Devâdârî. *Kenzü'd-Dürrer Ve Câmi'u'l-Ğurer*. Kahire, 1972.
- İbnü'l--Amîd, Ebü'l--Mekârim el--Mekîn Circîs (Abdullah) el--Amîd Ebi'l--Yâsir B. Ebi'l--Mekârim İlyas. *Ahbârü'l--Eyyûbiyyîn*. Kahire: Mektebetü's--Sekâfeti'd--Dîniyye, ts.
- İbnü'l-Esîr, İzeddin. *El-Kâmil Fi't-Târih*. 11 Cilt. Beyrut: Dar-ı Kitab-ı İlmiyye, 2003.
- Kalkaşendi. *Subhu'l-A'ş'a Fi Sina'ati'l-İnşa*. Kahire: Dar-ı Kütüb-ü Hidiviyye, 1914.
- Kalkaşendi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-A'ş'a Fi Sina'ati'l-İnşa*. Kahire: Dar-ı Kütüb-ü Sultani, 1914.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meali*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024.
- Kazvînî, Zekerıyyâ B. Muhammed. *Âsârü'l-Bilâd Ve Ahbârü'l-'İbâd*. Beyrut: Darü Sadır, 1969.
- Külahcı, Fatma Edanur. *Resûlî Sultanı Melik Muzaffer Ve Döneminin Belli Başlı Siyasi-İlmî Gelişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Makrizi. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Beyrut: Dar-ı Kitab-ı İlmiyye, 1997.
- Makrizi, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Kahire: Darul Kütüb el-Mısri, 1936.

- Makrizi, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Kahire: Darul Kütüb el-Mısri, 1936.
- Makrizi, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Beyrut: Dar-ı Kitâb-ı İlmiyye, 1994.
- Makrizi, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Es-Sülûk Li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Beyrut: Dar-ı Kitâb-ı İlmiyye, 1997.
- Makrizi, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Ez-Zehebu'l-Mesbûk Fî Zikri Men Hacce Mine'l-Hulefâ' Ve'l-Mülûk*. Bûr Sa'id: Mektebetü't-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000.
- Mâlikî, Süleyman Abdülgani. *El--Bilâdü'l--Hicaz Münzü Bidâyeti Ahdi'l--Eşrâf Hattâ Sukûti'l--Hilâfeti'l--Abbâsî Fî Bağdâd*. Kahire: Kahire Üniversitesi, Doktora Tezi, 1981.
- Merb'u, Hüseyin Muhammed. *Bilâdü'l--Hicâz Fi'l--Asri'l Eyyûbî*. Melik Abdülaziz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1980.
- Mukabele, Hasan Muhammet Hasan. *Resuliyun Ve Memalik Fi'l-Hicaz*. Ürdün: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Osmanoğlu, Ahmed Emin. *Hicaz Eyaletinin Teşekkülü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "El-Melikü'l-Muzaffer Er-Resûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/74-76, 2004.
- Paşa, Eyüb Sabri. *Mirâatü'l-Haremeyn*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Resûlî, el-Melikü'l-Eşref. *Turfetü'l-Ashâb Fî Ma'rifeti'l-Ensâb*. Beyrut: K. V. Zetterstéen, 1992.
- Reşîdî, Ahmed. *Hüsni's-Safâ Ve'l- İbtihâc Bi-Zikri Men Vellâ İmâreti'l-Hacc*. Kahire: Mektebetu'Hâncî bi-Mısr, 1980.
- Sâbî, Ebü'l-Hüseyin Hilâl B. Muhassin. *Rüsûmü Dâri'l-Hilâfe*. nşr. Mîhâil Avvâd. Bağdat: Matbaatü'l Anî, 1964.
- San'ânî, Yahyâ b. Hüseyin. *Ğâyetü'l-emânî fî ahhâri'l-kutri'l-Yemânî*. Kahire: Darü'l Kütübü'l Arabî, 1968.
- Sarı, Yasemin. "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi Ve Mekke Hâkimiyetleri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 87-104.

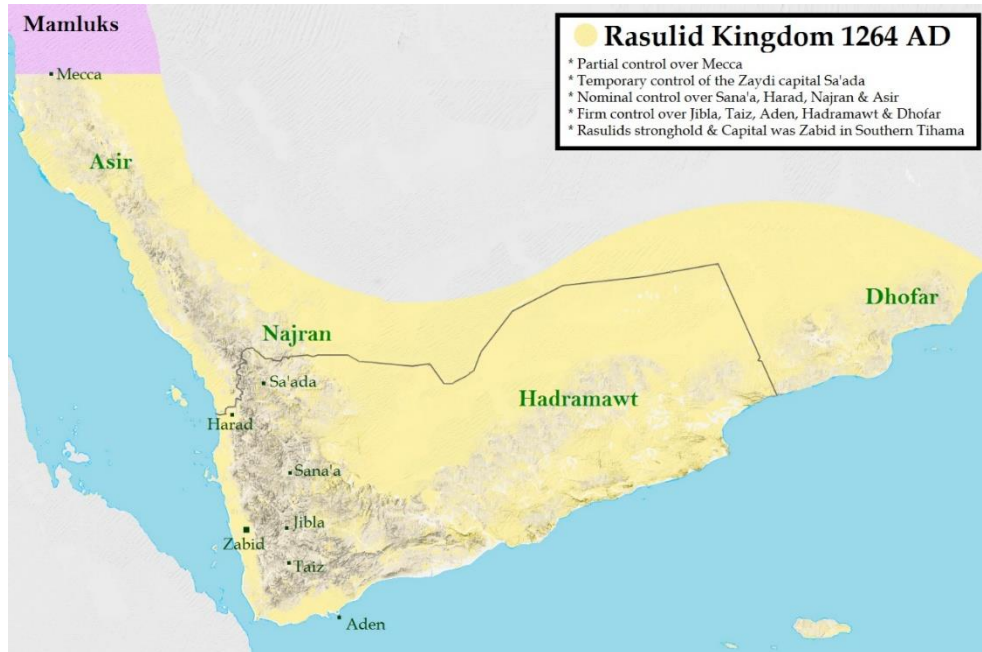
- Sebi'i, Muhammed Abdullah. *Devlet-ü Resuliyye Fil Yemen Fi Asri Sultan Mücahit Resuli Ali B. Davut*. Mekke: Ümmü Kura, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Semhûdî, Nûru'd-Dîn 'Ali B. Ahmed Semhûdî. *Vefâ'ü'l-Vefâ Bi-Ahbârî Dâri'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1955.
- Sibâî, Ahmed. *Târîhu Mekke: Dirâsetü fi's-siyâseti ve'l-ilmî ve'l-ictimâî ve'l-umrân*. Mekke, 1999.
- Sürür, Muhammed Cemaleddin. *Devletü Beni Kalavun Fi Mısır*. Mısır: Dar-ı Fikri'l Arabî, 1947.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî. *Müferricü'l-kürûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb*. Kahire: Matbaatü'l Emiriyye, 1977.
- Şentürk, Recep. "El-Melikü'l-Eşref Er-Resûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/67-68. Ankara, 2004.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyûbîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/31-33, 1995.
- Şeşen, Ramazan. *Eyyûbîler*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Şeşen, Ramazan. "Selahaddin-i Eyyubi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tomar, Cengiz. "Resuliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 35, 2008.
- Tomar, Cengiz. "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resuliler Ve Alim Sultanları".
- Üçok, Bahriye. *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler Ve Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Yemânî, Abdülbâkî b. Abdülmecîd. *Târîhu'l-Yemen: El-Müsemmâ Behcetü'z-Zemen Fî-Târîhi'l-Yemen*. San'a: Darul Kelime, 1985.
- THE ROYAL HERALD. "Ghassanids, the Great Sultans of Medieval Yemen". 15 Ocak 2018. Erişim 25 Haziran 2025. <https://royalblog.org/2018/01/15/ghassanids-the-great-sultans-of-medieval-yemen/>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "MEMLÜKLER". Erişim 24 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/memluekler>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "YEMEN". Erişim 24 Haziran 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yemen>

EKLER

Ek-1. Yemen²⁰⁵

Ek-2. 1264 civarında Resûlî Devleti²⁰⁶

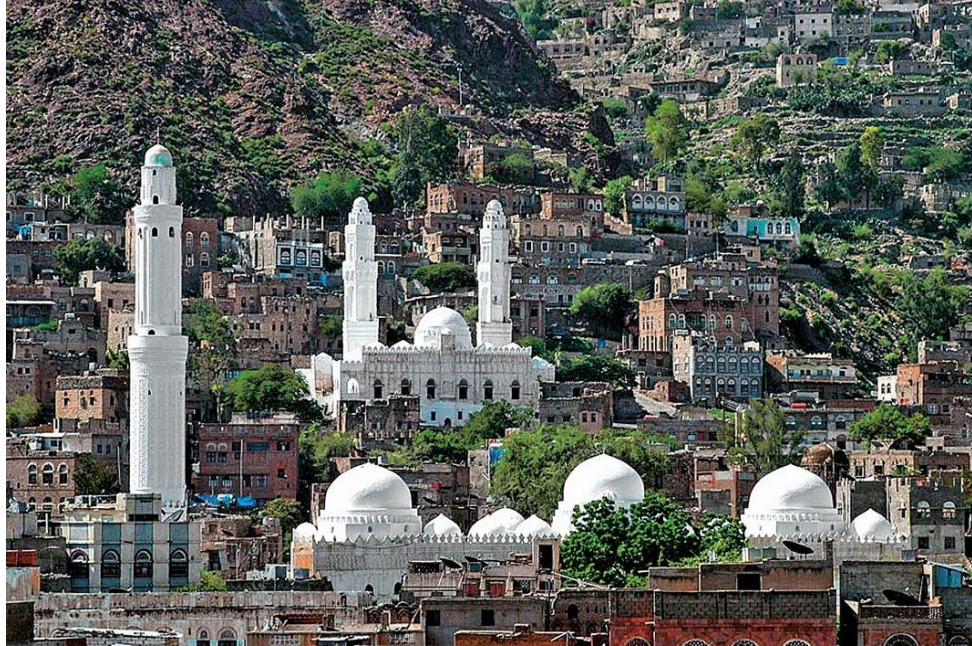
²⁰⁵ “YEMEN”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Haziran 2025).

²⁰⁶ “Ghassanids, the Great Sultans of Medieval Yemen”, *THE ROYAL HERALD* (15 Ocak 2018).

Ek-3. Hicaz Bölgesi Haritası²⁰⁷

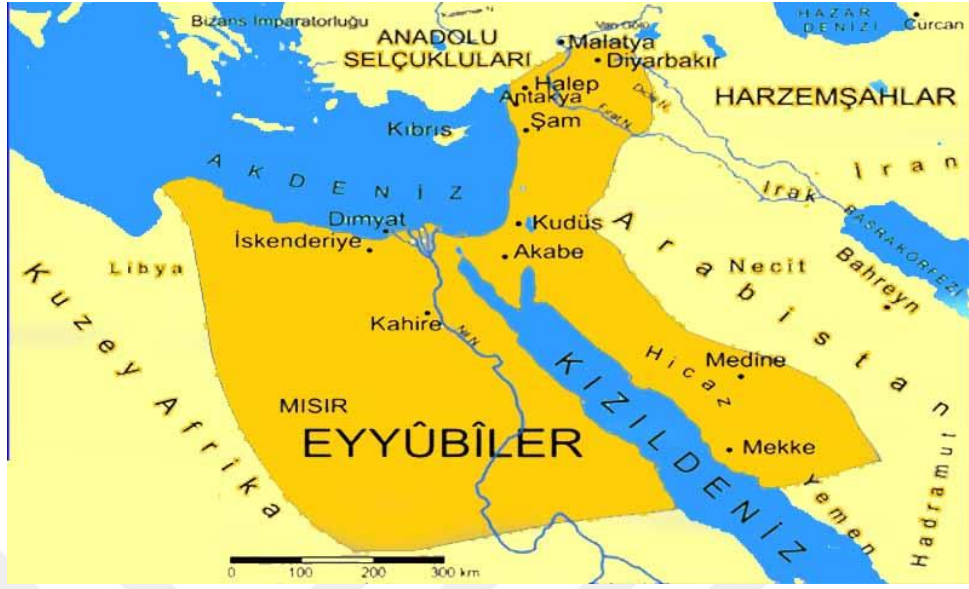
Ek-4. Taiz'de Muzaffer Camii ile (önde) Eşrefiyye Camii²⁰⁸

²⁰⁷ (blog), 24 Eylül 2017. دولة الحجاز "د. عبدالله الناصر حلمي".

²⁰⁸ "YEMEN".

Ek-5. Eyyûbîler Devleti Siyâsî Haritası²⁰⁹

²⁰⁹ Havva ELÇİOĞLU, “EYYÜBİLER < Bilimdili.com”, *Bilimdili.com* (blog), 22 Ocak 2020.

Ek-6. Memlûk Devletinin en geniş sınırlarını gösteren harita²¹⁰

²¹⁰ “MEMLÜKLER”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Haziran 2025).